

ధృసంహితలోని యోగవాదవ
పతంజలి యోగదర్శనవ
- ఒక పరిశీల

డా. దిన్నరసింహారె

పాద్యసంహితలోని యోగపాదము
పతంజలి యోగదర్శనము
— ఒక పరిశీలన

A STUDY OF
YOGAPĀDA OF PĀDMASAMHĪTA
IN THE LIGHT OF
PATANJALI YOGADARŚANA

పాద్యసంహితలోని యోగపాఠము
పతంజలి యోగదర్శనము
— ఒక పరిశీలన

డా॥ డి నరసింహారెడ్డి
లెక్చరర్, సంస్కృతవిభాగము
ఎన్ బి యూనివర్సిటీ
తిరుపతి

సుదర్శన్ పబ్లికేషన్స్
తిరుపతి

1990

**A Study of Yogapada of Padmasamhita
in the light of Patañjali Yogadarśana**

by

Dr D NARASIMHA REDDY

First Edition 1990

Copies 1000

For Copies

D VASUNDHARA RANI

C/o D Narasimha Reddy

Lecturer in Sanskrit

S V University

Tirupati 517 502

**This book is published with the financial assistance of
Tirumala Tirupati Devasthanams under their scheme
Aid to Publish Religious Books**

Price Rs 50/-

Printed at

SRI SATYASAI PRINTERS

6 2 151 C, Sai Ram Street

Tirupati

FOREWORD

Dr M NARASIMHA CHARY

Professor & Head

Department of Vaishnavism

University of Madras

MADRAS 600 005

Years ago Dr F Otto Schrader in his pioneering work, "Introduction to Pāñcarātra and the Ahirbudhnyā Samhitā" made a revealing statement that the Pāñcarātra offers abundant scope for aspiring scholars to pursue probing studies into its rich and virgin literature. True to his prophetic observation, a number of scholars—Eastern and Western have been evincing great interest in the Pāñcarātra and bringing out a number of works, big and small, concerning some aspect or other of its vast lore. The present attempt by the young and promising scholar, Dr Nārasimha Reddy to study the Yogapāda of the Padma Samhitā (a Pāñcarātra text) in comparison with Patañjali's Yogasūtra is another step in that direction. This study, written in Telugu was awarded the Degree of Doctor of Philosophy in Sanskrit by the Sri Venkateswara University, Tirupati.

In the course of this study, the author has brought out a number of interesting points concerning the Yogasūtra and the Yogapāda, revealing his deep erudition and keen power of analytical outlook. As for

the rationale behind making "Yoga" one of the four Padās of the Pāñcarātra Āgamas Dr Reddy points out that since the Carya and Kriyā aspects need full concentration of mind, treatment of 'yoga' becomes an invariable component of these texts. It has to be pointed out that this need was felt even by the composers/promulgators of the Śaiva, Śakta and others Āgamas as well.

Since the very mention of the name "yoga" brings to one's mind the masterly treatise of Patañjali, it is but reasonable to compare it with the 'yoga' content of the Āgamas. An important observation made by Dr Reddy is that while Patañjali's Yoga was an end in itself, the Yoga of the Pāñcarātra has become a means towards the worship of the Divine.

The present work has several plus points to its credit. It deals with the "yoga" element of the Pāñcarātra literature especially of the Padma Samhita, on which not much work was done before. It also examines the Yogasutra of Patañjali in the light of the 'yoga' aspect, and attempts a very laudable comparison of the two. As such this work may also arouse interest in scholars for similar attempts in the Āgamas of other schools, say, in the Vākhānasa Āgamas of the Vaiṣṇava lore itself, and also in the Śaiva and Śakta Āgamas. Therefore I wish to congratulate Dr S B Raghunadhacharya who suggested this topic to Dr Nityananda Reddy and supervised

the work and also the latter who carried out the task with remarkable skill and in commendable quality.

Finally, one word about the medium in which this important work has come out. It is written in Telugu in a style that is sweet and simple. But the fact remains that it cannot lay claim to a Pan-Indian level of appreciation and circulation. It is desirable that such important works, doctoral dissertations discussing topics of a pan-Indian nature are written in English, or in Sanskrit the language in which the Agamas are handed down to us. The author will perhaps do well in preparing a reliable English version of this work so that the fruits of his otherwise "hidden" scholarship could be shared by all those who are interested in this branch of literature.

I however, do agree that even within its "limited" scope, the present work will have a very encouraging reception and favourable reaction.

16-7-1990

M. NARASIMHACHARY

ముందుమాట

ప్రొఫెసర్ ఎన్ వి రఘునాథాచార్య

అధ్యాపకులు ! అధ్యక్షులు

సంస్కృతవిభాగం

శ్రీవేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం

తిరుపతి

వైదికవాఙ్మయం ప్రాచుర్యవిందిన తరువాత, ధర్మశాస్త్రోలేర్పదదానికి కొంచెం ముందు ఆగమశాస్త్రాలు యాభిప్రాయపడుతున్నాయని ఆధునిక విమర్శకులు అభిప్రాయపడుతున్నారు. సంప్రదాయవాదులు వీరితో విశిష్టవింతలు శ్రీమన్నారాయణ ముఖకమలం నుంచి ఆవిర్భవించిన పాంచరత్నవాఙ్మయం జ్ఞాన-యోగ-క్రియా-చర్యాపాదాలుగా ఉపదేశించబడింది భగవద్రాధనరూపమైన చర్యకు, జ్ఞాన - యోగ - క్రియలుమూడు, ఆగమాలలో అంగాలుగా అమరి ఉన్నాయి కర్తవ్యాది ప్రతిష్ఠాస్త్ర క్రియాశలాపంగాని, ఉత్పవాది ప్రాయశ్చిత్తాంత క్రియాశలాపంగాని ఆరాధనకు అంగమే అవుతున్నది ఆరాధన నిత్య - సైమిత్తిక-కామ్యోత్పవరూపం ఈ సేవధ్యంలోనే యోగపాదం నిరూపిస్తున్న యోగప్రక్రియ ఈ శాస్త్రంలో చోటుచేసుకుంది

షడ్ధర్మనాల్లో పాతంజలయోగదర్శనం అష్టాంగయోగమార్గంద్వారా యోగవిషయము బోధిస్తున్నది చిత్తవృత్తినిరోధమే యోగమని పతంజలి అభిప్రాయం పతంజలి చెప్పిన యోగం అంగి ఆగమాలు బోధించే యోగం అంగం యోగస్వరూపాన్ని బోధించడంలో రెండుశాస్త్రాలకు సామ్యశ్యం-సైనాద్యశాఖలు చాలా ఉన్నాయి ఈ దృక్కోణంలో ఇంకా ఎంతో సరిశోధన జరగాల్సి ఉంది

శ్రీవరసింహరెడ్డి పొంచరాత్రు-వైఖానసాగమాలలో కొన్ని ఉత్ప
వాదపై ఎమ్ ఎల్, డిగ్రీ కోసం పరిశోధనచేస్తూ ఆ కాస్ట్రోలతో పరి
వయం సంపాదించుకున్నాడు తనుక పాతంబలయోగదర్శనం చెప్పే
యోగానికి, పొంచరాత్రంలోని పొద్దుసంవాత-యోగపాదంలోనిదూఎంటే
యోగానికిమధ్యగల సాదృశ్య-వైపొద్దుక్కాలను, అదాన-ప్రదానాలను
పరిశీలిస్తే బాగుంటుందని అంతాకాన్ని అతని పరిశోధనకు సూచించాను
అతను నా మార్గదర్శకత్వంలో శ్రద్ధగా, ఈ విశిష్టాంశాన్ని అధ్యయనం
చేశాడు ప్రామాణికమైన ఎద్దాంతవ్యాసం కయారైంది ఆంధ్రప్రదేశ్లో
గల విశ్వవిద్యాలయాల్లో అగమకాస్ట్రోలో పరిశోధన చేసి, డిగ్రీని
సంపాదించడం అతనితోనే ప్రారంభమవుతున్నది

ఇంతవఱకు యోగమార్గంలో వెలుగులోనికి రాని అంశాలెన్నో ఈ
ఎద్దాంతవ్యాసంలో వెలుగు చూశాయని చెప్పడానికి ఎంతో సంతోషం
న్నాను శ్రీరెడ్డి ముందు ముందుకూడా ఈ శ్రీత్రంలోనే తన పరిశోధన
కొనసాగిస్తూ అగమకాస్ట్రోలోను, యోగదర్శనంలోను నిగూఢంగా ఉన్న
అంశాలను సామాన్య జలకు అందిస్తాడని, దానికి కావలసిన శక్తి
యుక్తులను ఇతోధికంగా శ్రీవద్మావతీ జాని శగవాన్ శ్రీనివాసుడు
ఇతనికి అనుగ్రహించాలని ప్రార్థిస్తున్నాను ఈ పరిశోధన ప్రబంధాన్ని
ఆంధ్రులు అదరంబో స్వాగతిస్తారని భావిస్తున్నాను

కాశ్మీరుమైన ఈపరిశోధనలో కృతకృత్యుడై, ఫలాన్ని వదిలించుకొని
అందించడానికి ముందుకొచ్చిన శ్రీవరసింహరెడ్డిని మనసారా అభి
నందిస్తున్నాను

నత్యమ్

19-9-90

—ఎన్ వి రఘునాథాచార్య

మంగళాశాసనము

తె మోహనమురళీధరాచార్యులు

మీమాంసా శిరోమణి, కాత్రి

ఎంఝికాధ్యాపకులు

ప్రభుత్వ జూనియర్ కళాశాల

పాకాల

ప్రాచీన భారతీయ సంప్రదాయంలో శ్రియఃపతియగు భగవ
ద్గూరాయుని అధ్వానకాంధైభవమును తెలియజేయు ఆగమములు
పాంచరాత్రము, వైఖానసముని తెందువిదములు అందు పాంచరాత్రా
గమము "పాంచరాత్రావ్య కృత్స్నస్యవక్తా నారాయణః స్వయం"
అన వాక్యమునుబట్టి విశిష్టమైనది అష్టోత్తర శతసంవాతలలో పొద్దు
సంవాత సుప్రసద్దము ఇందలి జ్ఞాన యోగ, త్రియో, వర్కాపాదము
లలో దేవాలయనిర్మాణము మొదలు మహోత్సవ ప్రతిష్ఠాది కర్మాను
ష్ఠానములుకూడ విశదీకరించబడినవి

దేశంబలి నిరూపించిన యోగమునకు పొద్దుసంవాతలోని యోగము
నకు సొధృత్వ-పై సొద్దుత్వములను ఇంతవరకెవ్వరు నిరూపించినట్లు
వగతంకాలేదు అట్టి లోటును పూర్తిచేయుటకు శ్రీ డి నరసింహరెడ్డి
పూనుకొనుట ముదావహము

అగమములోని నిగూఢ విషయములను సామాన్య ప్రజానీకము
నకు శ్రీ రెడ్డి ఇతోధికముగా అందించవలెనని, అందుకు తగిన శక్తి
యుక్తులను కలిగి ఆగమశాస్త్రమునకు అమూల్యమైనసేవ చేయవలెనని
జిలింపించుచు, శ్రీ రెడ్డిని శ్రియఃపతియగు శ్రీనివాసుడు ఆయుర
లోగ్ధములన ప్రసాదించి కాపాడువలెనని ఆచార్య మంగళాశాసనమ

పాకాల

27-10-1990

తె మోహనమురళీధరాచార్యులు

కృతజ్ఞతలు

శ్రీవేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం సంస్కృత విభాగమున ఇదం ప్రథమముగా ఆగమశాస్త్రములు - యోగదర్శనములపైన పరిశోధన చేయుటకు అవకాశము కల్పించడమే కాకుండా పర్యవేక్షణ బాధ్యతను స్వీకరించి అడుగడుగునా చూచనలిస్తూ, బ్రోత్సాహపరుస్తూ నాపరిశోధనను పఫలమగునట్లు చేసిన గురువర్యులు ప్రస్తుతకాళాధ్యక్షులు ప్రొఫెసర్ ఎస్ బి రఘునాథాచార్యులగారికి

నన్ను పరిశోధన చేయుటకు బ్రోత్సాహపరచిన డా॥ ఐ వరదాచారి గారికి, ప్రొఫెసర్ వి ఆంజనేయశర్మ గారికి

అడిగినది తడవుగా ఫోర్వర్డ్ వ్రాసి ఇచ్చిన ప్రొఫెసర్ ఎస్ సరసంపాచారి గారికి

నా పరిశోధన నిర్విఘ్నంగా కొనసాగడానికి తరచు బ్రోత్సాహ మిచ్చిన శ్రీ బి ఎ హుస్సేని గారికి, మరియు మా కాళాధ్యక్షులకు, శ్రీమురళీధరన్ గారికి, శ్రీ బి జి ఎ ఆర్ గారికి,

నా పరిశోధనకు పహకరించిన మిత్రులు డా॥ యస్ జి డి చంద్ర శేఖర్, డా॥ ఇ చంద్రమౌళి, ఎస్ బి యస్ పాటి గార్లకు

నా పరిశోధన సమయమున మనసొ వాచా తర్కతా టెదోడు వాదోడుగానున్న నా శ్రీమతి డి వసుంధరాదానికి

మరియు ఎస్ బి యూనివర్సిటీ లైబ్రరీ అధికార్లకు ఎస్ వి

యు. ఓ. ఆర్. ఐ. అధికార్లకు శేంట్రియ నంస్కృత విద్యాపీఠం
గ్రంథాలయ అధికార్లకు, పొండిచ్చేరి ఫ్రెంచ్ ఇన్స్టిట్యూట్ ఆఫ్
ఇండాలజీ అధికార్లకు,

ఈ పుస్తక ప్రచురణకు తగిన ఆర్థికసహాయాన్ని అందించిన
విరుమల విరుపతి దేవస్థానం అధికార్లకు, చక్కగా సుద్రించిన
శ్రీనత్వసాయి సెంటర్స్ అధినేత డి. యస్. పి. రామకృష్ణ గారికి

ముఖవత్రాన్ని చక్కగా తీర్చిదిద్దిన డా॥ పేటశ్రీ, గోపి గార్లకు
అందరికి నా కృతజ్ఞతలు.

డి. నరసింహారెడ్డి

ప్రస్తావన

ఆరాధన విధులను బోధించు శాస్త్రములకు అగమశాస్త్రము 108 పేరు ఇవి తెవ - స్వైవ - కాత్త భేదముతో మూడు విధములుగ నున్నవి విష్ణ్వలయములకు సంబంధించిన నిర్వాణ ప్రతిపాదులను నిత్యవైమిత్తిక కామ్యోత్పవాదులను ప్రాయశ్చిత్తములను సిద్ధాంత ఆరాధనముద్వారా సాధకులకు మోక్షప్రాప్తి కలుగునట్లు వైష్ణవాగమములు తృప్తిచేయుచున్నవి పాంచరాత్ర వైఖానస - భేదముతో ఈ వైష్ణవాగమములు రెండువిధములు

పాంచరాత్రాగమ వాఙ్మయము చాల విస్తారమైనది ఇందులో 108 సంవాతాన్నట్లు పారంపరికమైన సంప్రదాయము తెలియజేయుచున్నది శాస్త్రారంభ ప్రకరణములలోని సంవాతానామములను పరిశీలించినను ఈ అభిప్రాయము సత్యమేననిపించుచున్నది వీటిలో కొన్ని సంవాతలు మాత్రమే ఇప్పటికి ప్రచురింపబడినవి

రక్షత్రయములో ఒకటియగు జయాభ్య సంవాతనుండియే పాద్యసంవాత ఏర్పడి అభివృద్ధిచెందినది పాద్యసంవాతయందు యోగ-క్రియా-దర్శా పాదములను నాలుగు విభాగములు కలవు

పాద్యసంవాతలోని యోగపాదము అగమశాస్త్రములకు తగినట్లు కొన్ని యోగాంశములను ప్రతిపాదించుచున్నది పాతంజల యోగ దర్శన ప్రభాసము పాద్యసంవాతలోగల యోగపాదముపై ఎంతవరకున్నది; వీయే అంశములపై యున్నది; మరియు పాంచరాత్ర యోగముయొక్క ప్రత్యేకత ఎమి; అను అంశములను కూలంకషముగా అధ్యయనము చేయుటయే నా పరిశోధన ముఖ్యోద్దేశ్యము ఈ అంశాల వ్యాసమును ఆరు అధ్యాయములుగా విభజించుకొని గ్రంథ పేర్కొనిన విధముగ విభిన్నాంశములను పరిశీలించితిని

ప్రథమాధ్యాయమున పాంచరాత్ర వాఙ్మయస్వరూపమును నిరూపించి పాంచరాత్రశబ్దార్థ నిర్వచనము చేయబడినది పాంచరాత్ర కాస్త్రాత్పత్తి విశాసములను నమీక్షించి పాంచరాత్ర ప్రశంసను గూర్చి ఎవరించబడినది మరియు సంహితల సంఖ్య-సంహితా ప్రతిపాద్యము, సంహితావిభాగములను గూర్చి విపులముగా చర్చించబడినది

ద్వితీయాధ్యాయమున పాద్యసంహితా స్వరూపము, కాల-ప్రతి పాద్యాంశములు నిరూపించబడినవి పాద్యసంహితలోని యోగపాదము, దాని అవశ్యకత, యోగాంగములు విశదపరచబడినవి జయాభ్య సంహితలోని యోగాభ్యాసమును గూర్చి చర్చించి, యోగాభ్యాస-యోగపాదముల సాదృశ్య పరిశీలనము చేయబడినది

తృతీయాధ్యాయమున దర్శన వాఙ్మయము, యోగ ప్రశేదము యోగదర్శనము అను అంశములు విశదపరచబడినవి మరియు యోగ శబ్ద నిర్వచనము, యోగదర్శన శబ్దార్థమును గూర్చి చర్చించబడినది పతంజలుల సంఖ్యను గూర్చి విపులముగా నిరూపించబడినది యోగపుర్వక కాలనిర్ధారణము, యోగాంగముల స్వరూపము, యోగప్రశంస ఈ అధ్యాయమున విఘ్నాంశములు

చతుర్థాధ్యాయమున యోగదర్శన యోగపాద పుర్వావర్తము సోప్తాంధముగ నిరూపించబడినది పాతంజలు యోగము, పాంచరాత్ర యోగముల స్వరూపమును పరిశీలించి ఆ రెండింటికి గల విషయ భేదము-అక్ష్యభేదము స్పష్టముగ వివరించబడినది

ఐదవమాధ్యాయమున యోగాంగముల సాదృశ్య - వైసాదృశ్యములను నిరూపించి, యమ-నియమ-ఆవస్థానానామ-ప్రత్యాహర-దారణ-వాన-వమాధులు యోగదర్శనమునందు యోగపాదము నందును ఎట్లు ప్రతిపాదించబడినవో వివరించినది మరియు అవి అట్లుండు ఒక కారణమునచే నమగ్రముగ నమీక్షించితిరి తరువాత యోగ

పాదముపై యోగదర్శన ప్రభావమెంతవరకు గలదో పరిశీలించి క్రియా
చర్యాపాదముల యందు యోగ ప్రసక్తిని గూర్చి విస్తరముగ
చర్చించితిని.

చివరిదగు ఆరవ అధ్యాయమున నాచరికోధనమున నిగ్గుతేలిన
అంశములను ఉపసంహార వ్యాసమున సంగ్రహముగ పేర్కొంటిని.

పాంచరాత్ర యోగమును పాతంజలి యోగమును ఒక్కచోట
పరిశీలించవలెనను తలంపు ఈ పరికోధనకు నిదానమైనది. యథా
శక్తి అరెంటిని ఈ సిద్ధాంత వ్యాసమున సాదృశ్య-పై సాదృశ్య
పద్ధతితో పరిశీలించితిని

విషయసూచిక

	ప్రస్తావన	x
1	ప్రథమాధ్యాయము	1-52
1 1	పాంచరాత్ర వాఙ్మయము	1
	పాంచరాత్ర శబ్దార్థము	2
	ఆగమశబ్ద నిర్వచనము	3
	ఆగమశబ్ద స్వరూపము	"
	పాంచరాత్ర వదవ్యుత్పత్తి	4
	పాంచరాత్ర సత్తం	11
	పాంచరాత్రశాస్త్రము ఈశ్వర్తి - సకానములు	12
	ఎకాయన వేదము	14
	పాంచరాత్ర శాస్త్ర వికాసము	29
	ఆదికాలము	30
	ఆగమకాలము	"
	ఆచార్యకాలము	31
	ఆధునిక కాలము	"
	పాంచరాత్ర ప్రకంస	32
	సంవాతలు వాది సంఖ్య	33
	సంవాతా ప్రతిపాద్యము	47
	దేవాలయములు - మూడుదశలు	48
	సంహితా విభాగము	49
	దివ్యము	50
	మునిభాషితము	"
	మానుషము	"
	సౌత్తికాది భేదము	51
2	ద్వితీయాధ్యాయము	53 77
2 1	పాద్మసంవాత	53
	పాద్మసంవాతా స్వరూపము	54
	పాద్మా సంవాతా విభాగము	55
	పాద్మసంవాతా కాలము	56

	పొద్దుసంవాతా ప్రతిపాద్యము	61
	జ్ఞానపాదము	62
	యోగపాదము	63
	క్రియాపాదము	"
	చర్యాపాదము	64
2 2	యోగపాదము	65
	యోగపాదావశ్యకత	66
	యోగపాద ప్రతిపాద్యము	67
	ప్రథమాధ్యాయము	"
	ద్వితీయాధ్యాయము	68
	తృతీయాధ్యాయము	"
	చతుర్థాధ్యాయము	69
	పంచమాధ్యాయము	70
	యోగాంగములు	"
	యోగాభ్యాసము - యోగపాదము	72
3	తృతీయాధ్యాయము	78 - 113
	దర్శనవాఙ్మయము	78
	యోగప్రణేదములు	79
	యోగదర్శనము	82
	యోగశబ్ద నిర్వచనము	83
	యోగదర్శన కర్తృత్వము - వతంజలి	85
	వతంజలు లెందఱు?	88
	యోగదర్శనకాలము	93
	యోగదర్శన ప్రతిపాద్యము	100
	సమాధిపాదము	"
	సాధనపాదము	101
	విభూతిపాదము	102

	పమాధి	145
	యోగదర్శనము	"
	యోగపాదము	"
	సమీక్ష	146
5.2	యోగపాదముపై యోగదర్శన ప్రభావము	"
5.3	క్రియాచర్యాపాదములు - యోగప్రసక్తి	149
	క్రియాపాదము	150
	చర్యాపాదము	152
6	షష్ఠాధ్యాయము	158-161
6.1	ఉపసంహారము	158
	ఉపయుక్త గ్రంథావళి	163
	1. మూలగ్రంథములు (Original Texts)	"
	2. పరిశీలనలు (Studies)	173
	3. పరిశోధన పత్రములు (Research Papers)	178
	సంస్కృతం	"
	English	"
	తెలుగు	180
	సంకీర్తనదనూది	181

పాద్యసంహితలోని యోగపాదము-పతంజలి యోగదర్శనము - ఒక పరిశీలన

1 ప్రథమాధ్యాయము :

1.1 పాంచరాత్ర వాఙ్మయము :

ఆరాధనము సగుణ - నిర్గుణ భేదముచే రెండువిధములు సగుణారాధనము వ్యష్టి - సమష్టి భేదముచే ద్వివిధము. నిర్గుణారాధనము కేవల వైయక్తికము వ్యష్టిరూపమగు సగుణారాధనము గృహమునకే పరిమితము అది సమష్టిరూపమగునపుడు ఒక కేంద్రమవసరమగుచున్నది ఆ కేంద్రమే దేవాలయము

దేవాలయారాధనమును, దానికాశ్రయమగు దేవాలయ నిర్మాణ-ప్రతిష్ఠాదులను, ఉత్సవ ప్రాయశ్చిత్తములను, అదంగములను వర్గీకరించి ప్రతిపాదించునవి ఆగమ శాస్త్రములు ఇవి స్థూలముగ వైష్ణవ-శైవ భేదముచే రెండు విధములు, అందు వైష్ణవాగమములు పాంచరాత్ర - వైఖానస భేదముతో రెండు విధములుగా నున్నవి శైవాగమములు కామికాది భేదముచే అనేక విధములుగా నున్నవి ¹

1 Gonda, Jan A History of Indian literature, Vol. II
Fasc 1. otto Harrassowitz WIES BADEN, 1977 p 181.

కొందరు వినుర్కులు 1 వైష్ణవ 2 శాక్త 3 వైవభేదముతో
ఆగమములు త్రివిధములని, శాక్తాగమములకు సంబంధించిన తంత్ర
ములు చాలా ప్రాచీనమైనవని అభిప్రాయపడుచున్నారు 3

ఋగాది వేదవిభాగము జరుగుక ముందున్న వేదరాశికి "విశా
యన వేద" మని పేరు 3 ఋగాది వేదశాఖలేర్పడిన తరువాత ఆ
విశాయన శ్రుతి వశించిపోయినది విశాయన వేదసారమును తీసికొని
శ్రీమన్నారాయణుడు పాంచరాత్ర శాస్త్రమును వత్తుర్కొని - నారదాదు
లకు ఉపదేశించెను ఆ ఉపదేశ సంగ్రహములే సంవాతలుగా ఏర్పడి
నవి శ్రీమన్నారాయణుని నుండి ఉపదేశమునందిన బ్రహ్మాదులు
తిరిగి ఎందరితో సుహృదులకువదేశించగా, వారు కాలక్రమేణ వారి
శిష్యులకువదేశించగా ఈ శాస్త్రము శాఖోపశాఖలుగా విస్తరించినది
పాంచరాత్రమున అష్టోత్తరశత సంవాతలున్నట్లు ప్రసిద్ధికలదు

111 పాంచరాత్ర శబ్దార్థము

పాంచరాత్ర శాస్త్రమునకు ఆగమమును వ్యవహారము గలదు
సంస్కృత వాఙ్మయమున ఆగమ శబ్దము పరిష్కారములలో ప్రవయో
గించబడినది ఈ శబ్దమునకు అహంధములైన పృథక్పత్తులు దొరకు
చున్నవి మోక్షప్రాప్తకలుగు ఈ శాస్త్రమునకు నరిపోపు పృథక్పత్తులను
ఇదట వరిశీలించును

2 Varadachary V Agamas and South Indian Vaishnavism
Prof M Rengacharya Memorial Trust Madras P 57

3 Apte P P Ekayaneveda CASS Studies Number 1
pp 145 155

ఆగమశబ్ద నిర్వచనము

అక్ష + గమ + అచ్ = ఆగమ అక్ష అను ఉపసర్గముందు
 ౧ నార్థకమగు గమే ధాతువునకు అచ్ ప్రత్యయము చేర్చగా
 " శబ్దమేర్పడుచున్నది గమనార్థక ధాతువులన్నియు జ్ఞానా
 ౨ గూడ అగుటవలన" జీవులకు సంసార బంధమును తప్పించి
 ౩ న మోక్షమును కలిగించు మార్గమును ఉపదేశించు తత్త్వ
 ౪ " అని ఆగమ శబ్దమునకు అర్థము లేలుచున్నది ౫

ఆగమ స్వరూపము :

రానాథ తర్క వాచస్పతి సమకూర్చిన తర్కవాచస్పత్యము
 ఆగమ శబ్ద స్వరూపమిట్లు వివరింపబడినది ౧- 1 స్పష్ట
 యము ౨ దేవతార్చనము ౩ సుఖసాధనము ౪ మంత్ర
 ౫ ము ౬ వశ్య - ఆకర్షణ - విద్యేషణ - మారణమోహన -
 ౭ నములను, ఎట్కర్మలను సాధించుట ౮ వతుర్విధ ధ్యాన
 ౯ అను ఈ ఎదు లక్షణములతోనుండు శాస్త్రమును ఆగమమని
 ౧౦ ను

V P 10

hunaadhacharya S B Pandaratra Prasastyam
 (venir All India Veda Vedanta Agama Literary
 ibition Tirumala 1972 P 8

స్వయ ప్రకాయత్యైవ దేవతానాం తథార్చనమ్ ।

నం బైవ సర్వేషాం పురశ్చరణ మేవ చ॥

కర్మ సాధనం బై వ ధ్యానయోగశ్చతుర్విధః ।

భిర్లక్షణైర్ముక్తం త్వాగమం తద్విదుర్బుధాః॥ త వ పు ౧౧౪

మరియు మోక్షప్రాప్త్యప్రాయముల నువదీరించుచు ఆచారముల చెప్పుటవలనను, శ్రీ మహావిష్ణు మాహాత్మ్యకథనము వలనను ఇది అగమమని ఎఱవబడినదని శ్రీపురుషోత్తమసంహిత ప్రతిపాదించుచున్నది 7

1113 పాంచరాత్ర పదవ్యుత్పత్తి

పాంచరాత్రము అను పదమునకు ప్రవృత్తి నిమిత్తము ఏమై యుండును? అను అంశమున సంహితలలో భిన్నాభిప్రాయములు కనబడుచున్నవి పాంచరాత్రకాస్త్రముపై పరిశోధనలు చేసిన ప్రాచ్య పౌశ్పాత్య పండితులు ఈ అంశమును కూలంకషముగా విచారించి యున్నాడు వారిఅభిప్రాయములనన్నింటిని ఈప్రకరణమున విశ్లేషించి అన్నివిధముల ఈకాస్త్రమునకు కగినవ్యుత్పత్తి ఎదియుని నిర్ణయింపఁగలము

పాంచరాత్ర శబ్దమును తాల సంహితలు పరామర్శించియున్నవి కనుక ఈ శబ్ద - పర్వదూప పృథావములను గుర్తించుటకు కొన్ని పాంచ రాత్ర సంహితలు ప్రధానమైన ఆశతమగుచున్నవి అట్టి ప్రకృత కాస్త్రమునకు సాక్షాత్తుగ సంబంధించకపోయినను పంచరాత్ర శబ్దము శతపథబ్రాహ్మణమునందును ప్రయోగింపబడినది అది సత్రయాగ సర్వాయము అందువలన పాంచరాత్రముకముగా ప్రముఖ పాంచరాత్ర సంహితలలో కనబడు ప్యుత్పత్తులను పరిశీలించి, ఆపైన శతపథ బ్రాహ్మణము నందలి పాంచరాత్ర పత్రమును గూర్చి తెలిసికొందము

“పాంచరాత్ర” అను పదములో “పంచ” “రాత్ర” యను రెండు పదములున్నవి “రాత్ర” యను పదమునకు ముఖ్యమైన అర్థము

ఆచార కథనాద్వివ్య గతిప్రాప్తి విధానకః ।

మాహాత్మ్యత యధివాదాగమశ్చితి గణ్యతే ॥ పు నం 9 । 12

రాత్రి కాని దీనిని కొన్ని సందర్భములలో “ఒకరోజు” అని లేక ఇరువది నాలుగుగంటల వ్యవధిలో చెప్పబడు “అసోరాత్”మనియు అందురు.⁹ కొన్ని సంవాతలలో “రాత్రి” శబ్దమునకు రాత్రి, నీకది లేక అజ్ఞానమనియు వివరణ కలదు.

ఈ శాస్త్రము పురాణములను, నేదములను, వేదాంతములను, సౌఖ్యమును, యోగమును నిద్రప్రకాశమొనర్చుటచే పాంచరాత్రమను పేరేర్పడినదని పొమ్మర సంవాత చెప్పుచున్నది.¹⁰

ఈశ్వర సంవాతలో శ్రీమన్నారాయణుడు తన వంశాయుధాంశములతో పుట్టిన కొండిల్య పౌవగాయన, మౌంజ్యాయన, కౌశిక భారద్వాజులకు అయిదు రాత్రులు ఈ శాస్త్రమును ఉపదేశించుటచే దీనికి పాంచరాత్రమను వ్యవహారము కలిగినదని చెప్పబడినది.¹⁰

కాని వరమ సంవాతలో బ్రహ్మకు, ననశ్శుమారుడు, ననకుడు, ననందనుడు, ననాతమడు అను ఋషులకు నల్లరకు ఈ శాస్త్రమును

8 పొర ౧౦ 19 181 - 188

9 పురాణ వేద వేదాంతం తథాస్మన్సౌఖ్యం యోగః ||
 సంప్రకారం విశ్లేయం యత్ర రాత్ర్యాయతీక్షణః |
 పరాత్కర్షణ వశేనైవ పంచరాత్రమితి స్పృశమే ||
 పొ. సం 38 307-308

10 సందాయుధాం శాస్త్రీ వంశ కొండిల్య పౌవగాయనః |
 మౌంజ్యాయనః కౌశికశ్చ భారద్వాజశ్చ యోగినః ||
 పురాణ పృథగ్గైతం దివారాత్రం జగత్పురుః |
 అధ్యాపయమాన యతః తదేకస్మిన్ పుంగవాః ||
 శాస్త్రం పర్యజన్తైర్లోకే పంచరాత్ర మితిర్యతే |

ఈ సం 21 519, 522 22

అయిదురోజులలో శ్రీమన్నారాయణుడు ఉపదేశించుటచే దీనికి పాంచ రాత్ర సంజ్ఞ కలిగినదను వివరణ కనబడుచున్నది 11

పాద్య సంవాతలో — ఇతర శాస్త్రములైదు దీనివద్ద అధికార-
మయములగు రాత్రుల పరి నిస్తే జన్మములగుచున్నవి కనుక దీనికి
పంచరాత్రమను వ్యవహారమేర్పడినదని — తారాగణము, చంద్రుడు
వగడిపూది ఎట్లు ప్రకాశించరో అట్లే ఇతర శాస్త్రములైదు ఈ శాస్త్రము
వద్ద ప్రకాశించవు కనుక దీనికి పంచరాత్రమను ప్రసిద్ధి కల్గినదనియు—
సూర్యుడు ప్రకాశించుచుండగా రాత్రులకెట్లు పంచత్వము కలిగి వేరించి
బొప్పినో అట్లే ఇతర శాస్త్రములీశాస్త్రమునకు చేరువలో నిలువజాలవని —
కనుక దీనికి పంచరాత్రమని పేరు కల్గినదనియు మూడు విధములుగా
ప్రతిపాదించబడినది 12

అది విషయమును విశ్వామిత్ర సంవాత కూడ చెప్పుచున్నది 13
పంచేంద్రియములు, కట్టాది విషయములు, పంచభూతములు వాటి

11 తేభ్యో జ్ఞానం దదౌ నరవం పంచరాత్రేణ నరవః ॥

ప సం 21 188

12 పంచేతరాణి శాస్త్రాణి రాత్రీయస్తే మహాత్మ్యం ।
తత్పన్నిధౌ సమాఖ్యానౌ తేన లోకే ప్రవర్తతే ॥
చంద్ర తారాగణం యద్యచ్ఛోభతే నైవ వానరే ।
తథేతరాణి శోభంతే పంచ నైవాన్య పన్నిధౌ ॥
పంచత్వ మథవా యద్యద్దీప్యమానే దివాకరే ।
ఋషృన్త రాశ్రీయస్తైవత్ ఇతరాణి కదన్తి శే ॥

పా సం 172 74

13 అథవా రాత్రయో యద్యత్ పన్నిదౌ పంచతాయై ॥

నీ సుంతే అద్వదన్యాని శాస్త్రాణ్యేతవ్య పన్నిదౌ ॥

విశ్వా సం 97

గుణములు “పంచ” శబ్దాభిధేయములని విద్వాంసులు చెప్పియున్నారు “రా” అను ధాతువునకు ఆదానము = తీసుకొనుట అని అర్థము కనుక విషయములను, ఇంద్రియములను, భూతములను తీసుకొనువారు “పంచరాః” అనగా మనుష్యులు “పంచరాన్ మనుష్యాన్ త్రాయత ఇతి పాంచరాత్రమ్” మనుష్యులను జన్మ - మరణ వరంపరలనుండి కాపాడునది పాంచరాత్రమని విశ్వామిత్ర సంవాత చెప్పుచున్నది ¹⁴ ఈ వ్యుత్పత్తిలో నూతనమైన భావవ గోచరించుచున్నది

కృతయుగమునందు కేశవుడు, మొదటి రాత్రి అశంతునకు, రెండవ రాత్రి గరుడునకు, మూడవరాత్రి విష్వక్సేనుఁ ఁ, నాల్గవ రాత్రి బ్రహ్మకు ఆయిదవ రాత్రి రుద్రునినకు ఈ శాస్త్రమును ఉపదేశించుటచే దీనికి “పాంచ రాత్ర”మని పేరొచ్చినదని విహగేంద్ర సంవాత వివరించుచున్నది ¹⁵ ఇందుబ్రహ్మతోపాటు రుద్రుడుమొ॥వారుచేరినారు

- 14 పంచేంద్రియాణి విషయాః పంచభూతాని తద్గుణాః ॥
 పంచ శబ్దాభిధేయాని విద్వాంసోఽప్యోచచక్షిరే ।
 “రా” ఇత్యయమృ పౌక్తో ధాతురాదాన వాచకః ॥
 విషయేంద్రియ భూతానామాతా తారశ్చ పంచరాః ।
 మనుష్యాః పాలనాత్తేషాం పంచరాత్ర మితి స్మృతమ్ ॥
 విశ్వా సం 2 3-5

- 15 ఆదౌ కృతయుగే ప్రాప్తే కేశవేన ప్రసాదితః ॥
 అనంతో గరుడశ్చైవ విష్వక్సేనః కపాలభృత్ ।
 బ్రహ్మ ఇత్యేవ పంచైతే శృణ్వంతి పృథగీరితమ్ ॥
 అనంతః ప్రథమే రాత్రే గరుడశ్చ ద్వితీయకే ।
 తృతీయరాత్రే సేనేశశ్చతుర్థే వేధసా షష్ఠమ్ ॥
 రుద్రః పంచమరాత్రే చ శ్రద్ధాశాస్త్రం పృథక్ పృథక్ ॥

పొంచల్తకాస్త్ర సమక్షమున సాంఖ్యము, యోగము, శైవము, జైనము, బేదాంతము అను ఈ ఐదు ఆత్మానంద సమర్పణము వలన ప్రకాశములేని రాత్రుల వలె అగుచున్నవి కనుక పై ఐదుకాస్త్రముల ఈప్పితమైన వరమానందమును ఈ కాస్త్రము స్వయముగ జీవుల కందించుచున్నదిగాన దీనికి పొంచల్తకమను పేరేర్పడినదని కాండిల్క సంహిత ప్రతిపాదనము 16

అయిదు రాత్రులయందు ఉపదేశించుటచే దీనికి పొంచల్తకమను పేరు కల్గినదను అంశమును అంగీకరించుచు ఆ రాత్రులను ద్రుష్కారాత్రిము, శివరాత్రిము, ఇంద్రరాత్రిము, వాగరాత్రిము, ఋషరాత్రిము అని ప్యశ్చేకముగా భారద్వాజ సంహిత పేర్కొనుచున్నది 17

కోటిన్నర క్లోకములుగల ఈ పొంచల్తక కాస్త్రమును ఐదు రాత్రిలో శ్రీమన్నారాయణుని నుండి బ్రహ్మదేవుడు పొందుటచే దీనికి పొంచల్తకమను పేరు ఏర్పడినదని పురుషోత్తమ సంహిత చెప్పుచున్నది 18

-
- 16 సాంఖ్యం యోగం తథాశైవం వేదారణ్యక వంశకమ్ ।
 ద్యోత్యంతే రాత్రయః శాంతి ఆత్మానంద సమర్పణాత్ ॥
 సందానా మిష్పతో యోగార్థః కయత్ర స్వయమావ్యతే ।
 వరమానంద విశేష ప్రాబ్ధితి వతమాత్మనః ॥ కా సం 1475-78
- 17 ప్రథమం ద్రుష్కారాత్రికం తు ద్వితీయం శివరాత్రకమ్ ।
 తృతీయ మింద్ర రాత్రంతు చతుర్థం వాగరాత్రకమ్ ॥
 పంచమ మ్పషరాత్రంతు పంచరాత్ర మితి స్మృతమ్ ॥

భా సం 2 12 13

- 18 సార్థకోటి ప్రమాణేన బ్రహ్మణా శేఖరాపుత్రమ్
 ౦ తిః పంచభి స్పర్శం పొంచల్తకాగమం స్వయమ్ ॥
 పు సం 1 9.

అదే విధముగ పరమపురుష సంవాత¹⁹ మార్కండేయ సంవాత²⁰ కూడ అభిప్రాయపడినవి

ఈ పాంచరాత్రము పురాణములు, వ్యాయాసాశ్రమము, మీమాంసా శాస్త్రము, సాంఖ్యము, యోగము వీటిని సంగ్రహించి బోధించిన దగుటచే దీనికి పేరేర్పడినదని ఈతప్ప సంగ్రహమందు చెప్పబడినది మరియు అగమము, భరతశాస్త్రము, శిల్పశాస్త్రము, వైద్యశాస్త్రము, జ్యోతిషాశ్రమము అను ఐదు శాస్త్రముల కలయిక అగుటచే దీనికి పాంచ రాత్రమను వ్యవహారమేర్పడినదని కూడ ఈతప్ప సంగ్రహము తెలియ జేయుచున్నది ²¹

ఎఫ్ ఓ శ్రీడర్ [F O Schrader] అను పాశ్చాత్య విమర్శకుడు "రాత్ర" శబ్దమునకు జ్ఞానమని అర్థమని అజ్ఞానము ఈ శాస్త్రములో 1 తత్త్వము 2 ముక్తిప్రదము 3 భక్తిప్రదము 4 యోగికము

10 శ్రీహర్ వారాయణశ్శారిః హరిః పరమపురుషః ।

పంచరాత్రిసు తత్సర్వం బ్రహ్మదే చాపదత్ స్వయమ్ ॥

ప పు సం 124

11 సార్థకోటి ప్రమాదేన కథితం తస్య విష్ణునా ।

రాత్రిభి పంచభిః సర్వం పంచరాత్రమకః శ్చుతమ్ ॥

మా సం 122-23

21 పురాణం వ్యాయ మిమాంసాం తథావ్యక్వాంఖ్యయోగతః ।

పంచప్రకారం విజ్ఞేయం పంచరాత్రమితి శ్చుతమ్ ॥

అగమం భతం శిల్పం వైద్యం జ్యోతిషమేవచ ।

పంచశాస్త్రైశ్చ సంయోగాత్ పంచరాత్ర మిత్యుతమ్ ॥

ఈ సం పు 15

5 వైషయికము అని ఐదు విధములుగ ఉన్నదని వివరించెను 22
ఇట్టి జ్ఞానమును ఐదు విధములుగా బోధించుశాస్త్రము గనుక పాంచ
రాత్రును వ్యవహారమేర్పడి యుండవచ్చును

పాంచరాత్ర శాస్త్రములోని ప్రయోగ గ్రంథములలో కూడ ఈ
శాస్త్రోన్నతిని గూర్చిన ప్రస్తావన కలదు మహోత్సవ విధియందు
శ్రీమన్నారాయణుడు అయిదురోజులలో 1 లక్ష్మీదేవికి 2 ఆదిత్యునకు
3 గరుత్మంతునకు 4 బ్రహ్మదేవునకు 5 విష్వక్సేనునకు ఈ శాస్త్రము
నువదీరించుట వలన దీనికి పాంచరాత్రమను ప్రసిద్ధి కలిగినదని
పేర్కొనబడినది 23

సంహితలలోను ప్రయోగ గ్రంథములలోను చెప్పబడిన పాంచ
రాత్ర శ్లోకపుష్పములను సాకల్యముగ వరిశీలించిన ఎదవ ఈ క్రింది
అభి పాయమును మనము సమర్థించ వచ్చుననిపించుచున్నది—

అందుగుడు వ్యక్తులకి శ్రీకృష్ణారాయణుడు ఈ శాస్త్రమును
ఒక్కొక్క ఆహారాత్రమునందు ఒక్కొక్కరికి ఉపదేశించుట వల్లనే

- 22 So it is indeed understood in the apocryphal Naradiya
which says that the five kinds of Ratra = Knowledge
are tattva muktiprada bhaktiprada Yaugika and
Vaisayika that is to say that they are concerned respec
tively with 1 Ontology [cosmology] 2 Liberation
3 Devotion 4 Yoga and 5 the objects of sense
Schrader F O Introduction to Pancaratra and
Ahirbudhnya Samhita Adyar Library Madras p 27

- 23 శ్రీశివ వక్షిశ్వర వద్మగర్య
సేనేశ ముఖ్యాన్ ప్రతి బోధయంతమ్ ।
శ్రీపాంచరాత్రాగమ శాస్త్రమాద్యం
విష్ణుం సదాహం శరణం ప్రవద్యే ॥ మ వి పు 1

దీనికి పేరు సిద్ధించినది కనుకనే “పంచభీ రాత్రీభిః నిర్వ్యాధౌఽస్యోప
దేశ ఇతి పాంచరాత్రమ్” అను వ్రసిద్ధమైన పుస్తకపుల్లి వ్రచారము
లోనికి వచ్చినది

1114 పాంచరాత్ర సూత్రం

ఇంతవరకు పాంచరాత్ర శబ్దార్థమును గూర్చి సంవాతలలో గల
అభిప్రాయములు వివరించబడినవి ఇప్పుడు శతవధ బ్రాహ్మణము
నందు పంచరాత్ర శబ్దము ఎందుకు ప్రసక్తమైనదో పరిశీలించుము
శతవధ బ్రాహ్మణము⁴ నందు “పంచరాత్ర” మను యాగము చేయ
బడినట్లు సూచించబడినది ఇచట పురుషనారాయణుడు ఈ యాగమును
అయిదురోజులు చేసి జీవులందరికంటెను ఎక్కువ స్థితిని పొందెను ఇదే
బ్రాహ్మణమునందు ఇంకొక సందర్భమున పురుష నారాయణుడు శరీర
త్యాగము చేయగా చానివలసినవలనా విర్భావము జరిగినట్లున్నది²⁵
ఐదురోజులు జరుగు ఈ యజ్ఞక్రతువులోని కర్మకాండ క్రమమిట్లున్నది-
మొదటి రోజున అగ్నిష్టోమయాగం, రెండవ రోజున ఉక్త్యయాగం,
మూడవరోజున అతిరాత్రి యాగం, నాల్గవరోజు ఉక్త్యయాగం, ఐదవ
రోజు అగ్నిష్టోమ యాగం కవుననే ఈ యాగమునకు పంచరాత్రమను
పేరు వచ్చినది దీనినే పురుషమేధమని కూడ చెప్పుదురు పురుషుడు
చరాచర జీవులను తన అధీనమందుంచుకొనదలచి ఈ యాగము
చేసెనని “హరిస్వామి” తెల్పెను ఈ యాగము చేసినందువలననే
అతడు నారాయణుడాయెను కాని పంచరాత్రమను నేత్రయాగమునకు
పాంచరాత్ర శాస్త్రమునకు శబ్దసారూప్యము కప్ప ఇతరసంబంధమేదియు
కనబడుటలేదు

24 స ఏతం పురుషమేధం పంచరాత్రం యజ్ఞక్రతుమవశ్యత్

శ బ్రా 18 B 11

25 అందులోచే, 12841

112 పాంచరాత్ర కావ్యము - ఉత్పత్తి - వికాసములు

ఇంతకు పూర్వము పాంచరాత్ర శబ్దార్థమును నిరూపించు నందర్భమున ఈ కావ్యోత్పత్తికి సంబంధించిన కొన్ని అంశములను చూడ పేర్కొంటిని ఈ ప్రకరణమున పాంచరాత్రకావ్యము ఎన్నడు ఎట్లు ఏర్పడినదో, కాలక్రమేణ ఎట్లు అభివృద్ధిచెందినదో సంగ్రహముగా నిరూపింతును

పాంచరాత్ర కావ్యమునకు సంబంధించి మనకు అందుబాటులో మన్న సంహితేతర వాఙ్మయమును పరిశీలించినచో ఈ కావ్యము ఎన్నడు ఎట్లు ఉత్పన్నమైనదను విషయము అంతస్పష్టముగా బోధ నయజేయదు పాంచరాత్ర సంవాతలయందు కావ్యోత్పత్తిని గూర్చి ప్రతిపాదించ దిన అంశములను అంతరిక సాక్ష్యములుగను, ఇతర వాఙ్మయమునందు ఉపలభ్య మానములగు కొన్ని అంశములను బాహ్య సాక్ష్యములుగను వర్తిగ్రహించి ఈ కావ్యపు పుట్టుకను గూర్చి విచారించవలెను

కావ్యోత్పత్తిని గూర్చి పరామర్శచేసినచో ప్రధానముగ మనకు రెండుసిద్ధాంతములు కనబడుచున్నవి అందు మొదటిది- భారతీయుల సంప్రదాయ వాదము రెండవది పాశ్చాత్యుల నవ్య వాదము

విష్ణ్వలయ నిర్మాణమును, ప్రతిష్ఠను, నిత్యవైమిత్తికాది ఉత్పవ విశేషములను, ప్రవత్తి స్వరూపమును, పురుషార్థసాధనమును, మనకు ఉపదేశించు కావ్యము శ్రీపాంచరాత్రము సాంప్రదాయముల వాదముల ననుసరించి సంసార విషవలయమున దగుల్కొని నిరంతర దుఃఖో ద్విగ్నమానములగు చీపుల మధ్యరించుటకు నిరవధిక కృపాంతరంగు లగు శ్రీమహ్నారాయణుడు అయిదు అహోరాత్రములలో నిత్యాన పొయిని యగు శ్రీదేశికి, స్వనాథి కమల సంకాతుడగు బ్రహ్మచేపునకు,

నిరంతర శయ్యా కైంకర్య పరుడగు అదిశేషునకు, సంతకవాహన భూతుడు సర్వవేదమయుడగు గరుత్మంతునకు, సర్వసైన్యాధ్యక్షుడగు విష్వక్సేనునకు ఈ శాస్త్రమును "ఎకాయన వేద" మను పేర నుపదేశించెను 26 అయిదు అహోరాత్రములలో ఉపదేశింపబడినదగుటచే ఏకాయనత్రతికి కాలక్రమేణ పాంచరాత్రమును సంజ్ఞ విర్పడినది 27

శేషులకు మోక్షమును కలిగించుటకు ఈ శాస్త్రమొక్కటి సరియైన మార్గముగాన దీనికి ఏకాయన మనుపేరు సార్థకమైనది ఈ శాస్త్రము ప్రారంభమున కేవలము మోక్షోపాయమును మాత్రమే ప్రతిపాదించినదను అంశమును మనము గుర్తించుకొనవలెను

నారాయణ ముఖోద్గతత్వ సామ్యముచే దీనివలె వేదమునకు, వేదమువలె దీనికిని స్వతః ప్రామాణ్యము లద్దమగుచున్నది శ్రీ యామునాచార్యులు ప్రతిపక్ష నిరసన పురస్సరముగ దీని వైదికతను ప్రామాణ్యమును ఆగమ ప్రామాణ్యమున విస్తరముగ నిరూపించి యున్నారు 28 శతపథ బ్రాహ్మణము పంచరాత్రమును పేరుగల పురాషమేధమైన యజ్ఞక్రతువును పేర్కొనుచున్నది 29

ఇది పాంచరాత్ర శాస్త్రోత్పత్తిని గూర్చి ఎక్కువగా వివరించకపోయినను, పురుషునకు నారాయణునకు గల సంబంధమును తెలియజేయు అయిదు రాత్రుల కృతువని స్పష్టమగుచున్నది

26 మ వి 11

27 "పంచభీరాత్రిభిః నిర్వ్యూఢోఽస్యోపదేశ ఇతి పాంచ రాత్రమ్"
జ సం ప్రస్తావన కృష్ణమాచార్య ఎంబార్ పు 48

28 ఆ ప్రా పు 31 112

29 స ఏతం పురుషమేధం పంచరాత్రం

యజ్ఞకృతు ముచ్యతే

శ త్రా 1163

1121 ఏకాయన పేదము :

ఈ కావ్యము ఏకాయన పేదమునుండి ఏర్పడినది వైదిక బ్రాహ్మయమున ఛాందోగ్యోపనిషత్తు ఋగాదిపేదములతోకూడా 'ఏకాయన పేదమును నారదుడు అధ్యయనము చేసినట్లు తెలియజేయుచున్నది 30

నారదుడు ఇతర విద్యులతో ఏకాయన పేదమును కూడ అధ్యయనముచేసినట్లు చెప్పటవలన ఇది పేదములతో సమాన ప్రతిపత్తి గలదనియు, పురాతనమైనదనియు, అప్పటికి పేద విద్యారంగమున ఏకాయన పేదాధ్యయనము ప్రసిద్ధమనియు ఈవాంఛుటకు పీఠగుచున్నది

ఇతిహాస పురాణములను పరిశీలించినచో రామాయణమునందు³¹ మహాభారతమునందును³² పాంచరాత్ర ప్రశంస కనబడుచున్నది

30 ఋగ్వేదం భగవోఽధ్యేమి యజుర్వేదం సామపేద మధర్వణం
చతుర్థ మితిహాస పురాణం వంచమం పేదానాం పేదం ఎత్ర్యం
రాశిం దైవం నిధిం వాకోవాక్యమేకాయనం ఇతి

ఛాం ఈ 712

31 పురాణైశ్చైవ పేదైశ్చ పంచరాత్రైస్తదైవచ ।
ధ్యాయన్తి యోగినో నిత్యం క్రతుభిశ్చ యజన్తితమ్ ॥

జ నం ప్రస్తావన పు 38

32 ఇదం శత సహస్రాద్ధి భారతాఖ్యాన విస్తరాత్ ।
ఆవిధ్యమతి మంత్రానం దధ్నోఘృతమివోద్ధృతమ్ ॥
నవనీతం యథా దధ్నో ద్విపదాం బ్రాహ్మణోయథా ।
అరణ్యకం చ పేదీభ్యః ఓషధీభ్యోయథాఘృతమ్ ॥

మ భా 12 331 2-3

పాంచరాత్ర శాస్త్రము ఏకాయన వేదముయొక్క పరిణామమే గనుక వేదమువలె అపౌరుషేయము శ్రీమన్నారాయణ ముఖకమల వినిర్గతము శ్రీమన్నారాయణుడు సాక్షాత్తుగ ఈ శాస్త్రమును మొట్టమొదట నాతడునకు అవదేశించెనని మహాభారతము తెలియజేయుచున్నది 33 తరువాత నారదుడు మిగత మహర్షులకు తిరిగి అవదేశించి ఈ శాస్త్రమునకు నాంది పలికెను శ్రీమద్భాగవతము నందు కపల దేవహూతి సంవాదమున సాత్త్వికతంత్రము పేర్కొనబడినది శ్రీమద్భాగవత వ్యాఖ్యానము శ్రీధరీయము సాత్త్వికమనగా పాంచరాత్రశాస్త్రమని వ్యాఖ్యానించినది 34

దీనినిఁబట్టి పాంచరాత్రశాస్త్రము ఆరిహాస పురాణకాలమునకే వ్రనద్దమైనదని తెలియుచున్నది స్వాయంభువ మనువు ఈ శాస్త్రమునుండి ధర్మములను వ్రవర్తించజేయునని, ఇతర ధర్మశాస్త్రములకు ఇది నిదానమగునని మహాభారత కథనము కనుక ధర్మశాస్త్రోత్పత్తికి పూర్వమే పాంచరాత్ర శాస్త్రమున్నట్లు అర్థమగుచున్నది వరాహాది పురాణము

33 ఇదం మహావనిషదం చతుర్వేద సమన్వితమ్ ।

సాంఖ్యయోగ కృతంతేన పంచరాత్రాను శబ్ధితమ్ ॥

నారాయణ ముఖోద్గీతం నారదోఽక్రవయత్పునః ।

బ్రహ్మణస్సదసే తాత యథాదృష్టం యథాశ్రుతమ్ ॥

మ భా 12 326 100-101

34 తంత్రం స్వాత్త్విక మాచష్ట నైష్కర్మ్యం కర్మణాం యతః ।

శ్రీ భా వావిశ్వ రామస్వామి శాస్త్రి అండ్ సన్స్,

137 మద్రాసు 1941

అను పాంచరాత్ర శాస్త్రమును పేర్కొనినట్లు తెలియుచున్నది 35

ఈశ్వరుడు (శ్రీ 4 10వ శతాబ్దం) తన స్వంద ప్రదీపితలో ప్రస్తావించిన పాంచరాత్ర శ్రుతి 36 పాంచరాత్రోపనిషద్వాక్యములు 37 ఏకాయన వేద వాఙ్మయమును పరామర్శించుచున్నది అట్లే అతడు స్వందప్రదీపితలో పేర్కొనిన కొన్నివాక్యముల కైరిని ప్రమేయమును

35 వేదేన పంచరాత్రేణ భక్త్యా యజ్ఞేన చ ద్విజాః ।
 ప్రాచ్యోఽహం నాన్యథా ప్రాచ్యో వర్షలక్షకై రపః ।
 పంచరాత్రం సహస్రాదాః యదికప్పిద్యోహిష్యతి ।
 తర్కక్షయే చ మద్భక్త్యయదికప్పిద్యవిష్యతి ।
 తస్య వేదాః పంచరాత్రం నిత్యం హృది వసిష్యతి ।
 యదిదం పంచరాత్రం యే శాస్త్రం పరమదుర్గభమ్ ।
 తదృచాన్ పేత్యతే సర్వం ముక్త్యుపాదాన్న సంశయః ।

36 సం ప్రస్తావన పు 38-39

38 పాంచరాత్ర శ్రుతావపి — “యద్యత్ప్రపానేన
 ప్రాసాద మారుహేత్ స్థవేన చా నదీం
 తరేకే తద్యద్వాప్త్రేణ హి భగవాన్
 శాస్త్రైవగస్తవ్యః ”

పుం ప్ర పు

37 పాంచరాత్రోపనిషదిత — “జ్ఞాతావ
 జ్ఞేయంచ వక్తావ వాచ్యం చ
 భోక్తా చ భోజ్యం చ

పరిశీలించినచో అవియును ఏకాయన శాఖకు సంగబంధించినవిగనే తోచుచున్నవి 38 ఉత్పలుడు ఇతర సందర్భములందు పాంచరాత్ర సంవాతలను పేర్చుతో చెప్పి ఈసందర్భమున కేవలము పాంచరాత్రమునందని చెప్పటవలన ఈవాక్యములు ఏకాయన పేదములోనివని ఈవాండుటకు అవకాశ మేర్పడు చున్నది

ఉత్పలుని ఉదాహరణ లన్నింటిని ఒకచోటచేర్చి చూచినచో 1 పాంచరాత్ర శ్రుతి 2 పాంచరాత్రో వనిషత్ 3 పాంచరాత్రసంహిత అను మూడుదశలు ఆతనికి తెలియునని, క్రి శ 10 వ శతాబ్దమునాటికి ఇప్పుడు దొరకుచున్న సంవాతలు మాత్రము గాక పాంచరాత్ర శ్రుతి-పాంచరాత్రో వనిషత్ అనునవి కూడ లభ్యమైనవని ఈవాండుటకు వీలగుచున్నది ఇట్లు పాంచరాత్ర సంహితల కంటె భిన్నమైన భారతీయ వాఙ్మయమున ఈ శాస్త్రోత్పత్తిని గూర్చిన అభిప్రాయములు బాహ్య సాక్ష్యములుగా మనకు ఉపయోగ పడుచున్నవి

38 యదాత్మని సర్వభూతాని వశ్యతి, ఆత్మానం చ

తేషు, స్పృథక్ చ తేభ్యః తదా మృత్యోర్మృత్యతే జన్మతశ్చ
స్వం వ్ర పు 20

—నతత్రాదితోభ్య భాతి పు 35

—త్రివిధోదోషః స్వభావజస్తానుసో వికల్పతో రాజసః పు. 8

—యావత్తేనైవ దేహేన నశీభవతి భగవద్భూతస్తదా

సర్వజ్ఞోభవతి సర్వధర్మః సర్వేశ్వరః సర్వశక్తిః పు 8

—తద్యథాగ్నిర్నామ కస్మింశ్చిద్దాహ్యే నాన్యత్కించిదుపాదతే

తేన ధక్ష్యామీతి స్వయం దహతి ఏవమయమాత్మా—

ఋషిపాదాయ జ్ఞాతాఋషిపాదాయకారీ స్వాత్మనైవ సర్వకరః

పు 22

పాంచరాత్ర సంవాతలను పరిశీలించనచో శాస్త్రోత్పత్తినిగూర్చి అనేక విధములగు అభిప్రాయములు కనబడు చున్నవి సంగ్రహముగ కొన్నింటిని మాత్రమిచ్చట పరామర్శింతము

రక్షత్రయమును ప్రసిద్ధిగల సాత్త్విక, పౌష్కర, జయఃఖ్య సంవాతల అభిప్రాయము లిట్లున్నవి—

సాత్త్వికసంవాతలో భగవాన్ వాసుదేవుడు సంకర్షణునకు త్రేతాయుగమున ఈశాస్త్రియు నుపదేశించినట్లు చెప్పబడినది శ్రీవాసుదేవుడు కొంచెము ఎఱ్ఱబడగా ఇట్లు రూప విపర్యయమునకుకారణమేమని సంకర్షణుడాయనను ప్రశ్నించెను దానికి భగవానుడు “ఇది సత్త్విగుణముతో జీవులున్న కాలము కాదు రజోగుణముతో జీవులు రగిలి పోవుచున్న కాలము వారి రజోగుణమును నీను తీసికొని భరించు చున్నాను కనుక ఎఱ్ఱగా కనబడుచున్నాను” అనెను అయినచో రజోగుణము నశించుటకు మార్గమేమి? యని సంకర్షణుడడిగిన ప్రశ్నకు వాసుదేవుడు ఇట్లు సమాధానము నిచ్చెను పర పూహ, విభవ రూపములను ఎవరు ఆరాధించుదురో వారికి “రాగము దూరముగా నుండును” ఆ ఆరాధనా ప్రకారమును వాసుదేవుడు సంకర్షణునకు ఉపదేశించగా, దానిని నారదుడు ఋషులకు తెలియజేసినట్లు ఈ శాస్త్రోత్పత్తి వర్ణించ బడినది 39

39 పురాణతీర్థతే ప్రియై త్రేతాఖ్యే హ్యవరే యుగే॥
 ఈషదారక్షణం యాతే జగద్ధాతరి చాచుతే॥
 అహ సంకర్షణో విష్ణుం జ్ఞాత్వా వినయవానః॥
 కిమిదం దేవ వశ్యామి తవరూప విపర్యయమ్॥
 ప్రహస్యోవాచ భగవాన్మేమ గంభీరయాగిరా॥
 నాయం సకాలో యత్యాసేత్సత్త్విక బహులో జనః॥
 అద్య రాగవరో లోకస్తద్వృత్తం ధారయామ్యహమ్॥
 కాలస్యభావజః కేన కర్మదా రాగ ఈ దృశః॥
 నాచ్ఛాదయతి లోకానాం త్వద్భక్తానాం నిశేషతః॥
 త్రివిధేన ప్రకారేణ పదమం బ్రహ్మ శాశ్వతమ్॥
 ఆరాధయన్తి యే తేషాం రాగవృత్తి దూరతః॥

రత్నత్రయము నందు రెండవదైన పౌష్కరసంహితలో ఈ శాస్త్రోత్పత్తిని గూర్చిన విచారము లేనే లేదు కాని భగవాన్ శ్రీమన్నారాయణుడు పౌష్కరునకు ఈ శాస్త్రము నువదేశించి నట్లు వారిద్దరి సంభాషణ రూపముగ ఈ సంవాత విర్పడినట్లు కనఁబడుచున్నది పౌష్కరుడు కమలోద్భవుడని సంబోధనల ద్వారా తెలియుచున్నది 40

పాంచరాత్ర శాస్త్రోత్పత్తిని గూర్చి రత్నత్రయమునందు మూడవదైన జయాఖ్య సంవాత ఇట్లు ప్రతిపాదించుచున్నది—

శాండిల్య మహర్షి ప్రధమాధ్యాయమున ఈ శాస్త్రోత్పత్తినికట్లు వివరించెను—“బ్రహ్మగర్భమగు ఈ శాస్త్రమును శ్రీమహా విష్ణువు మొదట నారదునకు ఉపదేశించెను” 41 అతి రహస్యమైన ఈ శాస్త్రము చాలాకాలము గోప్యముగనేయున్నది కొద్దిరోజులకు ఇది అంతర్ధానమును పొందినది తిరిగి శ్రీమహావిష్ణువు తన అంతః జన్మించిన మునిశి దీనిని బదర్యాశ్రమము నందు ఉపదేశించినాడు 42

ఇంకను శాండిల్పుడు ఇట్లు చెప్పుచున్నాడు “పూర్వము సంసార తారకమగు ఈ ధర్మమును నారదుని వలన నేను ఉపదేశము నంది నాను ఉత్తమ జ్ఞానరూపము, ధర్మార్థ కామ మోక్ష వ్రదము అగు

40 తతానేక ప్రకారాణి స్థానాని కమలోద్భవః

పౌ సం 22

41 శృణుధ్వం సంయతాస్పర్శే విష్ణోరదృత తేజసః |
సారభూతమిదం శాస్త్రం జ్ఞానోప నిషదం మహత్ |
రహస్యమప్రకాశ్యం చ బ్రహ్మగర్భంచ శాశ్వతమ్ |
అను గ్రహార్థం చ పురా కథితం నారదస్య తత్ |

జ సం 140 41

42 జ.సం 1-43-47.

ఈశాన్యమును మీకు ఉపదేశించు చున్నాను" 43

అట్లే రత్నత్రయము మండి ఏర్పడిన ఈశ్వర-పారమేశ్వర పాదసంపాతంలో కాన్త్రోత్పత్తిని గూర్చి ఎమిచెప్పబడినదను అంశమును ఈ వరదర్శమున వివరించుట ఉత్తమం.

ఈశ్వరసంపాతతో వ్యభిచారాధ్యాయమున కాన్త్రోత్పత్తరణమును గూర్చి ఎంతో విపులముగ వర్ణించ బడెను.

నరనారాయణాశ్రమమున తపస్సు వచ్చుచున్న నారాయణునకు మహర్షులు ఎంతో కావము పేవలు చేసిరి ఆ పేవలకు మెచ్చిన నారాయణుని అదేశము ప్రకారము నారాయణుని నాంకి సొత్తయిత కాన్త్రమును ఉపదేశించెను 44

మొక్షప్రాప్తికి ఇంకొక మార్గములేదు గనుక దీనికి విశాయక మని పేరేర్పడినది వేదవృక్షమునకు ఈ విశాయన వేదము మూలస్థుడనంది విరబ్రహ్మయగు వరదాసుడిపైదే ముఖ్యాశ్రయముగా తీర్చి "ఐ" మొదలగు దివ్య మంత్రములతోను వరబ్రహ్మవ్రతిపొదకములగు

43 త య్చైటుధ్యం మునిశ్రేష్ఠిః ధర్మం సంసారతారకమ్ |
యాదృత్రాప్తం మయాపూర్వం పరిమిష్టావృ నారదాత్ ||
అందులోనే, 1 43 49

44: అథ నారాయణో ధేనుస్తమాహ మునిపుంగవమ్ |
మృనయో ఘృత తిష్ఠన్తి ప్రార్థయానా హరేః పదమ్ |
వితేషానిసొత్తవం కాన్త్రము పదేస్తుత్వమర్హసిః ఈ సర. 1.5.

అన్యమంత్రములతోను కూడినది ఈ శాస్త్రము 45

ఇది ప్రకృతి వేదము వాసుదేవుని మాత్రము తెలియుజేయు ఈ ఏకాయనవేదమును కృత త్రేతాదియుగములయందు భగవానుడే ప్రవర్తింపజేయుచున్నాడు ఇతర వేదములన్నియు వికారవేదములు అవి మిగత దేవతలను మనకు గోచరింపజేయుచున్నవి 46

వేద మహావృక్షమునకు ఏకాయనవేదము మూలమువంటిది ఋగాది వేదములునాలుగు దానికి కణుపులవంటివి యోగులు దానికిశాఖలవంటివారు జగన్నూలభూతుడగు వాసుదేవుని ప్రతిపాదించుటచే దీనికి మూలవేదము అను సంజ్ఞ ఏర్పడినది 47

కృతయుగమున ఇది భాగవత ధర్మముగా నున్నది త్రేతాయుగమున మానవులు అనేక కోరికలతో వ్యామిశ్రయాజులై ఈ సనాతనధర్మమును వదలివేసినారు కనుక ఈ ఏకాయనవేదము అంశధాన

- 45 శృణుధ్వం మునయస్సర్వే వేదమేకాయనాభిధమ్
మోక్షయనాయవై వన్తా ఏతదన్యో న విద్యతే ।
తస్మాదేకాయనం నామ ప్రవదన్తి మనీషిణః ॥
మూల భూతస్తు మహతో వేదవృక్షస్య యో మహానామ్
సద్బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్య పరతత్త్వైక సంశ్రయమ్ ॥
దివైర్బలాదికైర్మస్త్రైః సాక్షాత్ప్రకృతి పాదకైః ।
అలంకృత మసందిగ్ధ మవిద్యా తిమిరావహమ్ ॥ ఈ పం 118-21
- 46 ఏషప్రకృతి ధర్మాఖ్యో వాసుదేవైక గోచరః ॥
ప్రవర్త్యతే కృతయుగే తతస్త్రితాయుగాదిషు ।
వికార వేదాస్సర్వత్ర దేవతాంతర గోచరాః ॥ ఈ పం 122-23
- 47 మహతో వేదవృక్షస్య మూలభూతో మహానయమ్ ।
స్కన్ధభూతా ఋగాద్యాస్తే శాఖాభూతాశ్చ యోగినః ॥
జగన్నూలవ్య వేదస్య వాసుదేవవ్య ముఖ్యతః ।
ప్రతిపాదకతా సిద్ధా మూలవేదాఖ్యతా ద్విజాః ॥

మైనది పూర్వము నేను (నారదుడు) శ్వేతద్వీపమున ఈ ఏకాయన
వేదమును అధ్యయనము చేసినాను 48

సనుడు, సనత్కుజాతుడు సనకుడు, సనందనుడు సనత్కుమారుడు,
కపిలుడు, సనాతనుడను ఏడుగురు ఈధర్మమునకు ఆచార్యులు
ప్రవర్తకులు కూడ మరీచి అత్రి అంగిరసుడు పులస్త్యుడు, పులహుడు
క్రతువు వశిష్ఠుడు చిత్రశిఖండి అను ఎనిమిది మంది మహర్షులు
స్వాయంభువ మనువు, జగత్పతి యైన శ్రీమన్నారాయణుని ఆరాధించి
ఆయన సన్నిధిలో వేయి దివ్య సంవత్సరములపాటు ఈ మూలశ్రుతిని
అధ్యయనము చేసిరి తరువాత ఆ ఎనిమిదిమంది మహర్షులు లక్షశ్లోక
పరిమితమగు మూలవేదమును, సాత్త్వికాది దివ్యశాస్త్రములను ఆద
రముతో నిరీక్షించి తంత్రమును శాస్త్రమును ప్రవర్తింపజేసిరి ఇట్లే
మూలశ్రుతిలోని విశేషములను దృష్టిలో నిడుకొని మన్వాదులు ధర్మ
శాస్త్రములను ప్రవర్తింపజేయుదురు 49

48 ఈ సం 1 26-8

49 సనస్సనత్కుజాతశ్చ సనకశ్చ సనందనః ।
సనత్కుమారః కపిలస్సప్రమశ్చ సనాతనః ।
ఏతే ఏకాన్తి ధర్మస్య ఆచార్యాశ్చ ప్రవర్తకాః ॥
మరీచిరత్ర్యాంగిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః ।
వశిష్ఠశ్చ మహాతేజా ఏతే చిత్రశిఖండినః ॥
మనుః స్వాయంభువశ్చావ సమాంధ్య జగత్పతిమ్ ।
మహతా తపసా చైవ దేవం వారాయణం ప్రభుమ్ ॥
దివ్యం వర్ష సహస్రం తు తదస్తే సమధీత్య చ ।
మూలశ్రుతిం యథావచ్ఛ ఋషయోఽధ్యాపకాస్తతే ॥
తతస్తే ఋషయస్త్యష్టౌ లోకానాంవాత కామ్యయా ।
శ్లోకానాం శతసాహస్రైః మూలవేదం నిరీక్ష్య చ ॥
తథా దివ్యాని శాస్త్రాణి సాత్త్వికాదీని చాదరాత్ ।
నిరీక్ష్యాన్యత్తు తంత్రాఖ్యం శాస్త్రం విదధిరే ద్విజాః ॥
ఏవం మూలశ్రుతేరర్థాన్ జ్ఞాత్వా మన్వాదయోఽప చ ।
ధర్మశాస్త్రాద్వివేకాని కరిష్యన్తి యథాయథమ్ ॥

ఈ సం 1 19-26

పూర్వము తోదా (తా) ద్రిపైన శాండిల్యమహర్షి కొన్నివేల సంవత్సరములు తపస్సుచేసి ద్వాపరయుగాంతమున కలియుగ ప్రారంభమున సంకర్షణుని నుండి సాక్షాత్తుగ ఏకాయనవేదమును పొంది లోకవాతము కొఱకు, సుమన్తు జైమిని, భృగు, ఔవగాయన, హౌంశ్వాయనులకు దీనిని అధ్యాపనము చేసెను 50

పొష్కరసంవాత ఆధారముగా నేర్పడిన పారమేశ్వరసంవాతలో శాస్త్రోత్పత్తి ఈ విధముగ వర్ణింపబడినది—

సనకుడను మహర్షి వంద సంవత్సరములు తపస్సుచేసి కూడా పరహత్య సందర్శనము కాక దుఃఖించెను అట్లు దుఃఖితుడైన సనకు నకు భగవాన్ వాసుదేవుడు అదృశ్యుడై ఇట్లు ఆదేశము నొసంగెను 51 “శాండిల్య మహర్షి భోగ మోక్షఫలప్రదమైన దివ్యమంత్రక్రియోపేతమైన పాంచరాత్రకాస్త్రమును అధ్యయనము చేసినాడు సాత్త్విక పొష్కర- జయాఖ్యలను సంవాతలను గూడ అతడు తెలిసికొనినాడు కనుక నీవాతని ఆశ్రమమునకు వెళ్ళినచో అతడు నీకు భాగవత ధర్మమును తెలియజేయును 52

50 ఈ సం 1 38 41

51 పార సం 1 6 10

52 ఎవం సకలశాస్త్రజ్ఞః శాండిల్యః పరమో గురుః ।
 ఆస్తీశమైః పరివృతః స్వాశమే శ్రమనాశనే॥
 పాంచకాల్యం పరం యజ్ఞం కర్వాణః సర్వదా వశే ।
 సతే వక్ష్యతి ధర్మజ్ఞో ధర్మం భాగవతం మునీన్ ॥
 తమాశ్రయస్య భద్రంతే భగవద్ జ్ఞానసిద్ధయే ।
 ఇత్యుక్త్వాఽన్తమితా వాణీ వాసుదేవ సమీరితా ॥

పార సం 1 20-22

భగవంతుని ఆజ్ఞను శిరసావహించి సనకుడు హిమాలయము లోని శాండిల్యాశ్రమమునకు చేరెను శాండిల్యుడు సనకుని వినయము నకు మెచ్చి ఆయనకు వేద వృక్షమునకు మూలము వరవాసుదేవ పరబ్రహ్మ ప్రతిపాదకము బలాది దివ్యమంత్ర నముపేతము అగు ఎకాయన వేదమును భోధించెను 53

అటు తరువాత ఈ శాస్త్రోత్పత్తిని, స్వరూపమును గూర్చి శాండిల్యుడిట్లు వివరించెను —

కృతయుగమునందు ఈ ధర్మము “నిరాశీ కర్మ” (నిష్కామ కర్మ) అను పేరుగలదై యోగము యోగధర్మము, శాస్త్రము అను విభాగములతో ప్రవర్తించబడినది తేజాయుగమున ద్వాపర యుగమున దీని ప్రచారము తగ్గినది తరువాత అనంతచేస్తుడైన అనిరుద్ధునిచే ఏర్పడిన విశ్వసృష్టి పరిణామమున— ప్రథముడు మానస భవుడైన బ్రహ్మ రెండవవాడు చాక్షుషభవుడైన బ్రహ్మ మూడవవాడు వాచికసృష్టియైన బ్రహ్మ నాల్గవవాడు శ్రోత్రసృష్టియైన బ్రహ్మ ఐదవ వాడు నాసికసృష్టియైన బ్రహ్మ ఆరవవాడు అఽథభవుడైన బ్రహ్మ

53 ఆదిష్టోత్రం భగవతా భవదర్శం తపోనిధే ।

ఇత్యుక్త్యావధ్యావయామాస వేదమేకాయనాభిధమ్ ॥

మూల భూతస్తు మహతో వేదవృక్షస్య యో మహాన్ ।

పద్మోహా వాసుదేవాఖ్య వరతత్త్వైక సం శయమ్ ॥

దివ్యైర్వలాదికైర్బ్రహ్మైః సాక్షాత్ప్రతిపాదకైః ।

అలంకృత మనందిగ్ధ మవిద్యాతిమిరాపహమ్ ॥

అధ్యాప్య సంజగాదాన్య స్వరూపం చ సమాగతిమ్ ।

పార సం 1,32 35

ఎడవవాడు వద్దభవుడైన బ్రహ్మగా ఎర్పడినారు 54

బ్రహ్మచేత మునిశ్రేష్ఠులచేత, సువర్ణాదులచేత, వాలఖిల్య మహర్షులచేత రాజర్షులచేత సప్తమమైన వద్దజన్మస్థలో ప్రథమమగు ఈ ప్రకృతి ధర్మము భగవానునినుండి అధ్యయనము చేయబడినది తరువాత వివస్వంతుడు అటుతరువాత మనువు ఇక్ష్వాకువు ఈ ధర్మమును అధ్యయనము చేసిరి తరువాత ఇక్ష్వాకు మహారాజు దీనిని లోకమున ప్రచారపథమున పెట్టినాడు 55

జయార్థప్రతిపాదకమగు పాద్యసంవాతలో శాస్త్రోత్పత్తినిగూర్చి ఇట్లు పేర్కొనబడినది

54 ఎష కార్తయుగో ధర్మో నిరాశీ కర్మసంజ్ఞితః ॥
యోగాభ్యోయోగ ధర్మాఖ్యః శాస్త్రోఖ్యశ్చ సమాగమః ।
ప్రవర్త్యతే భగవతా ప్రథమే పృథమ యుగే ॥
యుగేషు మందసంచార ఇతరేష్వతరేష్వపి ।
అనంతచేష్టాదధ్యక్షా దనిరుద్ధాత్ సనాతనాత్ ॥
బ్రహ్మణోమానసం జన్మ ప్రథమం చాక్షుషం స్మృతమ్ ।
ద్వితీయం వాచికం చాన్యచ్ఛతుర్థం త్రోత్రసంభవమ్ ॥
నానకృమవరం చాన్య దండజం వద్దజం తథా ।

పార సం 1 35-39,

55 వితేష్వపి చ సర్వేషు సాక్షాద్భగవతో విభోః ॥
బ్రహ్మణా మునిముఖైశ్చ సువర్ణాద్వైర్మహర్షిభిః ।
వాలఖిల్యముఖైశ్చాన్యైః త్రమాద్రాజర్షిభిస్తదా ॥
ఏష ప్రకృతి ధర్మాఖ్యః ప్రాథితః ప్రథమోద్విజ ।
సప్తమే వద్దజే సగ్గే ప్రాప్తో భగవతస్తథా ॥
వివస్వతాతతః ప్రాప్తో మనునేక్ష్యాకువాతతః ।
ఇక్ష్వాకు శా చ కథితోవ్యాప్య లోకానవల్లతః ॥ పార సం 1 39-42,

తైవల్య ప్రావకశాస్త్రమును గూర్చి ఋషులు కఙ్కుని ప్రశ్నించి నపుడు కఙ్కుడు సంవర్తుని నుండి కాను అధ్యయనము చేసిన ఈ సాత్త్వికశాస్త్రమును గూర్చి వివరించెను సంవర్తుడు మోక్షోపాయ శాస్త్రమును ఉపదేశించమని బ్రహ్మను కోరగా, అతడు - “కపిలునకు నేనిదివరకే ఉపదేశించినాను కపిలుడిప్పుడు పాతాళలోకము నున్నాడు ఆయనవద్ద తెలిసికొమ్మని చెప్పెను నాగపాలితమగు పాతాళలోకమునకు సంవర్తుడు వెళ్ళి కపిలునకు తన కోరికను తెలియ జేయగా కపిలుడు నాగరాజైన వద్ముని “నీవు నానుండి అధ్యయనము చేసిన శాస్త్రమును ఈ సంవర్తునకుపదేశించుమని” ఆదేశించెను ౪

అప్పుడు వద్ముడిట్లు వలికెను “ఈ శాస్త్రమును కేశవునినుండి బ్రహ్మ కోడిన్నర గ్రంథసంఖ్యతో తెలిసికొనెను బ్రహ్మ కపిలునికి ఐదు లక్షల గ్రంథములలో దానిని ఉపదేశించెను కపిలుడు వద్మునకు ఒక లక్షగ్రంథములుగల ఈ సంవాతను ఉపదేశించెను వద్ముడు నాకు ఈ సంహితను ఎన్నబదివేల శ్లోకములలో బోధించెను ” వద్ముడు ఈ సంహితను సంవర్తునకుపదేశించుటవలననే దీనికి పాద్యసంవాత అని పేరెప్పడినది 57

56 పా సం 11-30

57 ఉక్తేన కపిలేనైవం వద్మాభ్యేన మహాత్మనా ।
ఉదితం యన్నహచ్చాస్త్రం తత్సర్వం ప్రబ్రవీ మతే ॥
సార్థకోటి ప్రమాణేన బ్రహ్మణా కేశవాచ్చురకమ్ ।
కపిలాయ దదౌ బ్రహ్మ లక్షాణాం పంచకం పునః ॥
కపిలోఽపి య వద్మాయప్రదదౌ లక్షమాత్రయా ।
వద్మోఽపి దత్తవానై నుహ్య మయుత గ్రంథసంఖ్యయా ॥
యస్మాత్పద్మోవ దిష్టేయం తస్మాత్సాపాద్యసంహితా ।

పా సం 131-34

ఋగ్వేద పాంచరాత్ర శాస్త్రోత్పత్తిని గూర్చి బాహ్యసాక్ష్యములను -
అంతరసాక్ష్యములను పరిశీలించిన తరువాత సంప్రదాయవాదము
ననుసరించి ఈ క్రింది నిర్ణయములు చేసకొనుటకు వీలుకలుగుచున్నది

- 1 మొట్టమొదట ఏకాయన పేదమును శ్రీమన్నారాయణుడు
శ్రీ, శేష గరుడ, ఎద్దుగర్భ, విష్వక్సేనులకు అయిదు
అహోరాత్రములలో ఉపదేశించెను
- 2 అట్లే నారదుడు కూడ శ్రీమన్నారాయణునివలననే ఏక
ాయన పేదమును ఉపదేశముగా పొందెను
- 3 మోక్షైక ఫలముగనే ఇ ప్రారంభాపస్తంబో భగవంతునిచే
బోధింపఁబడినది తరువాతనే ఇతర పురుషార్థములనుకూడ
ఈ శాస్త్రమునకు ఫలముగా చెప్పినారు
- 4 కృతయుగమున మొట్టమొదట ఈ ఏకాయన పేదమును
శ్రీమన్నారాయణుడు ఉపదేశించినాడు తరువాత శ్రీకా
ద్యవరాయుగములయందు ఇది అంతర్ధానమునందైనది
తిరిగి కలియుగాదిన ఈ శాస్త్రము పాంచరాత్రమును పేర
ప్రచారములోనికి వచ్చినది

ఇక నవ్యవాదులును పరిశీలించినచో కొందరు భారతీయులు
మరికొందరు పాశ్చాత్యులు ఈ శాస్త్రోత్పత్తిని గూర్చి తమ పరిశోధన
లలో కొన్ని అభిప్రాయములను వెలిబుచ్చియున్నారు

వారిలో ప్రముఖులు ఎఫ్ ఓ శ్రేడర్ (F O Schrader) కె సి
వరదాచారి, వన్ బుయిటెన్ (Van Buitenen), బి భట్టాచార్య,
హెచ్ డి స్మిత్ (H D Smith) బి, రామవర్న్, వి వరదాచారి, ఎమ్
నరసింహాచారి, ఎ ఎ ఆస్టి మొదలగువారు వీరు తమ పరిశోధన
వ్యాసములలోను, గ్రంథములలోను ఈ శాస్త్రోత్పత్తిని గూర్చి
చర్చించియున్నారు

పీరిల్ ఎఫ్ ఒ ప్రీడర్ Introduction to the Pañca
ratra and Ahirbudhnya Samhita అను తనగ్రంథమున ఈ
శాస్త్రము ఎప్పుడు ఏర్పడినదో స్పష్టముగా చెప్పలేదు కాని, సంవాతలు
పౌర వర్ణమును నిర్ణయించుచు 1 పౌష్కర, వారాహ, బ్రహ్మ, 2
సాత్త్విక 3 అవారుధ్య 4 పారమేశ్వర 5 పాద్మ 6 ఈశ్వర
సంవాతలు 89 శ 8వ శతాబ్దమునకు ముందే ఏర్పడినట్లు ప్రతి
పాదించినాడు 58

బి భట్టాచార్య జయఖ్యసంవాతకు వ్రాసిన తొలివలుకునంద
రత్నత్రయములో ఒకటియగు ఈ సంవాత 89 శ 450 ప్రాంతమున
ఏర్పడియుండవచ్చునను అభిప్రాయమును వెలిబుచ్చెను 59

హెచ్ డి స్మిత్ “The Three Jems of the Panca
ratragama Canon An Appraisal” అను తన పరిశోధన
వ్యాసమున సాత్త్విక - పౌష్కర - జయఖ్య సంవాతలు మూడును
89 శ 450 వ సం॥మునకు తర్వాత ఏర్పడినవేయని నిర్ణయించుచు
బి భట్టాచార్య అభిప్రాయములో ఏకీభవించెను 60

58 I P A S P 23

59 Bhattacharya, B Foreword to Jayākhyā Sam
hita, Ed Embar Krishnamacharya, Baroda,
Gaekwad Oriental Series, Vol 54 1931
pp 26-35

60 Smith H D The Three Jems of the Pañcaratra
gama canon An Appraisal, Adapted from a
paper delivered at the 176th Annual Meeting
of the American Oriental Society, Philadelphia
Penumsylvania, U S A 1966

ఎ ఎ ఆప్టే రత్నత్రయమని ప్రసిద్ధి చెందిన సాత్త్వత-పౌష్కర కయాఖ్య సంవాతలు క్రీ శ 200 నుండి 500 ల మధ్యకాలమున ఏర్పడి యుండ వచ్చునని అట్లే ఈశ్వర పారమేశ్వర పాద్య సంవాతలు క్రీ శ 500 నుండి 800 సం॥ ల మధ్య కాలమున ఏర్పడి యుండునని ప్రతిపాదించెను 61

మొత్తము పైన నవ్యవాదమున ప్రాచ్యపాశ్చాత్య పరిశోధకుల అభిప్రాయములన్నింటిని పరిశీలించినచో పాంచరాత్ర సంవాతలన్నియు క్రీ శ. 200 సం॥ నుండి 800 సం॥ లోపు ఉత్పన్నమైనవని తేలుచున్నది

1122 పాంచరాత్ర శాస్త్ర వికాసము

ఇంత వరకు పాంచరాత్ర శాస్త్రోత్పత్తికి సంబంధించిన వివిధ మతములను సమీక్షించితిమి ఈ ప్రకరణమున దీని వికాసము ఎట్లు ఏర్పడినదను అంశమును సంగ్రహముగా పరిశీలితము

ఈ శాస్త్రము యొక్క ఉత్పత్తిని గూర్చి గాని దీనికృమిక వికాసమును గూర్చిగాని ఇంత వరకు సరియైన నిర్ణయములేవి జరుగలేదు అంతరిక బాహ్య సాక్ష్యములుగా నున్న వాఙ్మయముపై తగిన పరిశోధనలు జరుగక పోవుటయే దానికి కారణము ఇంకను దీనిపై ఎంతో పరిశోధన జరగ వలసియున్నది

పాంచరాత్రవికాసము సుమారు నాలుగు దశలలో జరిగినట్లు ఎ ఎ ఆప్టే అభిప్రాయ వదుచున్నారు 62 స్థూలముగా ఈ దశలను

61 Apte, P P Mandalradhana, Journal of the Oriental Institute Vol No XXII No 4 P 502

62 Apte p p pancaratra Name & origin Cass Studies Number 2 pp 83 III

ఈ క్రింది విధముగా విధించుకొన వచ్చును

- 1 ఆదికాలము— శతపథ బ్రాహ్మణ కాలము నుండి మహాభారత కాలము వరకు ఉన్నకాలము. ఇది క్రీ.పూ వెయ్యి సంవత్సరముల కాలము
- 2 ఆగమకాలము— మహాభారతము నుండి ఆగమ వాఙ్మయము దేశాలయ సంస్కృతి ఏర్పడినంతవరకు గల కాలము ఇది క్రీ.శ నుమారు వెయ్యిసంవత్సరముల కాలము
- 3 ఆచార్యకాలము— పాంచరాత్ర సద్ధాంతములోని వైష్ణవాచార్యులు ధార్మిక-సాంఘిక కార్యక్రమములు నిర్వహించిన కాలము. ఇది సుమారు క్రీ.శ 1000 సం॥ నుండి 1900 సం॥ల వఱకు
- 4 ఆధునికకాలము— ప్రాచ్య-పాశ్చాత్య వండితులు పాంచరాత్రముపై పరిశోధన జరిపిన ఈ శతాబ్దము

ప్రేమానుగుదళంలో పాంచరాత్ర శాస్త్రవికాసం ఏర్పడినదనుటకు నష్టమైన సాక్ష్యములు మనకు దొరకు చున్నవి

1123 ఆదికాలము :

ఋగాది వేదములకు మూలభూతమైనదిగా మూల వేదమని ఏకాయన వేదమని ప్రసంగి నొందిన కృతయుగపు నాటి దశ మొదటిది అటు తరువాత ఏకాయన వేదము త్రేతాయుగమున, ద్వాపరయుగమున అంతర్ధానము నంది ప్రచారములో లేకపోయినది ఇది సందేహక

1124 ఆగమకాలము

మహాభారత యుద్ధానంతరము ద్వాపర యుగాంతమున లేక

కలియుగ ప్రారంభమున సాత్త్విక విధిగా ప్రచారములోనికి వచ్చినది ఇది రెండవ దశ. ఈదశలోనే రత్నత్రయమును ప్రసిద్ధిగల సాత్త్విక-పౌష్కర-జయఘ్య సంవాతల స్వరూపమేర్పడినది ఈ శాస్త్రములో ఇవియే మూలసంవాతలు ఇవి క్రి శ 200-500 సం॥ ముల మధ్య కాలమున ఏర్పడియుండ వచ్చునని చారిత్రకుల ఊహ

ఈ రెండవ దశలోనే పాంచరాత్రవాఙ్మయము, అందులోనివిభిన్న నద్ధాంతములు రూపుదాల్పినవి అతి విస్తరమైన ఈ సంవాతలలోన్ని అర్థమునుసంగ్రహించుచు ఏర్పడినవే ఈశ్వర-పారమేశ్వర-పాద్మ సంవాతలు ఇవి క్రి శ 500-800 సంవత్సరముల మధ్య ఏర్పడియుండునని వరికోధకులు అభిప్రాయ వదుచున్నారు

ఈ దశలోనేఇతర పాంచరాత్ర సంవాతలు ఏర్పడినవనుటకు అవకాశము కనబడు చున్నది ఈశ్వర-పారమేశ్వర-పాద్మ సంవాత లకు ముందు వెనుకలుగా క్రి శ అయిదవ శతాబ్దము నుండి ఎనిమిదవ శతాబ్దములోపు 1 అవార్చుధ్వ్య సంవాత 2 లక్ష్మీతంత్రము 3 వరమ సంహిత 4 సనత్కుమార సంవాత 5 విష్వక్సేన సంవాత మొదలైన సంవాతలు కూడఏర్పడినవి

1.1.2.5 ఆచార్యకాలము

ఈ దశలో ఏకాయన పేదము నుండి పారంపర్యముగా సంహితలో సంక్రమించిన నద్ధాంతములు వ్యూహ నద్ధాంతము, ఎకానిధర్మము చంచకాల ప్రక్రియ, ప్రవత్తి మొ॥ చాదిగోళాదరముగా తీసికొనిఆచార్య పురుషులు వైష్ణవ ధర్మమును రూపొందించిరి అట్లు ఈమూడవదశ పాంచరాత్ర నద్ధాంతసారభూతముగ వైష్ణవ ధర్మమును సమాజమున వ్యాపింప జేసినది

1.1.2.6 ఆధునిక కాలము

ఈ దశలో ముఖ్యములైన కొన్ని సంహితలు ముద్రింప బడినవి

—దాహరణకు సొత్తుతనంహిత, పొష్కర సంవాత, జయఖ్యసంహిత,
—శ్వర సంవాత పారమేశ్వర సంవాత, పొద్దుసంవాత, మొదలగు
ఇతర సంహితలు ప్రకటించబడినవి అట్టి భంధాశ్కర్, వి రాఘవన్
బి భట్టాచార్య, ఎంబార్ కృష్ణమాచార్య, వి కృష్ణమాచార్య
కె ఎ వరదాచారి, ఎమ్ సరసింహాచారి ఎ శ్రీనివాసయ్యంగార్
— వరదాచారి, ఎ పి ఆస్టి కె కె ఎ వెంకటాచారి, ఎస్ ఆర్ భట్,
ఎస్ బి రఘునాథాచార్య మొదలగు భారతీయపరిశోధకులు, ఎఫ్ జి
షేడర్, ఫన్ బాయితిసెన్, హెచ్ డి స్కత్, జాన్ హోండ్ మొదలైన
పాశ్చాత్య పరిశోధకులు ఈ శాస్త్రముపై అనేక పరిశోధనలు సలిపి
తత్ఫలితములను పుస్తకరూపమున ప్రకటించినారు

అమెరికాలోని సేరక్యూస్ విశ్వవిద్యాలయమున మతవిభాగా
చార్యుడగు హెచ్ డి స్కత్ ప్రత్యేకముగా మద్యములో పాంచరాత్ర
పరిశోధన పరిషత్ అను సంస్థను స్థాపించి దానిద్వారా ఈ శాస్త్రమునకు
సంబంధించిన పొద్దుసంహిత మొదలగు గ్రంథములను ప్రకటించెను.

ఇట్లు పాంచరాత్రశాస్త్ర వికాసము చరిత్రకందని కాలమునుండి
ప్రారంభమై ఈనాటివరకు ఎన్నోదశలలో ఎన్నో మలుపులుతిరిగినది

113 పాంచరాత్ర ప్రశంస

విష్ణ్వాలయమునకు సంబంధించిన నిర్మాణప్రతిష్ఠాదులను నిత్య—
నైమిత్తిక కామ్యోత్సవాదులను ప్రాయశ్చిత్తములను నిరూపించి అరా
ధనము ద్వారా సోధకులకు మోక్ష ప్రాప్తి కలుగు నట్లు వైష్ణవాగమ
ములు కృషిచేయుచున్నవి లోగడ చెప్పినట్లు (11) పాంచరాత్ర—
వైభావసభేదముతో వైష్ణవాగమములు రెండువిధములు అందు పాంచరా
త్రాగమమునుగూర్చిన ప్రశంసను మనము ఆగమేతర ప్రాచీన వాఙ్మ
యము నుండిఆగమ సంహితల నుండి కూడ గ్రహించుటకు వీలును. ౧

పాంచరాత్రశాస్త్ర పూర్వస్వరూపము ఏకాయనవేదము ఏకాయన
వేదమును ఛాందోగ్యోపనిషత్తు ఈ విధముగ ప్రశంసించుచున్నది

“ ఋగ్వేదగ భగవోఽధ్యేమి యజుర్వేదం సామవేద మాధర్వణ
అతుర్థ మితిహాస పురాణం పంచమం వేదానాం వేదం ఎత్యం రాశిం
దేవం నిధిం వాకౌవాక్య మేకాయనం దేవ విద్యామ్ ” 63

ఇందు “వేదానాం వేదం” అనుటచే అవి భక్తమైన వేదరాశికి
ఏకాయన మూలభూతమైనదను అంశము తెలియుచున్నది

తరువాత వైదికవాఙ్మయమున శతవధ బ్రాహ్మణము, పంచ
రాత్రమును యజ్ఞక్రతువును పేర్కొనినది అచ్చట ఈశాస్త్రమునకు
సాక్షాత్సంబంధము లేకపోయినను పంచరాత్ర శబ్దనంబంధమిట్లు కన్పట్టు
చున్నది

“స ఏతం పురుషమేధం పంచరాత్రం యజ్ఞక్రతు మవశ్యత్” 64

మహాభారతము, ఏకాయనవేదమును, పాంచరాత్రశాస్త్రమును
పేర్కొనినది ఏకాయనవేదమును గూర్చి పాంచరాత్ర సంహితలలో
చెప్పబడిన విధముగానే ఇది మూలవేదమని, ఋగాదులు దీనికి స్కంధ
భూతములని మహాభారతము ఈ శాస్త్రమును ఈ విధముగ ప్రశం
సించినది

ఇదం శతసహస్రార్థ భారతాఖ్యాన విస్తరాత్ ।

అవిధ్య మతిమంధానం దధ్నోఽఘృత మివోద్భృతమ్ ॥

నవనీతం యథా దధ్నో ద్వివదాం బ్రాహ్మణో యథా ।

అర్యణకం చ వేదేభ్యః ఓషధీభ్యో యథా ఘృతమ్ ॥ 65

నారాయణమఖోద్గీతము, చతుర్వేద సమన్వితము, సౌఖ్య
యోగకృతము మహాపనిషదమునగు ఈపాంచరాత్రమును నారదుడు
మనుచు ఈపదేశించినట్లు మహాభారతమునందలి మోక్షధర్మమిల్ల
పేర్కొనుచున్నది

ఇదం మహాపనిషదం చతుర్వేద సమన్వితమ్ ||
నారాయణ మఖోద్గీతం నారదోఽక్రవాచ యత్సుతః 106

విష్ణుపురాణము కూడ సొత్తులు వాసుదేవుని పూజించుచున్నట్లు తెలియ
జేయుచున్నది

“వాసుదేవశ్చ సొత్తుతైః” 87

స్పందప్రదీపకలో ఉత్పలాచార్యుడు పాంచరాత్రశ్రుతిని, పాంచ
రాత్రోపనిషత్తును పేర్కొని బహుధా వ్రతంసించినాడు 88

వేదాంతదేశికుడు తన సప్సరితరక్షలో 89 ఏకాయశ్రబాహ్మణమును

86 అందులోనే 12 926 100-101

87 వి పు 15 17 18

88 పాంచరాత్రకృతావం- యద్యత్సేషానేన ప్రిసాదమారుహేణో
స్సవేన వా నదీం తరేణ్ నద్యచ్ఛ్రేణీణా భగవాన్

శాస్త్రోపగస్తవ్యః
పాంచరాత్రోపనిషదీచ-క్షాతా చ జ్ఞేయం చ పత్ని చ వాద్యం చ
భోక్తా చ భోక్త్యం చ స్పద్రపు 2, 40

89 ఏకాయన బ్రాహ్మణే చ “ఓంకారః స్వరః ముఖారో వ్యంజనమే
యః స్వరః సా వ్రకృతిః” ఇతిస్వర ప్రిధాన్యమేవ పోక్షమ్

శు.ర పు 140

చరాత్మరక్షలో 70 ఏకాయన వేదమును రహస్యామ్నాయముగను
క్కునినాడు

ఇంతవరకు పాంచరాత్ర సంవాతకంటే భిన్నమైన ప్రాచీన
యమునందు పాంచరాత్ర ప్రశంసను గూర్చి ప్రస్తావించితిని
కొన్ని ముఖ్య పాంచరాత్ర సంవాతకలోగల ఈ శాస్త్రవశస్తిని
ప్రహముగ నిట ప్రస్తావించును

సాత్త్వికసంవాతలో వరప్రహ్మయగు వరవాసుదేవుని ఆరాధించు
వరమలక్ష్మణూతము 11 పేకప్రదము, బ్రహ్మోపనిషద్భూతమై
దివ్యమార్గ ప్రబోధకము, మోక్షైక ఫలలక్షణము ఈ శాస్త్రమని
అనినది 71

పౌష్కర సంహిత పురాణము—వేదము వేదాంతము—సాంఖ్యము—
ము ఈ శాస్త్రసన్నిధిలో రాత్రివలె నిస్తే జన్మమగునని దీనిని

తత్ర రహస్యామ్నాయాఖ్య ఏకాయనభాగః కేవల

భగవత్పుర ఆయం మోక్షాయనత్వాదేకాయనాఖ్యో

రహస్యామ్నాయః

తద్భాగాశ్చ పూర్వత్రయ వాక్ - నిషదాది శబ్దైః వ్యవదిశ్యంతే

అతఏవ ఋగ్వేదాది వేద తద్భాగేషు- అనుశ్రివ అనువాక-

ఉపనిషదాది శబ్దైః పాం ర పు 453

సాహజ్ఞానాం చ సద్భూమ్నా వాసుదేవాఖ్య యాజినామ్ ।

లక్ష్మణూతః యదా సృష్టిర్భూది స్థమథి కారిణామ్ ॥

11 పేకదం వరం శాస్త్రం బ్రహ్మోపనిషదం మహత్ ।

1 వ్యూహర సమోపేతం మోక్షైకఫల లక్షణమ్ ॥

ప్రకంబంచుచున్నది 72

జయాఖ్య సంవాతలో కాండిల్యుగిచే ఈశాస్త్రమిట్లు స్తుతింపబడినది. ధర్మార్థ కామమోక్షములను వెనువెంటనే నద్ధింపజేయునది సుస్థారతారకము, సకలజ్ఞానక్రియా యుక్తమైనది, సర్వసద్గుణను సాధించునది, వివేకమును కలిగించునది, ఉత్తమజ్ఞానరూపమైనది శ్రీ పాంచరాత్రశాస్త్రము దానిని నారదుని నుండి నేను ఉపదేశము నందితిని 73

ఈశ్వర సంహిత " మోక్షప్రాప్తికి ఈశాస్త్రమొక్కటే మార్గమనియు, కనుకనే దీనికి వికాయన వేదమను పేరేర్పడినదనియు, వేదవృక్షమునతిది మూలభూతమైనదనియు, సద్బ్రహ్మ పరతత్త్వమునగు వాసుదేవుని ప్రతిపాదించునదియు, ప్రకృతి సేగమనియు

72. పురాణం వేద వేదాంతం తథాన్యత్సాంఖ్యయోగః ॥

పంచవక్రారం విశ్లేయం యత్ర రాత్ర్యాయతేజ్జ్ఞః ॥

సతోక్కర్షవశేనైవ పంచరాత్రమితి స్మృతమ్ ॥

పా సం 38 307-308

73 తద్బ్రహ్మసం మునిశ్రేష్ఠాః ధర్మం సంసారతారకమ్ ॥

యాదృక్ప్రాప్తం మయా పూర్వం పరిశుష్టాచ్ఛసారదాత్ ॥

సర్వజ్ఞాన క్రియాయుక్తం సర్వసద్ధి ప్రసాధనమ్ ॥

సంక్షిప్తం చాముమర్థం యత్తథా సమ్యగ్వివేకదమ్ ॥

జ్ఞాత్వైవం సారభూతం చ అధీతం నా పురామయా ॥

యస్మాద్యై ధర్మ కామార్థ మోక్షాదామశ్నునధిక్వత్ ॥

జ సం 1 48 50

ఈశాస్త్రమును ప్రవేశపెట్టెను 74

పాదమేత్వర సంవాతలో ఇది వాసుదేవైక గోచరమగు ప్రకృతి ధర్మ మనియు, ఇదికృత-త్రేతాదులలో ప్రవర్తించ జేయబడినదనియు, లోకార పేదములన్ని దేవతాంతర గోచరములని, ఇది మాత్రము పేద పృథ్వీమనలే మూల భూతమైన దనియు, ఋగాదులు దీనికి స్కంధము అవందివని, జగన్నూల భూతుడైన వాసుదేవుని ప్రతిపాదించుట చేతనే దీనికి మూల పేదమను వ్యవహార మేర్పడినదనియు చెప్పబడినది76

పాద్యసంవాత ఈ శాస్త్రప్రసక్తి నిట్లు చెప్పుదున్నది చంద్రుడు తారకలు ఎగిరి పూట ఎట్లు ప్రకాశించవో అట్లే ఇతర శాస్త్రములు ఎదు ఈ శాస్త్రసన్నిధిలో ప్రకాశించవు సూర్యుడుదయించగా రాత్రు లెట్లు

14 శ్రుణుధ్వం మునయస్పర్శే పేద మేకాయ నాధిధమ్ |
మోక్షాయ నాయపైసన్తా ఏకదన్యో న విద్యతే |
తస్మాదేకాయనం నామ ప్రవదన్తిమనీషణః |
మూల భూతస్తు మహతో పేదపృథ్వీస్య యోమహాన్ |
నదృష్ట్వా వాసుదేవాఖ్య పరకత్వైక సంశ్రియమ్ |

ఈ సం, 1 18 ||

75 ఏష ప్రకృతి ధర్మాభ్యో వాసుదేవైకగోచరః |
ప్రవర్తతే కృతయుగే తతస్త్రేతాయుగాదిషు |
విశారపేదాస్పర్వత్ర దేవతాంతర గోచరాః |
మహతో పేదపృథ్వీస్య మూలభూతో మహానయమ్ |
స్కంధ భూతా ఋగాద్యాస్తే కాళాహుతా ప్రధామునే |
జగన్నూలస్య దేవస్య వాసుదేవస్య ముఖ్యతః |
| ప్రతిపాదకతా ఎద్ధా మూలపేదాఖ్యతా ద్విజః |

పాద సం 1 74 77

అంతర్దానమగునో పాంచరాత్ర సన్నిధిలో మిగత శాస్త్రము లట్లు ప్రశా-
శము కోల్పోవును 76

అపిర్బుర్బుత సంహత, వరప్యాహ విభవాది భగవత్స్వరూ-
నిరూపక మైన పాంచరాత్ర శాస్త్రము మోక్షైక ఫల ప్రతిపాదకమే
చెప్పుచున్నది 77

ఇట్లే కాండిల్య భారద్యాః—పురుషోత్తమ—వరమపురుష—మూర్త్య-
దేయ—విహగేంద్ర వరమ—విష్ణు—కలంకలాది సంహతలలో ఈ శాస్త్రము
అనేక విధములుగా ప్రకలంకిత బడినది

114 సంహితలు—వాటి సంఖ్య 1

ఒకే అక్షరముతో ఒకచోట కూర్చబడిన విభిన్నార్థ సంహితము
లకు సంహితలని పేరు పైదిక వాణ్ణయమున ఋక్సంహిత మొదలగు
సంస్కృతలవలె అగమ వాణ్ణయమున కూడ మూలగ్రంథములకు
సంహితలని పేరు ఏర్పడినది పాంచరాత్ర శాస్త్రమున సంహితల
స్థూల స్వరూపము లట్లు చెప్పబడినది—

78 చంద్ర కాలగణం యద్యత్ కోభతే సైవవాసరే।

తథేకరాత్రే కోభతే వంచసైవానన్య వర్నిధా।

పంచత్వ మథవా యద్వద్వివృతమాసే దివాకరే।

ఋచ్చన్తి రాత్రయస్తద్వత్ ఇకరాత్రదన్తికే।

పా. సం 1 70-74

77 తత్పుర ప్యాహ విభవ స్వభావాది నిరూపణమ్।

వంచరాక్రహ్య యం తంత్రం మోక్షైక ఫల లక్షణమ్।

అ సం 11 83—84

మున్నది రెండు అక్షరములు గల శ్లోకమును గ్రంథమందును అటుగంటి వస్తువునందువేల గ్రంథములుగాని అంతకు కొంచెము ఎక్కువగాని సంఖ్యయున్నచో దానిని “సంహిత” యని వ్యవహరింపవచ్చును 78

పాంచరాత్ర శాస్త్ర సంప్రదాయము ననుసరించి ఈ శాస్త్రమున 108 సంవాతలున్నట్లు తెలియుచున్నది ప్రయోగ గ్రంథముల యందు ఈ క్రింది విధముగ పాంచరాత్రశాస్త్రసంవాతలను గూర్చిన ప్రస్తావనము కనబడుచున్నది—

“అష్టోత్తర శత సంవాతాశ్చ శ్రీ పాంచరాత్ర తగవద్వా
స్త్రిక్తప్రకారేణ”

దీనిని బట్టి ఈ శాస్త్రము నందు 108 సంవాతలు ఒకప్పుడు ప్రచారములో ఉండి యుండెడివని భావించుటకు వీలగుచున్నది ప్రతి సంవాతలోను శాస్త్రోపతరణ ప్రకరణము నందు కొన్ని సంహితల పేర్లు చుపాడ్లులచే పేర్కొనబడుచున్నవి అయినప్పటికి ముద్రింపబడిన సంవాతలలోని సంవాతా గ్రంథముల పేర్లనన్నింటిని ఒకచోట చేర్చి చూచినచో సుమారు 210 పేర్లు వచ్చుటకు అవకాశమున్నది ఎఫ్ ఒ ప్రెషర్ పాంచరాత్రాగమములోని అపియ్యభ్యుత సంహితను సంహిదించుచు ప్రాచీన ముదీర్థమైన ఉపోద్ఘాతమున ముద్రిత గ్రంథములలో దొరకుచున్న సంవాతల పేర్లన్నింటిని లెక్కకు తీసికొని మొత్తము 220 సంవాతలు ఈ శాస్త్రము నందున్నట్లు పేర్కొనెను 79 ఆయన పేర్కొనిన సంవాతా వర్ణికను అచ్చులు కొందువరచుచున్నాను

-
- 8 ద్విషత్ ఐహస్ర వర్ణంశం సంవాతాశ్చాం నదాగమమ్।
యోచన్యే చాంతరాల్పై శాస్త్రార్థేనాధితా శతైః
సర్వేషాం సంహితా సంజ్ఞా బోధవ్యా కమబోధవృత।

బొ నం 40 158

ముద్రిత గ్రంథములలోని
పాంచరాత సంహితల పేర్లు

1 అగస్త్య సంవాతా	25 కామతత్రయమ్
2 అంగిరసః "	26 కారిక "
3 అమృత "	27 కాశ్యప సంవాతా
4 అశ్వీ "	28 కుబేరతంత్రమ్
5 అధోక్షజ "	29 కుమార "
6 అనంత "	30 కూర్మతత్రయమ్
7 అనిరుద్ధ "	31 కృష్ణ సంవాతా
8 అంబర "	32 శిశువ తంత్రమ్
9 అరుణ "	33 క్రతు "
10 అహిర్బుధ్మతి "	34 గణేంద్ర సంవాతా
11 అగ్నేయ "	35 గణేశ "
12 అనంద "	36 గరుడధ్వజ "
13 భుశ్వర "	37 గరుడ "
14 ఉత్తరగార్గ్య "	38 గాంధర్వ "
15 ఉపేంద్ర "	39 గార్గ్య "
16 ఉమా "	40 గజప "
17 ఉమామహేశ్వర "	41 గోవింద "
18 ఉశన "	42 గౌతమీయ తంత్రమ్
19 బస్త్రీ "	43 వశిష్టాద్రి సంవాతా
20 భువగాయత్ర "	44 బహద్రన "
21 కణ్వ "	45 బయోఖ్య "
22 కపింజలా "	46 బయోత్తర "
23 కపిల "	47 జానాని "
24 కాశ్యాయన "	48 జామదగ్న్య "

49	తైమినియ నంహితా	73	వంచవ్రక్తు సంహితా
50	జ్ఞానార్థవ "	74	వద్మ నాథ "
51	తత్త్వసాగర "	75	వద్మోద్భవ తంత్రమ్
52	కార్మ్య "	76	వరిమ పురుష సంహితా
53	త్రిపుష్కర "	77	వరమ "
54	త్రివిక్రమ "	78	పాదీనియ "
55	త్రైలోక్యమోహనతన్త్రమ్	79	పాద్మ "
56	త్రైలోక్య విజయసంహితా	80	పారమేశ్వర "
57	దక్ష "	81	పారాశర్య "
58	ద్రక్షాత్రేయ "	82	పారిషద "
59	దధీచి "	83	ఎంగల "
60	దామోదర "	84	పుండరీకాక్ష "
61	దుర్గా తంత్రమ్	85	పురుష "
62	దుర్వాణః సంహితా	86	పురుషోత్తమ "
63	దీవల "	87	పులస్త్య "
64	ధనంజయ "	88	పులహ "
65	ధృవతన్త్రమ్	89	పుష్కల "
66	నలకూటర సంహితా	90	పుష్టి "
67	నారదీయ "	91	మైగల "
68	నాదదోత్తర "	92	మైపుల "
69	నారసింహ "	93	మిష్యర "
70	నారాయణ తంత్రమ్	94	వ్రద్యుమ్న "
71	వైఖుత "	95	వ్రహ్మద "
72	వంచతత్త్వ సంహితా	96	ప్రపాతన "

97	బలభద్రుడ	సంవాతా	122	మార్కండేయ సంవాతా
98	బృహస్పతి	"	123	మార్కండేయ సంగ్రహ ,
99	బోధాయన	"	124	మహేశ్వర
100	బ్రహ్మ	"	125	మిహిర
101	బ్రహ్మాండ	"	126	ముకుంద
102	భాగవత	"	127	మూల
103	భారద్వాజ	"	128	మేదిని పతి
104	భాగవ	"	129	మేరు
105	భూతస్త్రమ్		130	మైత్రేయ
106	భూమి సంవాతా		131	మౌదర
107	మత్స్య తంత్రమ్		132	యాజ్ఞ మూర్తి తంత్రమ్
108	మధుసూదన	"	133	యమ సంవాతా
109	మను	"	134	యాజ్ఞవల్క్య తంత్రమ్
110	మరిచి సంహితా		135	యోగరహస్య
111	మహాజ్ఞాన	"	136	యోగహృదయ
112	మహాకంత్రమ్		137	రాఘవ సంవాతా
113	మహాపురుష	"	138	రోమక
114	మహాలక్ష్మి	"	139	లక్ష్మి తంత్రమ్
115	మహాసనత్కుమార సంవాతా		140	లక్ష్మిచింతకమ్
116	మహిమశ్న	"	141	లక్ష్మినారాయణ తంత్రమ్
117	మహేంద్ర తంత్రమ్		142	లక్ష్మిపతి
118	మాంగలిక	"	143	లాంగత సంవాతా
119	మాధవ సంవాతా		144	వైంగ తంత్రమ్
120	మాయా తంత్రమ్		145	వసు
121	మాయా వైభవ	"	146	నాగిక

147	వాసుదేవ సంహిత	108	విష్ణుసార తంత్రమ్
148	వామన	109	విష్ణు సద్ధాంత
149	వాయువీయ	170	విష్వక్సేన సంహిత
150	వరాహ	171	విహగేంద్ర
151	వారుణ తంత్రమ్	172	వీర
152	వాల్మీకి	173	వైకుంఠ
153	వాసిష్ఠ	174	వైజయంతీ
154	వాసుదేవ సంహిత	175	వైనతేయ
155	విష్ణవ	176	వైభవ
156	విరించి	177	వైహాయస
157	విశ్వ	178	వ్యాస
158	విశ్వా మిత్ర	179	శుక్ర
159	విష్ణు తత్త్వ	180	శాకదాయన
160	విష్ణు తంత్రమ్	181	శాకల
161	విష్ణు తిలకమ్	182	శాండిల్య
162	విష్ణు యోగ తంత్రమ్	183	శాతాతప
163	విష్ణు రహస్యమ్	184	శాంతి తంత్రమ్
164	విష్ణు వైభవమ్	185	శాబర
165	విష్ణు సంభవమ్	186	శాశ్వత సంహిత
166	విష్ణు సంహిత	187	శుక్రవత్స
167	విష్ణుసద్భావ తంత్రమ్	188	శుకరుద్ర

189	శక్ర సంవాతా	207	సాంఖ్యాయన తంత్రమ్
190	శేష "	208	సాత్త్విక సంవాతా
191	శౌనకీయ "	209	సారస్వత తంత్రమ్
192	శ్రీఃర "	210	సుబోధక "
193	శ్రీ తంత్రమ్	211	సౌమ్య "
194	శ్రీధర సంవాతా	212	సౌర సంవాతా
195	శ్రీనివాస తంత్రమ్	213	స్కంధ "
196	శ్రీ శ్మ సంవాతా	214	స్వాయంభువ తంత్రమ్
197	శ్రీ వల్లభ తంత్రమ్	215	హయగ్రీవ సంవాతా
198	శ్వేతకేతు "	216	హరి తంత్రమ్
199	సంకర్షణ సంవాతా	217	హరిత సంహితా
200	సంకర్తర "	218	వారణ్యగర్భ "
201	సత "	219	హృషీకేశ "
202	సదా విష్ణు "	220	కాలోత్తర "
203	సనః "	221	చిత్రశిఖండి "
204	సనత్కుమార "	222	జయత్సేన "
205	సనందన "	223	తేజోద్రవిణ "
206	సర్వ మంగళ "	224	సాత్యకి తంత్రమ్

పాంచరాత్ర సంవాతలోని ఇతర సంవాతలపేర్లను ఉదహరించు శాస్త్రావతారాధ్యాయములను పరిశీలించినచో సంవాతల సంఖ్యావిషయమున సంవాతలకు పరస్పరము అభిప్రాయ భేదమున్నట్లు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది ఉదాహరణకు పాద్మసంవాతలసంఖ్యను 108 గా పేర్కొనగా, విష్ణుతంత్రము 154 అని చెప్పుచున్నది అలాగే విశ్వామిత్ర సంవాత 108 అని చెప్పగా పురుషోత్తమ సంవాత 108 అనియు, భారద్వాజ సంహిత 113 అనియు కంబజల సంహిత 108 అనియు, మార్కండేయ సంవాత 81 అనియు పేర్కొనుచున్నది 80

కొన్ని సంవాతలలో పేర్కొనబడిన సంహితలపేర్లను పరిశీలించినచో నమానార్థకవదములతోను, చిన్నచన్నమార్పులతోను, సంహితల సంఖ్య పెరిగినట్లు కన్పడుచున్నది ఉదాహరణకు— గరుడసంహిత తార్క్ష్య సంహిత, విహగేంద్ర సంవాత మొదలైనవి

పాంచరాత్రశాస్త్రమున మూలగ్రంథములను సంహితలనియు, తంత్రములనియు వ్యహరించుచున్నట్లు ఈ శాస్త్రగ్రంథ పరిశీలనమున తెలియుచున్నది ఈ శాస్త్రమునకు సంబంధించిన ముద్రితాముద్రిత గ్రంథములను పరిశీలించిన తరువాత సాంప్రదాయికులు తమ తమ నిత్య నైమిత్తిక కామ్య, వ్రయోగ విధులయందు పేర్కొన్నట్లు పాద్మసంహిత నిర్దేశించినట్లు 81 ఈ శాస్త్రమునందలి సంహితల

80 A S V PP 244 245

81 శతమేక మథాష్టావ పురాణే కణ్వ శుభ్రమ్ ।

నామధేయాని చైతేషాం శ్రూయతాం కథ్యతే మయా ॥

పాద్మసంహితౌర్భవం మాయాపై భవం నలకూబరమ్ ।

త్రైలోక్యమోహనం విష్ణుతిలకం పరమాహ్వయమ్ ।

నారదీయం ధనదీయం వానశ్శం పౌష్కరాహ్వయమ్ ।

సనత్కుమారం సనకం సత్యాఖ్యం విశ్వ సంహితా ॥
 అనంతాఖ్యం మహిషాస్మం శ్రీవక్త్రం పురుషోత్తమమ్ ।
 మహేంద్ర సంవాతా వంచప్రకాశ్వాఖ్యం తత్వసాగరమ్ ॥
 వాగీశం సాత్త్వతం చైవ ద్రవిణం శ్రీకరాహ్వయమ్ ।
 సాంపర్త్యం విష్ణుసద్భావం సద్ధాన్తం విష్ణుపూర్వకమ్ ॥
 విష్ణుతంత్రం చ కౌమారం తథాఽహీర్బుధ్న్య సంహితా ।
 విష్ణువైభవికం సౌరం సౌమ్య మిశ్వర సంవాతా ॥
 అనంతాఖ్యం భాగవతం జయాఖ్యం మూలసంహితా ।
 పుష్టతంత్ర శౌనకీయం మారీచం దక్షసంహితా ॥
 జాపేంద్రం యోగహృదయం హరిశం పారమేశ్వరమ్ ।
 ఆశ్రీయం మాధ్వరం విష్వక్సేనమౌళన సాహ్వయమ్ ॥
 వైఖ్యానసం విహగేంద్రం భార్గవం పరపూరుషమ్ ।
 యాజ్ఞవల్క్యం గౌతమీయం పౌలస్త్యం శాకలాహ్వయమ్ ॥
 జ్ఞానార్థవం జామదగ్న్యం యామ్యం నారాయణాఖ్యకమ్ ।
 పారాశర్యం చ జాబాలం కాపలం వామనాహ్వయమ్ ॥
 జయోత్తరం వార్హస్పత్యం జైమినం సాత్త్వతాహ్వయమ్ ।
 కాత్యాయనీయం వాల్మీక మౌవగాయన సంహితా ॥
 మైరణ్యగర్భ మాగస్త్యం కాణ్వం బోధాయనాహ్వయమ్ ।
 భారద్వాజం నారసంహం గార్గ్యముత్తర పూర్వకమ్ ॥
 శాతాతపం చాంగిరసం కాశ్యపం ప్రెక్లిలాహ్వయమ్ ।
 త్రైలోక్యం విజయం యోగం వామవీయం చ వారుణమ్ ॥
 కృష్ణం బామ్బరఘాగ్నీయం మార్కెండియస్య సంగ్రహః ।
 మహాపనత్కుమరాఖ్యం వ్యాసాఖ్యం విష్ణు సంహితా ॥

సంఖ్య 108 అనుట యుక్తియుక్తముగా ఉన్నదనిపించుచున్నది

115 సంహితా ప్రతిపాద్యము

కర్మబద్ధుడైన జీవుడు సంసారచక్రమున తగుల్కొని “పునరవ
జననం పునరవ మరణం” అనునట్లు అనేక జననమరణ వరంపరల
యందు మునిగితేలుచు నుడువఁజాత్మకమైన కర్మఫలము ననుభవించు
చున్నాడు ఇతడు తిరిగి జననమరణముల నందకుండ శాశ్వతమైన
స్థానమును చేరవలెనన్న ఎదియో యొక ఉపాయమును అనుష్ఠింప
వలయును స్పష్టాదినుండియు మహాతపస్సంపన్నులగు మహర్షులు
తమ తమ తపశ్శక్తితో ఈఉపాయము నుగూర్చి ఎంతయోజలోచనలు
సలిపయున్నారు వాటి ఫలములే కర్మజ్ఞాన భక్తియోగములు

పైమూడు యోగములద్వారా సాక్షాత్తుకర్మబంధము తొలగి
పోవుట కష్టతరమైనది అందువలననే అంతకంటెను సులభోపాయము
నకై వారుఎన్నియో సంవత్సరములు తపస్సు చేసి భగవదను
గ్రహమును పొందిరి ఈ విషయము శ్రీపాంచరాత్ర సంవాతకలోని
ఉపోద్ఘాత ప్రకరణములలో ప్రస్తావించబడినది కమృకనే ఈ సంహితలు
మొదట జ్ఞానపాదము, యోగపాదము, క్రియాపాదము, చర్యపాదము

మార్కండేయం పారిషదం బ్రహ్మనారద సంహితా ।

సంవాదం శకరుద్రాభ్యాం ముమామాహేశ్వరాహ్వయమ్ ।

దత్తాత్రేయం చ శర్వాఖ్యం వారాహ మిహిరాహ్వయమ్ ।

సంకర్షణాఖ్యం ప్రద్యుమ్నం వామనం కల్కిరాఘవౌ ।

ప్రాచేతసాఖ్య మిత్యేకతే శతమస్తోతరం స్మృతమ్ ।

ఏతాని తంత్ర నామాని మయోక్తాని మహామతే ॥

యని నాలుగువిధములుగా విభజింపబడినవి కాని ఈనాడు మనకు దొరుకుచున్న సంహితా గ్రంథములలో ఒకటి రెండిట తప్ప మిగతా వాటియందు క్రియా చర్యాపాదములే కన్పడుచున్నవి స్థూలముగా ఈ నాలుగుపాదములలో ప్రతిపాదించబడు విశేషములను ఈ క్రింది విధముగా పేర్కొనవచ్చును

ఆగమశాస్త్రములలోని సంహితలన్నియు ప్రధానముగా విగ్రహా రథనను సాకల్యముగ ప్రతిపాదించుటకు ఏర్పడినవి కనుక విగ్రహా రథనకు కావలసిన పూర్వాంగములను ఉత్తరాంగములను సమగ్రముగా ప్రతిపాదించుటయే సంహితల ముఖ్యోద్దేశము

వివిధ దేవతామూర్తుల లక్షణములు, ఆయాలక్షణములతోకూడిన విగ్రహనిర్మాణము, దానికవనరముగు శిలాదారులోహములు, వాటిని సంగ్రహించు వద్దతి, ఈవిగ్రహములను ఎత్తివంచి నిత్యనైమిత్తిక కామ్యోత్సవములు జరుపుటకు ప్రధాన కేంద్రములగు దేవాలయములు దేగాలయ నిర్మాణమునకు కావలసిన ఎంతాశిక, ద్రవ్యములు, అనేక విధములైన విమానములు, వాటి నిర్మాణవద్దతి, మొదలగు అంశములు స్థూలముగా పాంచరాత్రసంహితలో ప్రతిపాదించబడుచున్నవి

115] దేవాలయములు - మూడుదశలు

దేవాలయవ్యవస్థను ఆగమశాస్త్రజ్ఞులు మూడు దశలుగా వర్గీకరించిరి కర్షణము నుండి ప్రతిష్ఠవరకు జరుగు క్రియాశ్రావము అందులో ప్రథమదశగా పేర్కొనబడుచున్నది దేవాలయ ఏర్పిష్ఠ, విగ్రహప్రతిష్ఠ మొదలగునవి పూర్తి అయినప్పటినుండి అందు జరుగు నిత్యనైమిత్తిక కామ్యోత్సవముల నిర్వహణకు సంబంధించిన క్రియాశ్రావము రెండవదశ ఇక ఆయా కర్మలాచరించునపుడు ఆకస్మికముగా సంభవించు లోపములను సవరించుటకు చేయు ప్రాయశ్చిత్తముల స్వరూపము మూడవదశగా గుర్తించబడుచున్నది అందువలననే

ఆ గమ శాస్త్రజ్ఞుల పరిభాషలో ఈమూడుదశలు ఈక్రింది విధముగా పేర్కొనబడుచున్నవి

“ కర్షణాది ప్రతిష్ఠాంతం ప్రతిష్ఠాద్యుత్పన్నవాంతం ఉత్పవాది ప్రాయశ్చిత్తాంతమ్”

ఇట్లే దేవాలయము నిర్మించుటకు ముందు కావలసిన వైదిక లౌకిక కర్మలను దేవాలయ నిర్మాణమైన ఎదవ ఒరుగు ఉత్పవాదులను ఆయా కర్మల యందలి లోపములను పూరించు ప్రాయశ్చిత్తాదులను, ప్రధానముగా పాంచరాత్ర సంహిత ప్రతిపాదించుచున్నది ఈ అంశములన్నింటిని పాంచరాత్రసంహితలలోని క్రియా, చర్యా పాదములలో మనము తెలుసుకొనవచ్చును

ఈ క్రియా చర్యాపాదములేకాక కొన్ని సంహితలలో జ్ఞానయోగ పాదములుకూడా ఉన్నవి జ్ఞానపాదమున ప్రపంచవృష్టి జీవుడు, సంనిరము, మోక్షమార్గము, వివరించబడినది యోగపాదమున జీవుని మానసకప్రవృత్తిని, తద్వారా శారీరకక్షేపములను క్రమబద్ధమొనర్చుటకు కావలసిన సాధనభాగము ఉపదేశింపబడినది

మొత్తము పైన సంసారబద్ధుడైన జీవుడు సాధనతో ఇంద్రియ మనోనిగ్రహమును సంపాదించి, భగవద్భక్తితో ఆరాధ్యమూర్తిని అనేక విధముల ఆరాధించి మోక్షము బడయుటకు కావలసిన మార్గమును ఉపదేశించుట పాంచరాత్ర సంహితలలోని ప్రధాన ప్రతిపాద్యముగా భావింపవచ్చును

1.1.6 సంహితా విభాగము

పాంచరాత్ర సాహిత్యము ఉపదేశ వరంపర ననుసరించి 1 దివ్యము 2 మునిభాషితము 3 మానుషముని మూడు విధములుగా విభజింపబడినది

1181 దివ్యము

భగవంతుడగు వాసుదేవునిచే స్వయముగా బ్రహ్మరుద్రాదుల కుపదేశించబడి దివ్యలోకములో వ్యవర్తించజేసిన శాస్త్రము దివ్యము ఉదాహరణకు— 1 సాత్త్విక - రాజస్విక - జయోక్త్య సంవాతలు ఈవిషయమే పారమేశ్వర సంవాతయందు కూడ చెప్పబడినది 82

1182 మునిభాషితము

బ్రహ్మ రుద్రాది దేవతలచేత, తపోధనులగు మహర్షులచేత స్వయముగా నిర్మించబడిన శాస్త్రము మునిభాషితము ఉదాహరణకు— ఈశ్వర, పారమేశ్వర, భారద్వాజాది సంహితలు ఈ విభాగములోనికి రాగలవు 83

1183 మానుషము

శేవలము మానవులచే ఆయా సంప్రదాయానుగుణముగ చెప్పబడిన శాస్త్రము పౌరుషము, శేక మానుషశాస్త్రమనబడును 84 మరియు మానుష్య నిర్మితములైన గ్రంథములు మానుషములు ఉదాహరణకు— క్రియాతైరవ చంద్రిక, మహాత్మనవసిధి మొ॥ వ్రాయాగ గ్రంథములు

82 వాసుదేవేన యశ్శ్రోత్రం శాస్త్రం భగవతా స్వయమ్ |
అమఘ్టమ్ ఛన్దోబద్ధేన సమాస వ్యాస కీదతః |
తదైవ బ్రహ్మరుద్రేంద్ర ప్రమఖైశ్చ వ్యవర్తితమ్ |
లోకేష్వపి చ దివ్యేషు తద్దివ్యం విద్ధిసత్తమ్ ||

పార సం 10 386-387

83 బ్రహ్మరుద్రముఖైర్ధేవై ఋషిభిశ్చ తపోధనైః |
స్వయం వ్యతీతం యచ్ఛాస్త్రం తద్విద్ధి మునిభాషితమ్ |

పార సం 117

84 పార సం 120

సంవాతాన్యాభ్యాసములు ఈ విభాగమున చేరుదు కాని ఈశ్వర సంవాతలో పొందరాకగ్గి సావాత్కము దివ్యమని, మునిభాషితమని రెండు విధములుగా విభజింపబడినది 85

1184 సాత్త్వికాదిభేదము

పై చెప్పిన విభాగము గాత పొందరాకగ్గి సంహితలకు ఇంకొక రతమైన విభాగము కూడ కలదు. దాని ప్రకారము సంహితలు సాత్త్వికములు, రాజసములు, తామసములని మూడు విధములుగా చెప్పబడుచున్నవి శ్రీమన్నారాయణుని నుండి గ్రహించిన కాత్రము నట్లే స్వకీయరచనలో ఉపయోగించినచో దానిని సాత్త్వికమని యందురు శ్రీమన్నారాయణుడుపదేశించిన దానిలోకొంతవిషయమును సంక్షేపముగా స్వకీయ భావనలతో అభిప్రాయించేగాని, మహర్షులచేగాని తిరిగి చెప్పబడినలో అది రాజసము శేషము తమ భావనాజలముచే చెప్పబడిన కాత్రము కాదు. నమః 86

1 సాత్త్వికములు - ఈశ్వర-భారద్వాజ సామంతక-పారమేశ్వర-
పై హయన - చిక్కశిఖండి - అయోత దాది
సంహితలు

85 త దైవ అభిప్రాయదీర్ఘవ్యవస్థాపై శ్చ వ్యవర్తితమ్
లోకేష్వం త దిష్టేమ తద్దివ్యం మునిపత్రమాః ।
అభిప్రాయదీర్ఘవ్యవస్థాపై శ్చైవైః ఐహికీశ్చ తపోధనైః ।
స్వయం ప్రదీతం యన్యాత్తం తత్తత్తేయం మునిభాషితమ్ ।

ఈ సా 1 55-56

86 Raghunadhacharya S B Pañcarātra prasastyam,
Sovenir, All India Veda Vedanta Āgama Literary
Exhibition, Tirumala, 1972 p II

౯ రాజనములు - వనశ్శుమార వడ్డోద్భవ - కాకాతవ-తేజోద్రవిణ

మాయా వైభవిక సంహితలు

౧ కామనములు - ఈశ్వరశ్చ-కత్వసాగర సంహితలు ౪7

ఇవీగాక 'రత్నత్రయ' మను ప్రసిద్ధిగల మూడుసంహితలు ఈశాన్త్రమున కలవు సొత్తవక పొష్కర జయాభ్య సంహితలు "రత్న త్రయ"మని పేరుకలదని ఇంతకుముందు ప్రకరణములో పేర్కొంటిని సంప్రదాయవరముగా చూచినట్లైతే ఈ మూడు సంహితలు చాల పురాతనమైనవి అందుకే ఇవి "దివ్య" వర్గము లో చేర్చబడినవి వీటిని అధారముగా చేసుకొని ఈశ్వర-పారమేశ్వర-పాద్మసంహితలేర్పడినవి

రత్నత్రయా ప్రస్థానం		
సొత్తవక ఈశ్వర	పొష్కర పారమేశ్వర	జయాభ్య పాద్మ

ఈ విధముగా పాంచరాత్ర సంహితలను అనేకవర్గములుగా విభజించుట మనకు సంహితలలో కనబడుచున్నది

87 రజాగ్రంథాః -సంపాదకలు శ్రీశాన్త మూర్తి వీరభానువాచార్యులు
మద్రాసు పు ౩08 310

2 ద్వితీయాధ్యాయము

21 పాద్య సంవాత

సోత్పత్త-పొష్కర-జయాఖ్య సంవాతలకు పాంచరాత్ర శాస్త్రమున రత్నత్రయమని పేరు ఈమూడు సంవాతల సారమే రిరిగి ఈశ్వర-పారమేశ్వర-పాద్య సంవాతలుగ నిర్వచినవి రత్నత్రయమునందు చివరిదైన జయాఖ్య సంహిత ప్రతిపాదించిన అర్థమునే సంగ్రహముగ పాద్యసంహిత నిరూపించినది ² వద్మధను మహరి సంవర్త మహర్నిశి ఉపదేశించుటచే దీనికి పాద్య సంవాత అను పేరేర్పడినది ³

కర్షణాదిప్రతిష్ఠాంత-శ్రియాకలాపము, ఉత్పవాది-ప్రాయ

1 సోత్పత్తం పొష్కరం చైవ జయాఖ్యం తంత్రముత్తమమ్ |
రత్నత్రయ మితిఖ్యాతం తద్విశేష ఇహోచ్యతే ||

జ సం 12 (అధికపాఠః)

2 జయాఖ్యస్యావ్య తంత్రస్య వ్యాఖ్యానం పాద్యమువ్యతే |

జ సం 13, (అధికపాఠః)

3 యస్మాత్పద్మోపదిష్ఠీయం తస్మాత్పా పాద్యసంహితా పా సం 134

శ్చిత్తాంత చర్యాభాగము ఈసంహితలో సాంగోపాంగముగ నిరూపించబడినది. ఉదాహరణ యోగ్యమగు ఒక పాంచరాత్ర సంహితకు ఉండవలసిన లక్షణములన్నియు సమగ్రముగ ప్రతిపాదించబడియుండుట వలన పాద్యసంహితకు పాంచరాత్ర వాఙ్మయమున సమన్వితస్థానము లభించినది 4

పాద్యసంహితలో జ్ఞానపాదము, యోగపాదము, క్రియాపాదము చర్యాపాదము అను నాలుగు పాదములు పూర్తిగా దొరకుచున్నవి ఇందు జ్ఞానపాదమున విజ్ఞానశబ్దార్థము, సృష్ట్య, ముక్తి, బ్రహ్మ సంసారహేతువు, గుణత్రయము, సాయుజ్యాది భేదము, లోకస్వరూపము మొదలగు అంశములు నిరూపించబడినవి యోగపాదమున యోగాంగముల నిరూపణము, క్రియాపాదమున గాగ్రమ నిర్మాణము, దేవాలయ నిర్మాణము, అలయభేదములు, ప్రతిష్ఠ, చర్యాపాదమున నిత్యనైమిత్తిక కామ్యోత్సవములు ప్రాయశ్చిత్తములు, సమగ్రముగా నిరూపించబడుట వలన పాంచరాత్ర సంహితా వాఙ్మయమునందు ఈ సంహితకొక విలక్షణ స్థానము లభించినది

2.1.1 పాద్యసంహితా స్వరూపము

పాంచరాత్ర శాస్త్రమున గల సంహితలన్నింటిలో పాద్యసంహిత

- 4 This Samhita, which is based on the Jayakhya is intended to be used in the temple at kañci yet it has been more popular than other texts by reason of giving complete information on all aspects of Agama This is therefore adapted as the standard text where ever the Pañicaratra more Prevails A.S.V P 287

కొక ప్రత్యేక స్థానము కలదు ఈ సంహితలోని ఉపోద్ఘాత ప్రకరణమును బట్టి కపిలుని శిష్యుడగు పద్మడను మహర్షి సంచరుడను ఋషి వరేణ్యునకు ఈ శాస్త్రమునుపదేశించినట్లును వద్మునిచే ఉపదేశింపబడుట వలన 'పాద్మ మని పేరు ఎర్పడినట్లును ఇంతకు పూర్వమే చెప్పియున్నాను "రత్నత్రయము" అని ప్రసద్ధి నందిన సంహితలలో జయాఖ్య సంహిత ప్రతిపాదించు విషయమునే పాద్మసంహిత ప్రతిపాదించుచున్నట్లు తెలియు చున్నది

మంత్ర-ఆగమ-తంత్ర తంత్రాంతర సిద్ధాంతములలో సర్వోత్కృష్టమగు మంత్ర సిద్ధాంతమును అసంహిత అనుసరించుచున్నదని పండితుల అభిప్రాయము సిద్ధాంత సాంకర్యముజరుగ కూడదను వారు కూడపూర్వ పూర్వసిద్ధాంతము ఉత్తరోత్తర సిద్ధాంతముల ననుసరించు స్థలముల యందు ప్రవర్తించ వచ్చునని నియమించిరి కనుకమంత్ర సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించు పాద్మ సంహితకు ఇతర సిద్ధాంతములకనుసరించు స్థలములందు కూడా ప్రవేశమున్నది కాన దీనికి ప్రాధాన్యము అభించినది

2.2 పాద్మ సంహితా విభాగము :

జ్ఞాన యోగాది పాదచతుష్టయమును సాంగోపాంగముగ ప్రతిపాదించిన పాంచరాత్ర సంహితలలో పాద్మసంహిత ప్రథమోదాహరణముగా నిలబడునున్నది పాద్మ సంహితను ప్రథమోదాహరణమని ఎందుకు అనవలెన వచ్చెనో ఈప్రకరణమున సమగ్రముగా పరిశీలించుము

ఇంతకు పూర్వమే చెప్పినట్లు ఆగమశాస్త్రముల ప్రధానలిక్ష్యము నిరంతర భగవదారాధన అది వ్యష్టి, సమష్టి రూపము వ్యష్టి విధానమనిన వైయక్తికముగా అచరించు గృహారాధన సమష్టి విధానమనగా

లోకక్షేమము రాజక్షేమము రాష్ట్రక్షేమము సమాజ కళ్యాణముల కొరకు ఉద్దేశింపబడి, గ్రామ నిర్మాణమునకుముందే దేవాలయనిర్మాణము చేసి, అందు శాస్త్రలక్షణ లక్షితములగు ఇష్టదేవతామూర్తుల వత్తింపి, నిత్య-వైమిత్తిక-కాయోత్సవాదులద్వారా భగవదారాధన చేయుట

అందువలన “కర్షణాది ప్రతిష్ఠాంతరం ప్రతిష్ఠాద్యుత్సవాలంతమ్ ఉత్సవాదిప్రాయశ్చిత్తాంతమ్” ఒరుగవలసిన వైదిక కర్మలను లౌకిక కర్మలను, క్రియాచర్యా పాదములను పేర్లుతో సంహితలు ప్రతిపాదించుచున్నవి అంతే కాక ప్రపంచసృష్టి మోక్షము, ఖారాదిలోకములు, అష్టాంగయోగములు ప్రాణాయామము మొదలగు విశిష్ట విషయములను ప్రతిపాదించు జ్ఞానయోగపాదములు కూడా ఈ సంహితలో కలవు మొత్తము ఇట్లు జ్ఞాన మార్గము, యోగ మార్గము కూడ ఆరాధనకు అంగములుగా ఈసంహితలో ప్రతిపాదించబడినవి కనుక ఈసంహితను జ్ఞానపాదము, యోగపాదము క్రియాపాదము, చర్యాపాదము అను పేర్లతో నాల్గు భాగములుగా మహర్షులు విభజించిరి ఈ నాల్గుపాదములలోను ప్రతిపాదించ బడిన విభిన్నాంశములను గూర్చి మునుందు (14) పాద్య సంఘికా ప్రతిపాద్యమును ప్రకరణమున తెలుసుకొందము

13 పాద్యసంహితా కాలము

వికాయన వేదమును ఆధారముగా చేసుకొని చతుర్వేదములును, శ్రావ్యత పాంచరాత్రాగమ శాస్త్రమును అభివృద్ధి చెందినవని మునుపటి ప్రకరణములో చర్చించియున్నాము అనగా అగమములకు, వేదముల కంటే ముందే ఈ వికాయన మనునది యున్నట్లు తెలియు చున్నది వేదములందును ఉపనిషత్తులందును ఇతిహాసము లందును పురాణములందును ఈ “వికాయన శ్రావ్య” ప్రశంసించ బడినది

ఈ అంశమును వెనుకటి వ్రకరణములో చర్చించియున్నాను విష్ణువు నుండి ఈ పాంచరాత్ర శాస్త్రమును నారదుడు ఈవదేశమునంది తరువాత ఋషుల కవదేశించినట్లు మహాభారతము ద్వారా తెలియుచున్నది⁵ దీనినిబట్టి మహాభారత కాలము తర్వాతనే ఈ పాంచరాత్ర శాస్త్రము అభివృద్ధి చెందినదని చెప్పవచ్చును కావున “వికాయనవేద” ప్రశంస వేదములందు, రామాయణ - మహాభారతములందు ఉండుటచే వీటి తర్వాత కాలమునందు పౌరణరాత్ర సంవాతా వాఙ్మయము అభివృద్ధి చెందినదనుటకు వీలు కలుగుచున్నది

లౌకిక సాహిత్యమునందు మొదట గద్యము తరువాత శ్లోకము అభివృద్ధి చెందినట్లున్నది వేదాంగ సాహిత్యముకూడ దాదాపు గద్య రూపమే తరువాతనే మహాభారతము, రామాయణము పురాణములు, ఆగమములు, మరియు ఇతర గ్రంథములు శ్లోకరూపమున వ్రాయబడినవి క్రి పూ 1వ శతాబ్దము నుండియే శ్లోకరూప సాహిత్యము అభివృద్ధి చెందినట్లు విమర్శకులు అభిప్రాయపడుచున్నారు

తర్వాత జయాఖ్యసంహితను ఆధారముగా చేసుకొని అభివృద్ధి చెందినదే ఈ పాద్యసంహిత పాంచరాత్రాగమ శాస్త్రములో కొన్ని సంహితలలో మాత్రమే నాలుగు పాదములున్నవి జయార్థ ప్రతి పాదకముగు పాద్యసంహిత జ్ఞాన, యోగ, క్రియ, చర్య అను నాలుగు పాదములు కల్గియున్నది బృహ్మండ సంవాతలోకాడా నాలుగు పాదములు కలవు సనత్కుమార సంహితలో నాలుగు పాదములున్నవి

5 ఇదం మహోపనిషదం చతుర్వేద సమన్వితమ్ ।

సాంఖ్యయోగకృతం తేన పంచరాత్రాను శబ్ధితమ్ ॥

నారాయణ ముఖోద్గీతం నారదోఽక్రవయత్పురా ।

మ భా శాంతి 12. 326 100-101

కాని అవి బ్రహ్మ, శివ ఇంద్ర, ఋషి రాత్రములని ఎలువబడుచున్నవి హయశీర్షసంహితలో ఆది సంకర్షణలింగ, సౌరయను నాలుగు పాదములు కలవు ⁶

పాంచరాత్రసంహితలయందు రత్నత్రయమనబడు సాత్త్విక-
రౌష్ణిక - జయోఖ్య సంహితలు మొట్టమొదట ఉద్భవించినవి వీటిని
అధారముగా చేసుకొని ఈశ్వర - పారమేశ్వర - పాద్మసంహితలు
ఏర్పడినవి కావున మొదట జయోఖ్యసంహితా కాలము నిర్ణయించి
తదుపరి “పాద్మ” సంహితాకాలమును నిర్ణయించుట యుక్తము

జయోఖ్య సంహితా కాలమును నిర్ణయించునపుడు దానిస్వరూప
స్వభావములను మనము తప్పక దృష్టియందుంచు కొనవలయును

ఈ సంహితకూడ ఇతర సంహితలవలె వాక్వోవాక్యరూపమున
మన్నది. వాక్వోవాక్యమనగా వరస్పరసంభాషణము ఇందు మొదట
సంవర్తుడను మహర్షి తండ్రి జెర్వనితోను తరువాత నారదుడు
శ్రీమహావిష్ణువుతోను, అపైన శాండిల్యుడ ఇతర మహర్షులతోను
జరిపిన సంభాషణలే జయోఖ్య సంహితగా రూపొందినవి ⁷ ఈ వాక్వో
వాక్యవద్ధతి పురాణములందును కలదు కాని పౌరాణిక సంభాషణలకు
జయోఖ్యసంహితలోని సంభాషణలకును ఎటువంటి వొలికలేదు

బౌద్ధసంగీతుల (సమావేశము) యందు బుద్ధుడు ఎన్నో ధర్మోప
న్యాసములను చేసెను ఉపన్యాసమధ్యమున సభ్యులడిగిన చిన్న
చిన్న సందేహములకు అతడు సమాధానముల నిచ్చెను కాని బౌద్ధ
సంగీతులలోని సంభాషణలకు జయోఖ్యసంహితలోని సంభాషణలకు

సంబంధములేదు 8

తంత్రములలో శివపార్వతుల సంభాషణలకు జయాభ్యసంవాత లోని సంభాషణలకు హెచ్చుపోలికలు కనబడుచున్నవి కాని తంత్రముల లోని సంభాషణల పూర్వావస్థ జయాభ్యసంవాతలో కనబడుచున్నది కనుక జయాభ్యసంహితలలోని సంభాషణలకు పురాణములలోని సంభాషణల కంటే తంత్రములలోని సంభాషణలతో సన్నిహితసంబంధము కనవడు చుండుటచే పురాణయుగమునకు తత్రయుగమునకు మధ్య జయాభ్య సంవాత విర్పడి యుండవచ్చునని ఊహించుటకు అవకాశము కలుగు చున్నది తంత్ర వాఙ్మయము 7వ శతాబ్దమున అభివృద్ధి చెందిన దగుటచే జయాభ్యసంహిత 7వ శతాబ్దమునకు ముందే విర్పడియుండు ననుటకు వీలగుచున్నది

జయాభ్య సహితలో తాంత్రిక పద్ధతులు చాలా అభివృద్ధి చెందిన దశ కనబడుచున్నది కనుక క్రీశ 2వ శతాబ్దమునకు చెందిన "ఆర్య మంజు శ్రీమూలకల్ప"మున కంటే ఇది తరువాత విర్పడియుండ వచ్చును అట్లే క్రీశ 3వ శతాబ్దమునకు చెందిన "గుహ్యసమాజ"మును తాంత్రికగ్రంథమున ప్రారంభావస్థలో కనబడుచున్న మండలప్రస్తారము షట్కర్మ సాధనము 9 జయాభ్య సంవాతలో చాలా అభివృద్ధి చెందినట్లు

8 J S Foreword, P 26

9 The mudras, mandalas and the tantric rites and practices quite a large number of them—are to be found in it The six cruel rites, which may be considered as the special monopoly of the later tantrics are all to be found there There are santika rites, paustika rites, vidvesana, marana uccatana stambhana and accurate direction for performing them and obtaining success from them are carefully started

J S Foreword p 27 38

కనబడుచున్నది అంటే క్రీ శ మూడవ శతాబ్దము తరువాతనే ఈ సంవాత ఏర్పడినట్లు తెలుసుకొనవచ్చును

క్రీ శ ఏడవ శతాబ్దమునకు సంబంధించిన బౌద్ధ తంత్రగ్రంథము "భూతడామర తంత్రము"న కంటే జయాఖ్య సంవాత ప్రాచీనమైనది. 1వ శతాబ్దమున ప్రవేశపెట్టబడిన దీనారములు అమరకోశములో పేర్కొనబడినవి జయాఖ్య సంహిత అంతకంటే ముందే ఏర్పడి యుండుననుకొనుటకు అవకాశమున్నది

ప్రాచీనశాసనాధారముల వరిశీలించినను కీ శ 414 సంవత్సరమునకు సంబంధించిన "బ్రిత్ సాడ్" శాసనమునకు ముందుగాని క్రీ శ 500 సంవత్సరమునకు చెందిన "తోర్మాన" శాసనమునకు తరువాతగాని జయాఖ్యసంవాత ఏర్పడియుండుటకు విలులేదు కనుక ఈ అంశముల నన్నింటిని దృష్టిలోనిడుకొని జయాఖ్య సంహిత క్రీ శ 450 సంవత్సరమున ఏర్పడియుండునని నిర్ణయించుట సత్యదూరము కాదనిపించుచున్నది

జయాఖ్య సంహిత ప్రతిపాదించిన అంశములసారమునే పాద్మ సంహిత ప్రతిపాదించు చున్నదను సంప్రదాయము ననుసరించియు క్రీ శ 5వ శతాబ్దము తరువాతనే పాద్మసంవాత ఏర్పడియుండుననుట కుదురుచున్నది డా॥ ఎ ఎ ఆప్టే శాసనముల ననుసరించి క్రీ పూ రెండవ శతాబ్దము నుండి క్రీ శ మూడవ శతాబ్దము మధ్య కాలము వఱకు పాంచరాత్ర వాఙ్మయము అభివృద్ధి చెందినదని చెప్పెను ¹⁰ ప్రొఫెసర్ హెచ్ డి స్మిత్ (prof H D Smith) కూడ పాంచరాత్రాగమ గ్రంథములు క్రీ శ 4th వ సంవత్సరమునకు ముందు అభివృద్ధి

చెందలేదని చెప్పుచున్నారు 11 ప్రాసెవర్ వి వరదాచారిగారు ఆగమ శాస్త్రములు ఉత్తర భారతదేశమున ఉత్పన్నమై దక్షిణభారతదేశమున వ్యాపించి అభివృద్ధి చెందినవని చెప్పుచున్నారు వారి అభిప్రాయము ప్రకారము ముఖ్యమైన పాంచరాత్ర సంవాతలు పొష్కర-జయోఖ్య-సొత్త్వత సంవాతలు, ఈశ్వర, వరమ, సనమ్మహార అనూర్పుధ్వి, సంవాతలు క్రి శ కి వ శతాబ్దమునకు ముందీ ఏర్పడినవి ఎందువల్ల నంటే క్రి శ కి వ శతాబ్దమునకు చెందిన ఉత్పలుడు, 11వ శతాబ్దమునకు చెందిన శ్రీయామునాచార్యులు, తమరచనలలో పాంచరాత్ర సంహితలు వ్రసి పొందించిన ఎద్దాంతములను పేర్కొనిరి కనుక క్రి శ కి వ శతాబ్దమునకు ముందీ పాంచరాత్ర సంవాతలు అభివృద్ధి చెందినవను విషయమున సందేహము లేదు

జయోఖ్య సంహిత క్రి శ 450 పీఠికములో ఏర్పడి యుండుటచే అది వ్రసిపొందించిన తత్త్వమును బోధించు పొద్దుసంవాత క్రి శ 800 సంవత్సరముల నాదికే చూపించి యుండుననుటకు అవకాశ మేర్పడు చున్నది

2.14 పొద్దుసంహితా వ్రసిపొద్దుము

పాంచరాత్ర శాస్త్రము సందలి సంహిత లన్నిటి యందును పొద్దు సంవాతకు ఒకవ్రత్యేకస్థానము కలదని నిరూపించబడినది ఉదాహరణార్థమగు ఒక సమగ్ర సంహితా స్వరూపమును మనము ఈ సంహితలో చూచుచున్నాము ఇంతకు పూర్వము చెప్పినట్లు ఈ సంహిత నాలుగు భాగములుగా నున్నది, 1 జ్ఞానపాదము

11 Smith H D Three Gems of Pañcaratra canon-
An Appraisal, p/2

2 యోగపాదము 3 క్రియాపాదము 4 చర్యాపాదము అని ఆభాగముల పేర్లు ఈ నాలుగు పాదములలోని ప్రతిపాద్యాంశములను క్రమముగా ఇక్కడ సమీక్షింతము

2 : 4 : 1 జ్ఞానపాదము .

పాద్యసంహితలోని మొదటిపాదము జ్ఞాన పాదము ఇందు 1° అధ్యాయములు కలవు ఈ అధ్యాయములందు క్రమముగా శ్రీమన్నారాయణుడు బ్రహ్మకు పాంచరాత్రశాస్త్రమును ఉపదేశించును, పాంచరాత్ర శబ్దనిర్వచనము, తంత్రచాతుర్విధ్యము నద్ధాంత భేద నిరూపణము, జ్ఞాన, యోగ, క్రియా, చర్యా పాద కమనిరూపణము విజ్ఞాన శబ్ధార్థము, స్పష్టవిచారము, స్పష్టస్థితి, సంహారస్వరూపము సంసారి స్వరూపము, ముక్త స్వరూపము, ముక్తునకువరమపురుషునకు గల భేదము, బంధహేతువులు ప్రకృతి పురుషుల సంయోగమునకు హేతువు, భగవదనుగ్రహమున ప్రకృతిలో నిరోధము, బ్రహ్మ లక్షణము, భగవంతుని విశ్వవ్యాప్తి, ప్రకృతి వికృతి నిరూపణము, బ్రహ్మప్రాప్తి సాధన జ్ఞానోత్పత్తి, సంసార హేతు నిరూపణము, చేతనా చేతనములకు అభిన్నకారణత్వము, గుణత్రయము వలననే ఉత్పత్తి, మధ్యమ అథమభావోత్పత్తి, ఆహారత్రైవిధ్యము, సాత్త్వికాది గుణములు సత్త్వజ్ఞానాదులు, రాజనకుని గుణములగు అహంకారాదులు, తామసకుని గుణములగు లోభాదులు, త్రివిధములైన వాచికాది తపస్సులు, చతుర్ముఖుని ఆయు : పరమాణుము, అతిమాదైశ్వర్య నిరూపణము, సాయుజ్యాది ముక్తి త్రైవిధ్యము జంబూద్వీపాది ప్రమాణ వర్ణనము, భారత వర్ణ వర్ణనము, పుష్కరద్వీప వర్ణనము అతలాదిలోక వర్ణనము, భువరాది లోక స్వరూప నిరూపణము, నాలుగు పృథ్వీ భోజములు, వైకుంఠ

లోకవర్ణనము మొదలైన ముఖ్యాంశములు జ్ఞానపాదమునగల¹² అధ్యాయములలో ప్రతిపాదించ బడినవి

2.1.4.2 యోగపాదము

పాద్య సంహితలోని మూడవ పాదము యోగపాదము ఇందు అయిదు అధ్యాయములు కలిపి మోక్షసాధనమగు యోగము, యోగ ద్వైవిధ్యము, యోగముద్వారా మోక్షప్రాప్తి, యోగాంగములు, నాడి శుద్ధి, ప్రాణాయామ అక్షయము, ప్రాణాయామ పరిమితి, వాయులయము అరిష్ట నిరూపణము, ప్రత్యాహార స్వరూపము, పద్ధతిమిది పద్మస్థానములు, భారణా అక్షయము, శరీరములోని పంచభూత స్థాన విభాగము, ధ్యాన లక్షణము, ధ్యాన ప్రయోజనము, సమాధి, పునరావృత్తి రవాత మైన బ్రహ్మప్రాప్తి మొదలగు ప్రధానాంశములు ఈ పాదము నందలి ఐదు అధ్యాయములలో నిరూపించ బడినవి

2.1.4.3 క్రియాపాదము ,

ఈ సంహితలోని మూడవ పాదము క్రియాపాదము ఇందు ఐదు అధ్యాయములు కలిపి ఆగమ సంప్రదాయములో చెప్పబడు కర్షణాది ప్రతిష్ఠాంత క్రియాకలాపము ఈ క్రియాపాదమున సమగ్రముగ వివరించబడుచున్నది జ్ఞానము ద్వారా యోగము ద్వారా, భగవంతుని పొందలేని వారికి ఆరాధనమును సులభోపాయము ఈ పాదమున లోధించ బడినది ఆరాధనమునకు ఆలయము కావలయును, కనుక ఆలయము దాని ఆంగములు ఈ పాదమున విపులముగా నిరూపించబడినవి

ఈ నాటి వైజ్ఞానికులకు కూడ ఆశ్చర్యమును కలిగించు తీరున ఈ పాదమున భూవరీక్షావిధి నిరూపించ బడినది సువర్ణ, భద్రక, పూర్ణ

దూమ్ర ఆనిభూమి వాసుగు విధములుగా విభజింపబడినది గ్రామ
లక్షణము' దండక 2 స్వస్థక 3 ప్రస్తర 4 ప్రకీర్ణక 5 సంభ్యావర్త
6 పతాక 7 వద్మ 8 శ్రీవత్సరామము పేర్లతో గ్రామములు ఎనిమిది
విధములుగ విభజింపబడినవి

అటు తరువాత మందిర నిర్మాణారంభమున కర్ణజవిధి, కర్ణజాంగ
ములు, బాలాబయ నిర్మాణము, బాల బింబ నిర్మాణము ప్రతిపాదింప
బడినవి శంకుస్థాపనము, ఇష్టకా లక్షణము, ప్రధమేష్టకావిధి, గర్భన్యా
సవిధి, ఆధిష్ఠానవిధి వివరించ ఒడినది దేవాలయము పై ఉన్నతముగా
కనబడు కట్టడమును విమాన మందురు ఈ పాదమున 50 విమాన
ప్రభేదములు వర్ణించబడినవి తర్వాత మూర్ధేష్టకావిధి, పరివార దేవతా
కల్పనము, శిలాదారు సంగ్రహవిధి ధ్రువతేర ప్రమాణవిధి శూలస్థా
పన విధి, దేవతా వర్ణవిధి స్థిత్యాది ఆసనవిధి, విశ్వరూపాదిలక్షణము
మత్స్యాదిమూర్తిలక్షణము, లోహప్రతిమా నిర్మాణవిధి, పౌతిమా
మానవిధి, బింబ లక్షణము, పరివారవిధి, ఆచార్య లక్షణము ప్రతిష్ఠోప
కరణములు, జలాధివాసవిధి, శయనాధివాసవిధి, పతిష్ఠావిధి,
దశావతార ప్రతిష్ఠావిధి, శ్రియాది పాణిగ్రహణ విధి, పృథ్వాది పృతిష్ఠావిధి
గృహార్పావిధి మొదలగునవి ఈ పాదములో ముఖ్యాంశములు

2144 చర్యాపాదము

పాద్యసంహితలోని నాల్గవ పాదము చర్యాపాదము ఇందు 33
అధ్యాయములు కలవు భగవదారాధనమునకు ఎవరు అధికారులో
విచారించి ముఖ్యకల్పాధికారులు అనుకల్పాధికారులు అనురెండు విధములు
చెప్పబడినవి బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య కూడ్రుల గుణప్రపాధాన్యమును
బ్రహ్మచర్య, గృహస్థ వాసప్రస్థ సన్న్యాసాశ్రమములను అనులోమ జా
తులను గూర్చి వివరించబడినది తర్వాత చక్కాబ్బ మండలదీక్షావిధి, వివిధ

న్న విశేషములు, షడాసనములతో భగవదారాధనము, నిత్యోత్సవ
ధి, బలిదానప్రకారము ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమ, స్పృహనశేదము
వరించబడినది

అటుపైనే ఉత్సవశబ్దార్థమును వివరించి సాంగముగమహోత్సవ
ధి నిరూపించబడినది మహోత్సవమునకు సంబంధించిన ధ్వజారోహ
ము విఅంకురార్పణము, స్పృహనము కళ్యాణారాధనము, వ్రతపాదించ
డినది భగవదర్పనమునందు యోగ్యాయోగ్యములైన ఫలపుష్పాదు
లను గూర్చి చెప్పబడినవి అభిగమనము, ఉపాదానము, ఇజ్య,
వ్యాధ్యాదుము, యోగము, యను వంచకాల విధులు తెలియజేయ
బడినవి

శ్రీరామజయంతి, శ్రీకృష్ణజయంతి, వచిత్రోత్సవము మొదలగు
ఉత్సవములు, వరాహవ్రతము మొదలగు వ్రతములు ఉపదేశించ
బడినవి శీర్షోద్ధారవిధి, అనేక ప్రాయశ్చిత్తములు, ముద్రావిధి,
సంకోద్ధారవిధి, సవిస్తరముగా వ్రతపాదించబడినవి

ఇట్లు 82 అధ్యాయములు కల పాద్యనంహితలోని జ్ఞాన, యోగ,
క్రియా, చర్యాపాదములలో గామనిర్మాణము నుండి దేవాలయనిర్మా
ణము, విగ్రహ నిర్మాణము, వ్రతిష్ఠ నిత్య, నైమిత్తిక, కామ్యోత్స
వములు, ప్రాయశ్చిత్తములవరకు వ్రతించిన్న విషయము విశదవరచ
బడినది

22 యోగపాదము

ఇంతకుపూర్వము చెప్పినట్లు ఆగమశాస్త్రములోనినంహితలన్నింటి
లోను జ్ఞానము, యోగము, దేవాలయ నిర్మాణము, విగ్రహనిర్మాణము,
వ్రతిష్ఠ, నిత్యనైమిత్తిక, కామ్యోత్సవములు ప్రాయశ్చిత్తములు
మొదలగు విషయములు చర్చించబడును. ఈ ప్రమేయమునంతము

అంగముకాస్త్రజ్ఞులు నాణగు పొదములుగా విభజించిరి అవి 1 జ్ఞాన పొదము, 2 యోగపొదము, 3 క్రియాపొదము, 4 వర్ణాపొదము ప్రస్తుతము మనకు దొరకుచున్న సంహితలలో ఈ నాణగు పొదములు పూర్తిగా లేవు కొన్నింటి పొదవిభాగము లేకనే ఈ అంశములన్నియు ప్రస్తావించబడుచున్నవి చాలా సంహితలలో క్రియా - వర్ణాపొదము ల ఈవాటికి మిగిలినవి

యోగయుక్తుడగు వానికి నిఃక్రీయతము కలుగదు కనుక యోగమునకు సంబంధించిన అంగములన్నియును సాధకునకుచక్కగా దెలియవలెనను అకాంక్షతో ఈ యోగపొదము సంహితలలో చెప్పబడుచున్నది క్రియా, వర్ణాపొదముల అవతరమును నిరూపించుటకు ముందు జ్ఞాన యోగపొదములను వివరించుట ఎంతోని ఉచితముగా న జ్ఞానపొద నిరూపణానంతరము యోగపొదము చెప్పబడినది

2.2.1 యోగపాదావశ్యకత

పాంచరత్ర సంహితలయందు యోగాభ్యాసము ధ్యాయాంగ నిరూపణము మొదలగు అంశములను యోగాపాదమనుపేర ప్రవేశ పెట్టుటలో అంతర్యమేమైయుండును? అను ప్రశ్న ఇక్కడ ఉదయించుచున్నది దానికి రెండు మూడువిధములుగా మనము సమాధానమును పూహించవచ్చును

1 యోగయుక్తుడైన సాధకుడు మోక్షమునకు అర్హుడైన ఈకాస్త్రమునకు మోక్షసంపాదనమే పరమప్రయోజనము కనుక యోగమును స్వతంత్ర మోక్షసాధనముగా తెలియజేయుచు యోగ పొదము సంహితలలో చేర్చబడియుండవచ్చును

2 'పాంచరత్రకాస్త్రము' మూలనయోగమనుపేర మానసిక అలా

ధనమును సమర్థించుచున్నది. పాదకుడు మానవజ్ఞానము చేయు
వలెనన్న అతని మనస్సు నిశ్చలముగా నుండవలెను. చంచలమైన
మనస్సుతో అస్థిరమైన ఇండ్లములతో ఎవరైనను మనస్సును ఒక
లక్ష్యమున నిలబెట్టలేరు. కనుక శ్రీయోగ్యపాదములద్వారా దేవాలయ
నిర్మాణము, వ్యతిష్ఠి, విగ్రహవ్యతిష్ఠిగలన తదుపరి సాధకుడు ప్రతిష్ఠించ
బడిన స్వామికి అర్చనాదితైంకర్యములను చేయుటకు నిశ్చలమైన
మనస్సు అవసరము. దానిని సంపాదించుటకే యోగపాదాంగముగా
యోగపాదము వ్యతిష్ఠిపాదించుచున్నదని భావించుటకు వీలున్నది.

శ్రీ కొందరు జ్ఞానము మోక్షసాధనమున, ఇంకొందరు యోగము
మోక్షసాధనమని జాతిప్రాయవదుచున్నారు. కాని జ్ఞానముకంటే
యోగముకంటే సులభమైన అరాధనద్వారా మోక్షమును సంపాదించుటకు
వీలున్నదని నిరూపించుటకే ఈసంవాదలో జ్ఞాన, యోగ వ్యత్యాసములు
ముందుగా వ్యతిష్ఠిపాదించబడినవి. అటుపై క్షీయా యోగపాదములు,
విచారించబడినవికాదు. భావించుటకు వీలగుచున్నది.

2.2 శ్రీ యోగపాదప్రతిపాద్యము .

ఈ యోగపాదమునందు ఐదు అధ్యాయములు కలవు. అందు
మొదటి అధ్యాయమునకు “ఆననభేదలక్షణము”ని పేరు. రెండవ అధ్యాయమునకు
“సాక్షిత్వరూపకథనము”ని పేరు. “ప్రార్థనాసూత్రము”
యనునది మూడవ అధ్యాయము. 4వ “సంవత్సరాశ్రయ నిర్ణయము.”
యను పేరుగలది. చాల్లవ అధ్యాయము. పంచమాధ్యాయమునకు
“ధానలక్షణము”ని పేరు. ఇట్లు 5-రాధనకు కావలసిన యోగాంగములను
ఈ యోగపాదము సంగ్రహముగా కిరూపించుచున్నది.

2.2.1 ప్రథమాధ్యాయము

ఈ అధ్యాయమునకు ఆననభేద లక్షణము పేరుకలదు. ఇందు

లోని 22 జ్ఞాతములలో సామాన్యముగ యోగస్వరూపము కర్మ యోగ జ్ఞానయోగములనుభేదములతో యోగత్వైవిధ్యము. ఈరెండింటికి మోక్షసాధకత్యము చెప్పబడినది కర్మాత యోగాంగములైన యమనియమాదులు ఎనిమిది పేర్కొనబడినవి మూడవ అంగమగు అననములు ఎనిమిదివిధములనిపేర్కొనబడినవి ఎనిమిది అననములలో వ్యప్తికానవము రెండు విధము లనియు ముత్తాననముకూడ రెండు విధములయు చెప్పబడినవి అంతటితో ప్రథమాధ్యాయము ముగిసినది

॥ 2 2 2 ద్వితీయాధ్యాయము

ఈ అధ్యాయమునకు "నాదీస్వరూపకథన"మని పేరు ఈ అధ్యాయమున దేహమానము, ప్రాణస్వరూపము, దేహాగత వహ్ని సౌన స్వరూపములు పైశ్వాతకాగ్ని, వాభికుండలిని స్వరూపము, సుషుమ్నాది దళనాదులు, వాటి శాశ్రయించి శరీరమంతట వ్యాపించి యుండు తెల్లైరెండువేల ఇతర వాయులు, సుషుమ్నాది దళనాదుల యందు తిరుగు పదిహేడములు నిరూపింపబడినవి

తరువాత మానవ శరీరమునందలి పోషణస్థానములు పేర్కొన బడినవి పోషణాది పంచవాయువులు శరీరమున ఏయే హిసములందు న్నది అవి మానవశరీరమునకు యేయే పోషణాననములను సాధించు చున్నది ఈ అధ్యాయమున సౌకత్యముగా వివరింపబడినది

॥ 2 2 3 తృతీయాధ్యాయము

యోగపాదమునందలి తృతీయాధ్యాయమునకు "ప్రప్రాణాయామ విధి" అనిపేరు ఈ అధ్యాయమునందు వాసుదేవార్చనతత్పరుడైన సాధకుడు వ్యప్తికావ్యాపనమున కూర్చుండి ఎట్లు ప్రాణాయామము చేయవలయునో తెలియజేయబడినది ప్రాణాయామము చేయనపుడు

సాధకుడు అనుసరించవలసిన జాగ్రత్త అనుగూర్చి ఇచ్చట ప్రస్తావించబడినది అటు తరువాత ప్రాణాయామ ఫలము ఉత్తమ - మధ్యమ, అధమ ప్రాణాయామములు సవిస్తరముగా ప్రతిపాదించబడినవి కదువరి ప్రాణాయామమువలన ఎట్లు మనఃస్థైర్యము, వాయుజయము కలుగునో, కైవల్యము నందుటకు అది ఎట్లు ఉపయోగపడునో, విశదీకరించబడినది

౭౭౪ చతుర్థాధ్యాయము

యోగపాదమునందలి చతుర్థాధ్యాయమునకు “పంచభూతస్థాన నిర్ణయము”ని పేరు ఇతర శాస్త్రములందు ఎచటను నిరూపించబడని విధమున పాంచరాత్ర శాస్త్రము ఈ అంశమును నిరూపించినది ప్రాణాయామము వలన వాయుజయమును సంపాదించు సాధకుడు కొన్ని అరిష్టములద్వారా తన ఆయుష్యమును తెలుసుకొనవచ్చును అరిష్టములు సూచనారూపములని యోగపాదమున చతుర్థాధ్యాయము ప్రస్తావించుచున్నది 1 ఏ అరిష్టము ఎర్పడినవాడు ఎన్ని రోజులు బ్రతుకగలడో ఈ అధ్యాయము స్పష్టముగా తెలియజేయుచున్నది

ఆపై గ యోగాంగమగు వ్రత్యాహారము రెండువిధములని చెప్పి, అష్టాదశ మర్మస్థానములు పేర్కొనబడినవి

ధారణయను యోగాంగము విపులముగ వివరించబడినది అధ్యాయాంతమున మానవశరీరమందలి పృథివీస్థానము, జలస్థానము అగ్నిస్థానము, వాయుస్థానము వ్యోమస్థానమును ఐదు స్థానములు సవిస్తరముగా నిరూపించబడినవి ఈ స్థానములయందు ఏయే మూర్తులను అర్పించవలెనో విశదీకరించబడినది

12 భగవన్: కాన్యరిష్టాని కథం తైర్దీవితక్షయః ।

సూచ్యతే సంశయస్యాస్య ఛేదనే కారణం భవాన్ ॥

2 2 5 పంచమాధ్యాయము

పంచమాధ్యాయమునకు “ధ్యానలక్షణ”మని పేరు సాధకుడు తన హృదయమున వాసుదేవుని చింతించుటయే ధ్యానమని ఈ అధ్యాయము చెప్పుచున్నది అయిదు అవస్థలు-జాగ్రత్, స్వప్న సుషుప్తు తురియ, తురియాతీతములు నిరూపించబడినవి భక్త ధ్యేయుడు జనందమయుడునగు భగవంతుని స్వరూపము వర్ణించబడినది తుదిలో జీవాత్మ-వరమాత్మల ఐక్యమే సమాధియని ప్రతిపాదించబడినది పర బ్రహ్మను ధ్యానము చేయువద్దతి తద్వారా బ్రహ్మప్రాప్తి, దీనికి యోగ్యులైన అధికారులను గూర్చి వివరించుటతో యోగపాదమందలి పంచమాధ్యాయము, దానితో యోగపాదము పూర్తియైనది

2 2 6 యోగాంగములు

పాద్యసంవాతయందలి యోగపాదమున 1 యమము 2 నియమము 3 ఆసనము 4 ప్రాణాయామము 5 ప్రత్యాహారము 6 ధారణ 7 ధ్యానము 8 సమాధి అని ప్రసిద్ధములైన అష్టాంగములు ప్రతిపాదించబడినవి

1 యమము 1 అహంస 2 సత్యము 3 అస్తేయము 4 బ్రహ్మచర్యము 5 దయ 6 ఋణాత్వము 7 క్షమ 8 ధృతి 9 మితాహరము 10 శౌచము అని యమమునకు నది అంగములు

2 నియమము 1 తపస్సు 2 సంతోషము 3 ఆస్తక్యము 4 దాశము 5 విష్ణుస్మను ఆరాధించుట 6 పాంచ రాత్ర సిద్ధాంత శ్రవణము 7 సిగ్గు 8 జపము ఇవి నియమమునకు అంగములు

- ౩ ఆననము 1 స్వస్థకాననము (ద్వివిధము) 2 బద్ధవద్మాననము 3 వీరాననము 4 సంహాననము 5 భద్రాననము 6 గోమూఖాననము 7 ముక్తాననము (ద్వివిధము) 8 మయూరాననము అని ఆననములు గనివిడి పీఠములుగా చెప్పబడినవి
- 4 ప్రాణాయామము రేచనము పూరణము, రోధనము మరలరేచనము- ఈ నాలుగు ప్రక్రియలద్వారా వాయువును పీడించుట ప్రాణాయామమనబడును ఇది ఉత్తమమధ్యమ అధమ భేదములతో త్రివిధము
- ౫ ప్రాణావారము నిత్యకర్మలను గుఱచుతో అత్మతో అనుష్ఠించుట ప్రత్యాహారమనబడును ఒక స్థానమునుండి ఇంకొక స్థానమునకు ఆకర్షించి మనస్సును అష్టాదశ మర్మ స్థానములయందు నిలుపుటకే ప్రత్యాహారమనిపేరు
- 6 ధారణ పాంచభౌతికమైన శరీరమున ఐదు భూతములయందు మనస్సును ధరించుట ధారణయనబడును.
- 7 ధ్యానము యోగాననముతో నుండి హృదయస్థానమున అంజలిమిదించి దృష్టని నాసాగ్రమున నిలిపి, నాలుకనుతాలుపునందుంచి, దంతములతో దంతములను తాకకనిటారుగా కూర్చొని, ఇంద్రియములను సంహరించి నిశద్ధమైన బుద్ధితో పరమాత్మయగు వాస్తుదీప్తునిచింతించుట ధ్యానమనబడును
- 8 సమాధి జీవాత్మ పరమాత్మల ఐక్యమే సమాధి సమాధి నద్ధిని పొందినవాడు మంచికార్యములను సాధించగలడు

2 2 4 యోగాఖ్యానము - యోగాపాదము ।

పాద్యసంహితలో జయార్థప్రతిపాదనము చేయబడినది జయఖ్యానంవాతలో పాద్యసంహితలోవలె జ్ఞాన యోగ, క్రియా చర్యపాదములు లేవు కాని తరువాతి సంవాతలలో ఆయా విభాగములు రూపొందుటకు ఉపయోగించు సామాగ్రి కలదు ఉదాహరణకు ప్రకృతము యోగముకాన యోగమునకు సంబంధించిన విశేషములేవైతాదోరుకునా? యని పరిశీలించినచో ఒక పటలము యోగమునకు సంబంధించినదిగా కనబడుచున్నది ఆ పటలమునకు యోగాఖ్యానమును పేరుకూడ ఈసత్యమునావిష్కరించుటకు ఉపయోగపడుచున్నది

జయఖ్యానంవాతలో ముప్పదిమూడు పటలములు కలవు అందు చిట్టచివరి పటలమునకే యోగాఖ్యానముని పేరు ఇందు 186 శ్లోకములు కలవు 18 స్థూలముగా ఈ పటలము ప్రస్తావించిన అంశములను ఇవట సమీక్షించుకొందము

జితేంద్రియుడగు సాధకుడు సుఖాననమున కూర్చుండి యోగాంగములను అభ్యసించవలెనని పేర్కొని, ఈసంవాతప్రాణాయామముతో యోగాంగముల మనదేశించుటకు ప్రారంభించినది రేచకాదుల మాత్రాభేదముతో జ్యేష్ఠమని, మధ్యమమని కనీయానని ప్రాణాయామము త్రివిధమని చెప్పబడినది 14

ప్రత్యాహారము తదుపరి అంగము చిత్తసంయమనమే ప్రత్యాహారము, బుద్ధి, మనస్సు, అహంకారము ఈమూడింటితో

13 జ నం పు 258

14 రేచకాది చతుర్విస్తు మాత్రాభేదకృతైస్తునః ।

కనీయాన్మధ్యమౌ జ్యేష్ఠః ప్రాణాయామః ప్రకీర్తితః ।

అందులోనే 336

చిత్తమేర్పడును || అయినప్పటికి మనస్సుకు కూడ ప్రత్యాహారము చేయవలెనని ఈసంవాత తెలియజేయుచున్నది ప్రత్యాహార ప్రక్రియతో నిర్బింపబడిన మనస్సు నాలుగురకములని, ¹⁶ ఈసంవాత పేర్కొనుచున్నది ఆనాలుగింటి పేర్లు ఇక్కడ పేర్కొనబడలేదు

లక్ష్య నిష్పత్తియే ధ్యానము అది చింతన రూపము కీతోష్ఠ తాథలు మొదలగు ద్వందములను బోగొట్టునటువంటిది భారణ ముద్ర వ్యవస్థననుసరించి పూర్వమువలె అది ఆయిదు విధములు కండ్లు మూసుకొని శబ్దము ఇతరులకు విసబడకుండా తనలో తాను ఎదైనా మంత్రమును ఉచ్చరించినచో అదిజనమగును సృష్టమైన వాచకముతో ఎయిదు విసబడునట్లు ఉచ్చరించినచో అది మంత్రమగును అమంత్రము అర్థమగుటకే ఎండ-బీజ వదాత్మకమగుదాని వ్యరూపము తీర్చిఎద్దబడినది ¹⁷

15 ప్రత్యాహారం ఉతః కుర్యాద్చిత్త పంయమనం తు స ।

బుద్ధిర్మనస్తవహం శారవ్రుథిశ్చిత్తం ప్రకీర్తితమ్॥

జ సం 38 7

16 కథామ మనసః కుర్యాత్ప్రత్యాహారం ప్రయత్నతః ।

మనశ్చతుర్విధం బ్రోక్తం ప్రత్యాహారిణ నిర్జితమ్॥

అందులోనే 32 8

17 ధ్యానం లక్ష్యస్య నిష్పత్తి శ్చింతనం ఉత్ప్రకీర్తితమ్॥

ధారదా తు తతో భార్యా శీతదాహవసుత్తయే ।

వంచథా పూర్వవత్సాకు ప్రతిమస్త్రీ వ్యవస్థయా॥

జపం నిమిలితాక్షేణ కుర్యాన్న త్రంతు వాచకమ్ ।

వాచ్యస్య ప్రతివత్త్యర్థం ఎండ బీజ వదాత్మకమ్॥

అందులోనే 32 9 11

యోగము-ప్రాకృతము, పౌరుషము, ఐశ్వర్యముని మూడు విధములు జయాఖ్య సంవాతలో యోగాంగములలో యోగమునునది కూడ ఒక అంగము అట్లే “ఉహ” అను అంగమును కూడా ఈసంహిత నిరూపించుచున్నది సద్ధి విచారకమగు తర్కమే “ఉహ” అని ఎలువ బడుచున్నది ¹⁸

తనలో కలిగిన ఆత్మప్రాప్తికి సమాధియని పేరు సమాధిస్థితి కలుగగా వరమ పురుషుని పొందవచ్చును యోగాసనస్థుడైప్రాణాయామము నుండి సమాధి పరకు గల యోగాంగములను అభ్యాసము చేయవలెను

యోగాసనములు 1 వర్యంకము 2 కమలము 3 భద్రము 4 స్వస్థికము అను పేర్లతో నాలుగు విధములు ¹⁹ దుర్జయమైన చిత్తమును అభ్యాస వైరాగ్యములతో జయించవలెను

సమస్త వస్తువుల యందు విక్షిప్తమైవ (తగుల్కొనిన) చిత్తమును ప్రత్యాహరణము చేయవలెను అన్ని విషయముల యందు తగుల్కొనిన చిత్తము తామసమని, రాగాదుల వలన విషయసంబంధము నొందిన చిత్తము రాజసమని, ఒక లక్ష్యమునందు నిలబడు చిత్తము సాత్త్వికమని, విషయ సంబంధము లేకనే సంలీనమైన చిత్తము

- 18 యోగోఽపి త్రివిధః షోక్తః తం చ కార్తే న మే శ్రుణు||
ప్రాకృతం పౌరుషం చైవ ఐశ్వర్యం చ తృతీయకమ్|
ఉహస్తు కీర్త్యతే తర్కస్తచ్చ సద్ధి విచారకమ్||

జ సం 33 12-13

- 19 యోగాసనాని చత్వారి యోగ పట్టిన బంధయేత్||
వర్యంకం కమలం నాన భద్రంవా స్వస్థికం దృఢమ్||
అందులోనే 33, 17-18

గుణాతీతమని ఈసంవాత తెలియజేయుచున్నది 20

సకల-నిష్కల-వరస్వరూపియైన విష్ణుషను ధ్యానము చేయ
చలెను నిష్కల ధ్యానము ముక్తివదము సకలధ్యానము భుక్తివదము
సమాధిస్థుడై యోగి ఈదీహమును ఎట్లు పరిత్యజించునో ఈ పటలమున
వివరించ బడినది 21

జయాఖ్య సంహిత యందులి యోగాధ్యానము వలె విష్ణులిలక
సంవాత యందున యోగపాదమును విభాగము లేకనే యోగాధ్యాయ
చునుపేర చతుర్థాధ్యాయము చెప్పబడినది ఇందు యోగమునకు
సంబంధించిన ఎన్నో విశేషములు విశదముగ ప్రతిపాదించ బడినవి
ఈసంహిత పాద్యసంవాత కంఠిను అర్పించినము గమక తంత్రములలో
అభివృద్ధి చెందిన కొన్నియోగ సద్ధాంతములుఇందుకనవడుచున్నవి22

ఈ యోగాధ్యాయము నందే మంత్రయోగమును భాగమున
మంత్రోద్ధారము, యక్షసాధనము పాతాళసాధనము, వివిధ ముద్రలు
కుండలినీ యోగము వివరించ బడట పరికోధకులు గమనించదగిన
విషయము 23

20 ప్రత్యాహరేత్ సదాచిత్తం విక్షిప్తం సర్వవస్తుషు।

తామసం తత్తు భోద్ధవ్యం చిత్తం సర్వత్రగం సదా॥

గతం గణాదితో జ్ఞేయమఖ్యా సాద్రాజనం తు తత్।

సాత్త్వికం కథ్యతే ఒత్తం సంశ్లిష్టం లక్ష్యగోచరే॥

జ నం 33 29 30

21 ఉచ్యతే చ తతో భూయస్త్రివిధం యోగినాం హితమ్।

సకలం నిష్కలం విష్ణుం తృతీయం వరరూపిణమ్॥

అందులోనే జ నం 33 32

22 వి నం. పు 60

23 అందులోనే 4 62, 4 68

జయార్ణవ సంహిత
యోగాభ్యాసము

పాద్య సంహిత
యోగపాదము

1 యోగము

1 ప్రాకృత 2 పౌరుష 3 చక్ర
ర్యములని మూడు విధములు

2 ఈ వివరణ లేదు

3 ప్రాణాయామము, ప్రత్యాహార 3
ధ్యాన, యోగ, ఉపా, ధారణ,
సమాధ్యానములు ఎనిమిది
యోగాంగములు (యమ, నియ
మములు లేవు)

4 యమము లేదు,

5 నియమము లేదు

6 ఇందు పర్యంకము, కమలము 6
భద్రము స్వస్తికము అను
నాలుగు అసనములు మాత్రమే
చెప్పబడినవి

1 యోగము రెండు విధములు

1 కర్మ యోగము 2 జ్ఞాన
యోగము. సమ చ్ఛితమైన
ఈ రెండు మోక్షసాధనములు

2 కర్మయోగమునకు యమా
దులు అంగములు జ్ఞానయోగము
నకు వైరాగ్యాదులు అంగములు
యమ-నియమ-అసన-ప్రాణా
యామ, ప్రత్యాహార ధారణ,
ధ్యాన, సమాధులు ఎనిమిది
యోగాంగములు (యోగ—
ఉపాదు లేవు)

4 యమమనగా అహింస,
సత్యము, అస్తేయము బ్రహ్మ
చర్యము, దయ, ఆర్ద్రవము, క్షమ
ధృతి, మితాహారము శౌచము

5 నియమమనగా తపస్సు, తృప్తి
అంత్యము, దానము, హరిని
ఆరాధించుట, మతవరమైన
సద్బ్రాంతములను వినుట, సిగ్గు,
జపము

ఇందున్న అశ్వాసనమువీరాసనము
పద్మాసనము, సింహాసనము
భద్రాసనము, గోముఖాసనము
మక్తాసనము, మయూరాసనము
అని ఎనిమిది అసనములు చెప్ప
బడినవి.

- 7 కనీయము—మధ్యము—శ్రేష్ఠము
అని ప్రాణాయామము మూడు
విధములు.
- 8 ప్రత్యాహారము చిత్తమునకే
కొక మనసుపడు కూడ చేయ
వలయునని చెప్పబడినది.
ప్రత్యాహార స్వరూపము వివ
రించ బడినది.
- 9 ధారణా లక్షణము చెప్పబడినది 9 ధారణా లక్షణము చెప్పబడినది
- 10 ధ్యానమనగా లక్ష్యనిష్ఠి. 10 తదేకముగా వాస్త్వదేవుని
చింతించుట ధ్యానము.
- 11 సమాధి యనగా పరమ
పురుషుని పొందుట. 11 జీవాత్మ—పరమాత్మను పొందు
టయే సమాధి.
- 12 శూన్యమనగా నిద్రి విచారక
మగు తర్కము. 12 శూన్య లేదు.
- 13 జప—మంత్ర—భేద స్వరూపము 13 లేదు.
వివరించబడినది.
- 14 దేహపాత వద్దలి చెప్పబడినది 14 లేదు
- 15 చిత్త మా గుణాత్మిక, సాత్త్విక,
రాజస—తామస భేదములే చతు
ర్విధము.

3. తృతీయాధ్యాయము

3.1 దర్శన వాఙ్మయము :

దర్శన మను పదము దృశిర్ = వీక్షణీ అను ధాతువు నుండి పుట్టినది. ఈ పదము నకు “దృశ్యతే అనేనేతి దశ్శనమ్” అని కర్మార్థక పుష్పత్తిని “దృశ్యతే ఇతి దర్శనమ్” అని భావార్థక పుష్పత్తిని చెప్పెదురు. దర్శనమను పదమునకు కర్మార్థమున చూపునదినియు, భావార్థమున చూచుట అనియు అర్థము. దేనిని చూపునది లేక దేనిని చూచుట అను అకొంక్ష కల్గినపుడు సత్కార్థమును అధవా తత్త్వమును చూపునది అనుసమాధానము చెప్పకొనవలయును. న్యాయకోశ కారుడు దర్శన శబ్ద నిర్వచనమిట్లు చేసినాడు.

“దర్శనమ్ తత్త్వజ్ఞాన సాధనం శాస్త్రమ్”¹

ఈ దర్శనములు 1 అస్తిక దర్శనములు 2 నాస్తిక దశ్శనములు అని రెండువిధములు. వేదప్రామాణ్యము నంగీకరించిన దర్శనములకు

1 న్యాయకోశః, భీమచార్యరూపకీకర్, పూనా. పు 342.

అస్తక దర్శనములని చానినంగీకరించని దర్శనము లకు నాస్తికదర్శనములని ప్రసిద్ధి ఎర్పడినది చార్వాక బౌద్ధ-కైనాది దర్శనములు రెండవ తెగకు సంబంధించినవి అస్తక దర్శనములు- 1 సాంఖ్యదర్శనము 2 యోగదర్శనము 3 పూర్వమీమాంసా దర్శనము 4 ఉత్తరమీమాంసా (వేదాంత) దర్శనము 5 న్యాయదర్శనము 6 వైశేషికదర్శనము అను పేర్లతో ఆరువిధములుగనున్నవి ఈఅంశమును స్వామ్యకోశకారుడిట్లు సంగ్రహముగా చెప్పియున్నాడు 2

“ద్వై యోగో ద్వైవ మీమాంసే ద్వై తర్కావితీక్షణ్యధాః

శాస్త్రోద్యాహు ”

దర్శనశబ్దమునకు నేత్రమని, జ్ఞానమని, అర్థమనియుఅర్థమును చెప్పుదురు పరబ్రహ్మను సందర్శించుటకు దర్శనము మనకు కమ్మువలె ఉపయోగించును దర్శనములే లేనిచో పరమాత్మ సందర్శనము మానవులకు దుర్లభమగును అత్యంతత్వ సందర్శనము జేయవలెనన్నమనకు దర్శన సహయోగము తప్పక ఉండి తీరవలయును మన ప్రతిబింబము అర్థములో ఎంత స్పష్టముగా కనఁబడుచున్నదో ఈషడ్దర్శనములలో పరమాత్మ స్వరూప మంత చక్కగా మనకు గోచరించు చున్నది ఆయా దర్శనములకు ఆయా విశేషముల నిరూపించుటలో ప్రత్యేకతయున్నట్లు దర్శనము లన్నింటిలో యోగదర్శనము నకు కొన్ని ప్రత్యేకతలు గలవు

3 1 1 యోగప్రభేదములు

సామాన్యముగ యోగము రెండువిధములు 1 శివప్రోక్షము 2 హిరణ్యగర్భ ప్రోక్షము అందు మొదటిదైన శివప్రోక్షయోగము- 1 మంత్రయోగము 2 హరయోగము 3 అయయోగము 4 శివశక్తియోగమని నాలుగు విధములు నాయనా పరిపత్తు మొదలగు

2 న్యాయకోశపు 349

గ్రంథములలో మంత్రయోగస్వరూపము నిరూపించబడినదిహతయోగ
స్వరూపము ఘోరండ సింహాట⁴ హతయోగ ప్రదీపకాది⁵ గ్రంథము
లలో వివరించబడినది నీరదావష్టలో అయ మొనర్చినట్లు సువస్సును
ఎఱ్ఱదేవత యందు 'అయ మొనర్చుటకే అయ యోగమని పేరు
ఆధారాది షట్పత్రములను భేదింప కుండలినీ శక్తిని పహస్సోరమునకు
దీసికొని పోవుటకే శివశక్తి యోగమని పేరు

అయయోగ-శివశక్తి యోగములు యోగతత్వోప నిశ్చయ
నందు⁶ మహానిర్వాణాది తంత్రముల యందు వికడముగ నిరూపించ
బడనని ఈ తంత్రములు మొత్తము అర్థవది నాలుగు ఔర్వుడు,
జనుదగ్గి భృగువు, కాశ్యపుడు, ప్రచేతనుడు, దధీచి మార్కండే
యుడు ఈ యోగమును ప్రచారము చేసిరి

ఇక రెండవది హిరణ్యగర్భప్రోక్షమైన రాజయోగము దీనికిదత్తా
త్రేయుడు ప్రచారకుడని తెలియుచున్నది రాజకల్పము శ్రేష్ఠపాతకము
కమక రాజయోగమే శ్రేష్ఠమైనయోగమని తెలిసది కాలక్రమేణ
వరంపర నశించగా ఈ యోగమునకు ప్రచారములేకుండా పోయినది
అటువంటి దశలో నతంబలి ఉద్భవించి

3 నా శ పు 137

4 పే వం పు 18

5 హకారః కీర్తితః మూర్ఖః తకారిశ్చంద్రో ఉచ్యతే|

మూర్ఖ చంద్రమసోర్ధోగార్ధతయోగో నిగద్యతే|

హయో ప్ర జ్యోత్స్నా పు 2

6 యోగో హి బహుభాగ్నిహ్నాన్ బిద్యతే వ్యవహరతః|

మంత్రయోగోఅయశ్చైవ హతోఽ సౌ రాజయోగకః|

యో శ శ పు 19.

రాజయోగమును ఉద్ధరించున వతంజలి యోగానుకాసనము చేసినాడు
కాట్టి దీనికి పాతంబల యోగ దర్శనమని పేరేర్పడినది

ఈ రాజయోగము అంక ప్రపంచమున తత్త్వవిచారణతో ప్రారంభమై, బాహ్యోభ్యంతరములను నిరోధించుచున్నదని వివేకానందస్వామి విశదపరచినారు 7

యోగతత్వోపనిషత్తు 1 మంత్రయోగము 2 అయయోగము
3 హరయోగము 4 రాజయోగములని నాలుగు విధములని చెప్పుచున్నది 8

కొందరు యోగము రాజయోగ - హరయోగభేదముతో రెండు విధములనుచున్నారు అందు రాజయోగమనగా యమ - నియమ - ప్రాణాయామాదులచే చిత్తమును సమాధి దశను పొందించునది తంత్రకాస్త్ర ప్రతిపాదితము హరయోగము ఇందు మహాబాధము, భేదరీసుహము ద జాలంధరము, ఉడ్డియానము మొదలగు శారీరక క్లేశకరములైన ప్రక్రియలు బోధింపబడుచున్నవి ఇవిగాక మంత్రయోగము, అయయోగము, క్రియాయోగము అను మూడువిధములగు యోగములుకూడ కలవు మాతృకల (అక్షరముల) నుండి ఉద్ధరింపబడిన మంత్రమును ఎకతానముగ జపించుట మంత్రయోగము చిత్తమును ధ్యేయమునందు అయింపజేసి సర్వావస్థలయందును

7 Rajayoga proposes to start from the internal world, to study the internal nature and through that control the whole both internal and external Vivekananda Swamy, The complete works : Vol I Advaita Ashrama, Culcutta, 1970 p 133

8. యోగ త ఉ పు 19

ధ్యేయై న ఈశ్వరుని అనన్య చిత్తముతో ధ్యానించుటకే అయి యోగ మనిపేరు తవన్పు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వర ప్రణిధానవ నునవి మూడును క్రియాయోగము ఈ క్రియాయోగము సమాధినుండి లేచిన వానికువదేశింపబడినది శ్రీమన్నారాయణారాధనకు క్రియాయోగమని భాగవతము (4 13 4) చెప్పుచున్నది

3 1 2 యోగదర్శనము :

యోగదర్శనమునకు సాంఖ్యప్రవచనమును పేరుకలదు. 10 కేవల సాంఖ్యము ఈశ్వరునంగీకరించదు ఈశ్వరుని అంగీకరించుసాంఖ్యము నశేషేశ్వరసాంఖ్యమని¹¹, సాంఖ్యప్రవచనమని, యోగమనిపేర్లే ర్పడి నవి యోగశాస్త్రమునకు మూలపురుషుడు హిరణ్యగర్భుడు¹² అయితే తరువాత యోగశాస్త్రప్రణేతగా యాజ్ఞవల్క్యుని పేర్కొనుచున్నారు పతంజలిసూత్రరూపమున సమాధి(యోగ)-సాధన-విభూతి-కై వల్యము లను పేర్లతో నాలుగు పాదములుగా యోగదర్శనమును రచించి ప్రచారములోనికి తెచ్చెను కనుక ఈ దర్శనమునకు పాతంజలి దర్శన మని యోగదర్శనమనియు ప్రసిద్ధి విర్పడెను

చిత్తనాశము కొరకు యోగము, జ్ఞానము రెండును సాధనము లేనని, వృత్తి నిరోధము యోగమని, సమ్యగ్దృష్టి జ్ఞానమని

9 ఆచార్య సచ్చిదానందమూర్తి, క్రొత్త, విజ్ఞానసర్వస్వము దర్శనములు - మతములు Vol 7 పు 688 తెలుగుభాషా సమితి హైదరాబాదు 1962

10, సదనం పు 331

11 అందులోనే పు 331

12 హిరణ్యగర్భో యోగస్య వక్షానాన్యః పురాతనః ।

అందులోనే పు, 342.

యోగవాసిష్టమునందు వలన్బడువదేశించెను 13

313 యోగశబ్ద నిర్వచనము

యోగశబ్దమునకు అనేక విధముల అర్థములను చెప్పబడు
వీలున్నది పతంజలి యోగదర్శనమున—

“యోగశ్చిత్తవృత్తి నిరోధః” (11) అని యోగమును నిర్వ
చించినాడు చిత్తవృత్తుల నిరోధమే యోగము చిత్తము 1 క్షిప్తము
2 మూఢము 3 విక్షిప్తము 4 ఏకాగ్రము 5 నిరుద్ధము అని అయిదు
విధములు 14

- 1 క్షిప్తము — రజోగుణ ధిక్యమువలన చంచలమైన చిత్తము
- 2 మూఢము — తమోగుణాధిక్యమువలన మోహచ్ఛన్నమైన చిత్తము
- 3 విక్షిప్తము — సత్వగుణ ప్రభావమున ఒకొప్పుడు స్థిరము, ఇంకొక
ప్పుడు చంచలమైన చిత్తము
- 4 ఏకాగ్రము — ధ్యేయవస్తువునందు ఏకతానతా ప్రవాహరూపమైన
చిత్తము
- 5 నిరుద్ధము — వృత్తులు నిరోధించబడి వృత్తిజనిత సంస్కారము
మాత్రమే మిగిలిన చిత్తము

ప్రమాణ, విపర్యయ వికల్ప నిద్రా, స్మృతులను పేర్లతో
చృత్తులుకూడ అయిదు విధములు 15 పైన పేర్కొనబడిన పంచవిధమైన

- 13 ద్వైతక్రమో చిత్తనాశాయ యోగో జ్ఞానం చ రాఘవ ।
యోగోవృత్తి నిరోధో నా జ్ఞానం సమ్యగక్షణమ్ ॥

యోవా పు 730

- 14 క్షిప్తం, మూఢం, విక్షిప్తమేకాగ్రం నిరుద్ధమితి
చిత్త భూమయః సాం ప్ర 11

- 15 ప్రమాణ, విపర్యయ వికల్ప నిద్రాస్మృతయః

చిత్తములకుగలుగు ఈఅయిదు వృత్తులను నిరోధించుటయే యోగమని యోగశబ్దార్థము తెలియుచున్నది అయినచో వీటిని నిరోధించుట ఎట్లని సంశయమేర్పడుచున్నది అభ్యాస వైరాగ్యముల ద్వారానిరోధించవలెనని పతంజలి ప్రతిపాదించుచున్నాడు ¹⁶

అందువలననే యోగశబ్దము, “యమః=సమాధి” అను ధాతువు నుండి ఏర్పడినదని, యోగమనగా సమాధియని చెప్పుచున్నారు ¹⁷ ఈసమాధి సంప్రజ్ఞాత అసంప్రజ్ఞాతభేదముతో రెండువిధములు సంప్రజ్ఞాతసమాధియనగా చిత్తము నిశ్చలముగా, నిర్మలముగా ఉండుదశ అసంప్రజ్ఞాత సమాధియనగా సకలవృత్తులు నశించి చిత్తము విలయమొందుట సంప్రజ్ఞాత సమాధిరూపమగు యోగము సాధనము అసంప్రజ్ఞాతరూపమగు యోగము సాధ్యము

యోగశబ్దమునకు ఇంకొకవిధముగకూడ వ్యుత్పత్తిని చెప్పుదురు “యుజిర్=యోగే” అను ధాతువు నుండియు యోగశబ్దము నిష్పన్నమగును అనగా “చేరిక”అని యోగశబ్దమునకు అర్థమేర్పడుచున్నది దీని వ్యూహము టిప్పుడు పరబ్రహ్మలో చేరిపోవుటయే యోగమని తెలియుచున్నది

యోగశబ్దమునకు “యుక్తి” అనికూడ కొందరు అర్థనిర్ధారణ చేయుదురు ఈపద్ధతిలో యోగశబ్దము ఉపాయము, సాధనము అను అర్థమును కూడ నిచ్చుచున్నది ¹⁸

16 అభ్యాస వైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః యో ద 12

17 యోగః సమాధిః స చ సార్వభౌమశ్చిత్తస్య ధర్మః

సాం ప్ర 11

18 శ్రీపాతంజలి యోగసుధాకరము, భూమిక, పండితశివచరణము వ్యాసాశ్రమము, ఏర్పేడు 1977 పు 6-7

యోగశక్తిమూలము న్మూలాధ్యము “విధాన”మని కొందరు చెప్పుదురు. దీని యోగమున “బంధించుట” అనియు ఇంకొందరి అభిప్రాయము. సంసిద్ధులగు మై కలుషతమైన ఆత్మ పరమాత్మకుయారముగా మున్నది. యోగసంధివలన జీవాత్మ పరమాత్మాను సంధానమును సాధించవలెను. నుకనే బంధించుట అను అర్థము యోగమనకు సార్థకమైనది.

వతంజలి అభిప్రాయము ననుసరించి యోగమనగా “ప్రవర్తనము” అని అర్థము చెప్పవలెను. పరమేశ్వరుని దివ్యశక్తికి తూడ యోగమును వ్యవహరించు కలదు 19

14 యోగదర్శనకర్తృత్వము-వతంజలి

హిరణ్యగురునిచే (ప్రహ్లాదేశునిచే) ప్రవర్తించజేయబడిన యోగ శాస్త్రమును యూక్తకర్మముహర్షి ప్రచారములోనికి దొచ్చెను. కాంత్రమేజ యోగశాస్త్రము నశించిపోగా తిరిగి పతంజలి తన వజ్రము వచ్చిన యోగసంప్రదాయమును సంకలనమొనర్చి సూత్రరూపముగ యోగదర్శనమును రచించెను. అందువల్లనే అతడు యోగదర్శనము అట్లు ప్రచారించినాడు. “అథ యోగాశుభాసనమ్” వతంజలి యోగమును కావించలేదు, అనుకావించినాడు.

యోగదర్శనమునకు అట్లు వతంజలి కర్తయైనాడు. ఈఅంశమునే నాంధ్యప్రవచనము పేరుగల యోగిభాష్యారంభమున వ్యాస భగవానుడిట్లు ప్రస్తుతించెను—

యస్తత్త్వైర్వా రూపమాద్యంత్రాభవతి ఒగతోనేకధానుగ్రహాయ
ప్రక్షీణశ్చైకరాశిర్విషయ విషయభోనేకవక్త్రైః సుభోగి ।
సద్యజ్ఞాన ప్రమాదిర్మూలగ పరికరః స్రీయతే యస్యనిత్యః

19 స వ మత్త్వాని భూతాని వక్త్రమే యోగమైశ్వరమ్ ।

భూతభృన్ స భూత్తో యమాత్మా భూతభావనః ॥ భ గీ ౧౧

దేవోఽహిః పవోఽవ్యాత్పిత విమల తనుర్వ్యోగదో

యోగయుక్తః || 20

ఇట్లు అదిశేషుడే పతంజలి రూపమున లోకానుగ్రహబుద్ధితో యోగ యుక్తుడై యోగదర్శనమును కలించెనని వ్యాసుని భావన

యోగదర్శనకర్త పతంజలి యెన్న అంశమున సందేహములేదు కాని వ్యాకరణ మహాభాష్యకర్త యగు పతంజలియు యోగసూత్రకర్త యగు పతంజలియు ఒకే వ్యక్తియో? లేక వేర్వేరు వ్యక్తులూ? అను విషయమున చాలా వాదప్రతివాదములున్నవి అందు సందేహము వాదుల వక్షము సమకరించి ఒకే పతంజలి- యోగదర్శనమును, మహా భాష్యమును వరకనంపాతను కలిపి మానవులు మనోవాక్కాయ దోషములను పోగొట్టుకొనుటకు మార్గమును చూపెనని భావించుట చున్నది వీరు లోకప్రసిద్ధమైన త్మక్రింది శ్లోకమును ఉదహరింతురు

యోగేన చిత్తస్య పటేన వాచాం

మలం శరీరస్య తు పైద్యతేన ।

యోఃపాకరోత్తిం ప్రవరం మునీనాం

పతంజలిం పౌంజలిరానతోఽస్మి || 21

ఈసద్ధాంతమును పతంజలిచరిత కర్త యగు రామభద్రదీక్షితుడును ఇట్లు సమర్థించుచున్నట్లున్నది

సూత్రాగ్రే యోగశాస్త్రే పైద్యకశాస్త్రే చ వార్తికాని తతః ।

కృత్వా పతంజలిమునిః ప్రదారయామాన జగదంత్రాతుమ్ || 22

20 సాం ప్ర 11

21 చ నం ఉపోద్ఘాతము ఆచార్య త్రివిక్రమ యాదవశర్మ చాఖంబా సంస్కృత సంస్థానమ్ వారణాసి, 1884 పు 8

22 ఆనుభవానందస్వామి, సర్వసాధానసారభాష్యము ప్రథమభాగము బావల్ల 1854 పు 176

యోగశాస్త్రమున సూత్రములను, వ్యాకరణశాస్త్రమున భాష్యమును వ్రాసి ఈ జగత్తును రక్షించుటకు వ్రాచారము చేసెనని దీక్షితుల అభిప్రాయము పై శ్లోకమునందలి వార్తికపదము భాష్యార్థకముగా గ్రహించవలెను

వతంజలి, మహాభాష్యము యోగదర్శనములతోపాటు ఆయుర్వేద శాస్త్రమున సుప్రసిద్ధమగు చరకసంహితను గూడ రచించెనని చరక సంహితకు టీకను వ్రాసిన చక్రపాణి వండితుడు తన టీకలో ఇట్లు పేర్కొనెను

పాతంజల మహాభాష్య చరకప్రతి సంస్కృతైః ।

మనోవాక్యాయ దోషాణాం హంత్రీణావతయే నమః ॥23

వాక్యవదీయ కర్తయగు భర్తృహరియు కాయవాగ్బుద్ధిగత దోషములను యోగదర్శన మహాభాష్య-చరక సంహితలననుగ్రహించి పోగొట్టిన వతంజలిని ఇట్లు పేర్కొనెను

కాయవాగ్బుద్ధి విషయా యే మలాః సమవస్థితాః ।

చికిత్సా లక్షణాధ్యాత్మ శాస్త్రైస్తేషాం విశుద్ధయః ॥24

మొత్తముమీద యోగదర్శనము మహాభాష్యము, చరకసంహిత అను విభిన్న శాస్త్రములకు సంబంధించిన మూడుగ్రంథములను లోకానుగ్రహబుద్ధితో ఆదిశేషుడు వతంజలి దూపమునుధరించి రచించెనని సాంప్రదాయికుల అభిప్రాయము

పాశ్చాత్య పండితులు వారితోపాటు కొందఱు భారతీయపండితులను ఈసంస్థాంతమును అంగీకరించుటలేదు కాని యోగదర్శనమును రచించి

౪ది పతంజలియే అనుఅంశమున ఎవరికిని విప్రలిపత్తి లేదు పతంజలి ఒక్కడేనా? లేక ఇద్దరు, ముగ్గురు పతంజలులు గలరా? వారు ఒకే కాల ముందున్నారా లేక భిన్నభిన్న కాలములయందుండిరా? అను విషయ మును ముందు ప్రకరణమున విచారితము

315 పతంజలులెందలు ?

ఇంతకు ముందు ప్రకరణమున యోగదర్శనకర్త పతంజలి యని నిర్ణయించితిమి వాణినియ సూత్రములకు వ హాఖాప్యమును రచించి మహాభాష్యకారుడను అద్వితీయమగు ప్రసిద్ధిపొందిన పతంజలియు, ఈయోగదర్శనకర్తయు ఒక్కడేనా?కాదా? సంప్రదాయవాదులన్నట్లు ఒక్కడే పతంజలియూ? లేక ఇద్దరు గాని ముగ్గురు కాని పతంజలు లున్నారా? అను అంశములను ఈ ప్రకరణమున నిశితముగా పరిశీలించెము

కొందరు సంప్రదాయవాదుల మతము ప్రకారము పతంజలి ఒక్కడే 25 అతడే లోకానుగ్రహింపము మూడు శాస్త్రములందును గ్రంథములను రచించెను 26

వీరి మతము ప్రకారము మహావిష్ణువు తల్పము, మహాదేవుని నూపురము, భూభారమును వహించిన వాడునగు ఆదిశేషుని ఆవతారములే లక్ష్మణుడు బలరాముడు, పతంజలి, చంద్రశర్మ మొదలగు వారు కనుక పతంజలి ఒక్కడే కాని ఇద్దరు ముగ్గురు పతంజలులులేరు

ఇట్లే ఎ బహదూర్ అను విమర్శకుడు కూడ పతంజలి ఒక్కడే అని నిరూపించెను ఇతనికి ఫణి యను పేరు కలదని కూడ

25 ప్రసిద్ధానువాదులు, ఆంధ్ర విజ్ఞానము Vol 4 రాజమండ్రి 1961 పు 1705-57

26 సర్వసిద్ధాంతసారథము పు 178

ఈయన పేర్కొనెను 27

ఎస్ ఎస్ దాస్ గుప్తయను విమర్శకుడు కూడవతంశలులు ఒక్కరూ లేక ఇద్దరూ? యను విషయమును ప్రస్తావించుచు వాస్తవమైన యోగ సూత్రములు, అనగా యోగదర్శనములోని మొదటి మూడు ప్రకరణములు, బౌద్ధమతము పూరిగా అభివృద్ధి చెందకమునుపే వ్రాయబడినవని అభిప్రాయపడెను వాండుపులకు బౌద్ధులకు జైనులకు నుధ్య వచ్చిన తగాదాలలో ఒకరి నుంచి మరొకరు సద్భావములను పరిగ్రహించ గూడదను భావములు ఏర్పడకమును పేళాయోగ సూత్రములు రచించబడినవని, కాబట్టి యోగ సూత్రములలోని మొదటి మూడు ప్రకరణములు క్రీ. పూ 2వ శతాబ్దములో రచింపబడియుండ వచ్చునని నిర్ధారణము జేసెను వ్యాకరణమహా భాష్యమును వానన పతంజలి యోగదర్శనమును వ్రాసిన పతంజలి ఇద్దరు ఒకటేనని చెప్పబడే ఎటువంటివ్యతిరేకాధారములు లేనందువలన వారిద్దరు ఒకరే అయి ఉండవచ్చునని దాస్ గుప్త అభిప్రాయ పడినారు 28

చరక సంవాతలోని ఉపోద్ఘాతమున ఆచార్య త్రివిక్రమ యాదవ శర్మ ఈ విధముగా వివరించెను- 29 పతంజలి చరకుల ఐక్యము మిక్కిలి సందేహస్పదమైనది చరక సంవాత యందు ప్రతి అధ్యాయమును సమాప్తచేయు సందర్భమున 'ఇత్యగ్నివేశ కృతే తంత్రే చరక

27 Bahadur, K P The wisdom of yoga, New Delhi 1977 P 10

28 Dasgupta, S N A History of Indian philosophy VOL I New Delhi 1975 pp 237—238

21 చ సం ఉపోద్ఘాతము పు 9

ప్రతి సంస్కృతే' యని మాత్రమే చెప్పబడు చున్నది ³⁰ వతంజలి ప్రతి సంస్కృతేయనుపాఠము ఎక్కడను కానరాదు దృఢబలుడుకూడ చికిత్సాస్థానముచివరిభాగమున "అగ్నివేళస్య తంత్రేచరకసంస్కృతే" అనియు లద్ధిస్థానాంతమున "చరకేన అతి బుద్ధినా సంస్కృతమ్" అనియు చరకుని మాత్రమే పరిష్కర్తగా నిర్దేశించెను వతంజలి పేరు ఎచ్చటను కానరాదు చరకసంవాతకు అతి ప్రాచీన వ్యాఖ్యానమును రచించిన భట్టార హరిచంద్రుడు తనవ్యాఖ్యాన ప్రారంభమున "భక్త్యై ప్రణమ్య మహతే చరకాయ తస్మై" అని చరకుని పేరును మాత్రమే స్మరించెను వతంజలిని స్మరించనైనా లేదు వాగ్భటాదు తన వాగ్భటమను ఆయుర్వేద గ్రంథమున చరకుని పేరునే నిర్దేశించెను, గాని వతంజలిని స్మరించలేదు ³¹ దృఢబల భట్టారక హరిచంద్ర-వాగ్భటాదుల కాలమున చరకునకు వతంజలియను పేరుతో ప్రసిద్ధియున్నచో చరక తంత్రమును వతంజలి పరిష్కరించి యున్నచో పై ముగ్గురు వచ్చుటైనను ఆ విషయమును చెప్పయుండెడి వారు అందు వలన అగ్నివేళ తంత్రమును సంస్కరించిన చరకుడు వతంజలి కంటె భిన్నుడే యని ఊహించుటకు అవకాశము కలుగు చున్నది

వ్యాకరణ సుహృద్భాష్య కర్తయైన వతంజలి యోగ సూత్ర ప్రణేత యైన వతంజలి కంటెను, చరకుని కంటెను పేరని మరికొందరు విద్వాంసులు తలంచు చున్నారు శ్రీ సత్యవ్రత సామాశ్రమి భట్టాచార్యులు తమ "నిరుక్తాలోకనమున" "ఈ వతంజలియే వైద్యశాస్త్ర

30 ఇత్యగ్నివేళకృతే తంత్రే చరక ప్రతి సంస్కృతేఽప్రాప్తే
దృఢబల సంపూరితే చికిత్సాస్థానే యోనివ్యా పచ్ఛికిత్సితం
నామ త్రింశోధ్యాయః చ సం పు 850

31 చ సం ఉపోద్ఘాతము పు.లి

హృదయేక యనియు, యోగశాస్త్ర ప్రణేత యనియు బహుళ ప్రవాదము
 వునబడు చున్నది కాని ఈ ప్రవాదమునకు కేవలము నామ సామ్యమే
 కారణమనిపించుచున్నది ఇతరకారణము లేవియు స్పష్టముగా
 దొరుకుట లేదు అందు వలన వతంజలి ఒకగే అను సందేహమును
 అంగీకరించుటకు వీలులేదని చెప్పిరి అట్లే “యోగిన బలస్స
 “సాతంజల మహాభాష్య” మొదలగు శ్లోకములను ఇట్లు సమన్వ
 యించు కొనవలయునని సత్యవత సామాన్యమి అభిప్రాయ వడెను
 భగవంతుడైన ఆదిశేషుడే ఆయా అవతారములందు వ్యాకరణ మహా
 భాష్యమును యోగసూత్రములను మరియు చరక సంవాత వరిష్కా
 రమును రచించెను అంతే కాని ఒకే వ్యక్తిగా ఒకే కాలమున ఈ గ్రంథ
 ములను రచించ లేదు

భావమిచ్చుని చేత వర్ణించబడిన “చరకవిృత్తము” నందు
 చరకుడు ఆదిశేషుని యొక్క అవతారముగ మాత్రమే వర్ణించబడెను
 చరకుడే వతంజలియను అభిప్రాయము కనబడుట లేదు కాశ్మీర దేశ
 వానియైన “జయద్రథ పండితుడు తన హర చరిత చింతామణి ఇరువది
 ఎడవ సర్గయందు శబ్దశాస్త్రవితార సందర్భమున మహాభాష్యరచయిత
 అయిన వతంజలి ఆది శేషుని అవతారమని పేర్కొనెను

మహాభాష్యము-యోగసూత్రములు-చరక సంవాత ఈ
 మూడింటిని రచించిన ముగ్గురు వతంజలిలు ఆదిశేషుని అంశోద్భవు
 లైనప్పటికిని చరిత్రక మైన ఎక్కుమును సాధించుటకు వీలుకాదు
 అముగ్గురికిని ఏకత్వము సంగీకరించినచో భాగవతాది పురాణముల
 యందు ఆదిశేషుని అవతారముగ వర్ణించబడిన బలరాముడు వతంజలి
 ఒక్కరే యని చెప్పవలసి వచ్చును అందు వలన ఆదిశేషుని అంశతో
 పుట్టినప్పటికిని యోగసూత్రముల రచయిత యైన వతంజలి

మహాభాష్యరచయిత యైనవశంజలి, చరకుడు-ఈమంగ్గులుభిన్న వ్యక్తులే

మహాభాష్య రచయిత, యోగ సూత్ర రచయితలై వతంజలియని
 1 వ్యక్తిత్వము ఆయనకు చరకునితో ఐక్యముచెప్పుట అసాధ్యము 2³
 కావున చరక సంవాతమ మూత్రము వతంజలి రచించలేదని ఖచ్చిత
 ముగా చెప్పవచ్చును

వారియట్ల యోగసూత్ర కర్తయైన వతంజలి క్రి శ 500 సం
 నకు చెందినవాడని నిర్ణయించెను ఇది నిజమైనచో సాంప్రదాయికుల
 అభిప్రాయము ప్రకారము వతంజలి క్రి పూ 2 వ శతాబ్దమునకు చెందిన
 వాడనుట అసమంజసము వతంజలు లిందరను అంశమును వారియజ
 న్నప్టికరించ లేదు ఇతని అభిప్రాయము ప్రకారము వతంజలులు
 ఇద్దరని చెప్పవచ్చును 33

హెర్మన్ జాకోబి (Hermon Jacobi) యను పాశ్చాత్యపండి
 తుడు చరిత్రాత్మకాధారములను తీసుకొని యోగసూత్రములను రచించిన
 వతంజలి క్రి శ 450 సం1000 చెందినవాడని వతంజలి పేరు ఒక్కటిగాని
 వ్యక్తులుపేర్వేరని చెప్పెను కాని బ్రునో హిబిచ్ (Bruno hiebach)
 యను సతదువతంజలి ఒక్కడేయనెను 34

కేదార్ పాండే సంకలనముచేసిన సాంఖ్యకోశమునకు “ప్రస్తావన
 వ్రాయుచు, దామోదరశర్మ “వతంజలి” యను పేరుగల వారు
 ఐదుగురుచ్చారనిను వారు 1 మహర్షి వతంజలి 2 ముని వతంజలి
 3 ఆచార్య వతంజలి 4 కోశకార వతంజలి 5 మహాముని వతంజలి,
 6 ఇతని అభిప్రాయము ప్రకారము వతంజలులు ఐదుమంది ఉచ్చారని

82 చ నం ఉచోద్ధాతము 8 16

33 Hiriyanna, M outlines of Indian Philosophy
 London 1932 pp 267 270

34 James Hastings, Encyclopaedia of Religion and
 Ethics New york 1958 Vol 12 p 831

తెలియుచున్నది 35

316 యోగదర్శన కాలము 1

యోగదర్శన కాల నిర్ణయమున విమర్శకులమధ్య ఎన్నో అభిప్రాయభేదములున్నవి ఇంతకు పూర్వపు ప్రకరణమునందు పతంజలి ఒక్కడేనా లేక ఇద్దరా? లేక అనేకమంది పతంజలులున్నారా? అను అంశముపై క్షులంకషముగా చర్చించితిమి. ఈ ప్రకరణమున యోగదర్శనము ఎ కాలమున ఎర్పడినదను అంశమును సమీక్షింతము

యోగదర్శన కాలమును గుర్చి జరిగిన వాద పతివాదములను మనము రెండువిధములుగా విభజించుకొనవచ్చును అందు మొదటిది యోగదర్శనము క్రీస్తుపూర్వమే రచించబడినది అను పక్షము రెండవది క్రీస్తుపుట్టిన తరువాత ఏర్పడినదను పక్షము ఈ రెండుపక్షముల యందును ఎందరో విమర్శకులు వారివారి విమర్శలనుచేసియున్నారు ఇచ్చట వాటిని సంగ్రహముగా సమీక్షించుకొందము

సంస్కృతభాషా సాహిత్యముల శాస్త్ర వికాసములను పరిశీలించినచో సూత్రవాజ్ఞయము ఒక నిర్దిష్టకాలమునందు అభివృద్ధి చెందినట్లు తెలియుచున్నది సామాన్యముగదర్శనములన్నియు మొదట సూత్రరూపముగనే రచించబడినవి సూత్రవాజ్ఞయమునకే శిరోమణి యనదగు పాటిని రచన “అష్టాధ్యాయ” వలె యోగదర్శనము కూడ పతంజలిచే సూత్రరూపమున రచించబడినది కాని “అష్టాధ్యాయ” లోని సూత్రములకు యోగదర్శన సూత్రములకు భేదము స్పష్టముగా కనపడుచున్నది పాటిని సూత్రములు అతి సంక్షిప్తములు యోగదర్శనమునందలి సూత్రములు అర్థగాంభీర్యమునందు తక్కువ

కాకపోయినను అష్టాధ్యాయ సూత్రములవలె సంక్షిప్తములు కాక దీర్ఘ తరమునై యున్నవి దీనినిబట్టి యోగదర్శనము అష్టాధ్యాయ కాలమునకు సమీపింతరమున రచించబడినదని భావించుటకు వీలగు చున్నది అష్టాధ్యాయు క్రి పూ 7వ శతాబ్దమునకంటే ముందే వ్రాయబడినట్లు అంగీకరించబడినది కనుకయోగసూత్రములు క్రి పూ 7వ శతాబ్దమునకు తరువాత రచించబడి యుండునని ఈవాదబడు చున్నది

సంస్కృత సాహిత్యమున ఇతిహాస పురాణములన్నియు క్లోక రూపముననే ఎర్పడినవి వైదికరంగమున ఉపనిషత్ కాలానంతరము (800 B C - 600 B C) ఈ క్లోకరూప వాఙ్మయము ఎర్పడినట్లు భావించబడుచున్నది వేదాంగసాహిత్యము దరిదాపుగా గద్యరూపము ననే యున్నది కనుక ఇతిహాస పురాణకాలమునకు ముందు ఉపని ి త్కాలమునకు తరువాత ఈ మధ్యకాలమునందు సూత్రవాఙ్మయము ఏర్పడి యుండుననుటకు తార్కాణములు కనబడుచున్నవి మహా భారతము “జయ” మనుషేర క్రి పూ 3వ శతాబ్దమున ఏర్పడినదని విమర్శకుల అభిప్రాయము కాబట్టి క్రి పూ 3వ శతాబ్దమునకు ముందే యోగదర్శనము ఏర్పడియుండునని కొందరు ఈవాదము చున్నారు ౩౪

తె ఎ ఒహదూర్ షడ్దర్శనముల కాలమునుగూర్చి విచారించుచు సౌఖ్య-న్యాయ దర్శనములు క్రిపూ 3వ శతాబ్దమందును, పూర్వ మీమాంస-వేదాంత దర్శనములు క్రి పూ 5వ శతాబ్దమునందును, యోగ వైశేషిక దర్శనములు క్రి పూ 3వ శతాబ్దమునందును, రచించ

బడినవని యుక్తియుక్తముగా నిరూపించెఁ 37

ఎన్ కె దాసు వచంబలిమహర్షి క్రిస్తుష్ట, ర్వము రెండవశతాబ్దము నకు చెందినవాడని భావించెను 38

ఆచార్య త్రివిక్రమ యాదవశర్మ తన చరక సంహిత ఈశోద్భూతమున యోగదర్శనకర్తయైన వచంబలి 'కాలము కీర్తి పూర్వ 2వ శతాబ్దమని భావించెను వచంబలి పొలలిశాస్త్రమును రాజధానిగా మగడదేశము నేలిన పుష్యమిత్తని తన మహాశిష్యమునపేర్కొనినాడు తమక తమకు పుష్యమిత్తనికే సమకాలికుడై యుండవచ్చును పుష్యమిత్తని వరిపాలనకాలము కీర్తి పూర్వ 3వ శతాబ్దమని వరిశాస్త్రకారుల నిర్ణయము తమక యోగదర్శనము కీర్తి పూర్వ 2వ శతాబ్దమునాదీది 3

ఎన్ ఎన్ దాస్గుప్త యోగదర్శనమునుగూర్చి ఇట్లు అభిప్రాయ వదెను—

యోగసూత్రములోని మొదటి మూడు ప్రకరణములు బౌద్ధ మతము పూర్తిగ అభివృద్ధి చెందక మునుపే రచించఁబడినవి వాందూ తొద్ది, జైనవంశీకులమధ్య ఎర్పడిన వాగ్వాదములలో ఒకరినొద్దాంతము లను వేరొకరు వరిగ్రహించకూడదను భావములవిర్పడకముందే యోగ

37 'All the six systems are an ancient origin. The Sankhya and the Nyaya are the oldest dating back to the 6th C B C, following by the Purva Meemamsa and Uttara Meemamsa (Vedānta) 5 C B C, and the Yoga and Vaisheshika the 3rd C B C' The wisdom of yoga p 10

38 Das S K Glances of Divine light, Intellectual Publishing House, Delhi 1981 p 82

39 చ సం ఈశోదాతము పు 8

దర్శనమునందలి మొదటి మూడుప్రకరణములు రచించబడినవి కావున యోగదర్శనమునందలి మూలగ్రంథమైన మొదటిమూడుప్రకరణములు శ్రీ పూ 2వ శతాబ్దమునందు రచించబడియుండిననుటకు అవకాశము కలుగుచున్నది నాల్గవప్రకరణమున బొద్దాది దర్శనవ్రసక్తియున్నట్లు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది కనుక యోగదర్శన ప్రారంభము క్రీ పూ 2వ శతాబ్దమునందే అని అనుకొనవచ్చును 40

ప్రొఫెసర్ ఎ శేంగ్డేనట్ మహాభాష్యకర్తయగు పతంజలియే యోగదర్శనకర్తయని ను, అతడు శ్రీ పూ 2వ శతాబ్దము నాది వాదనియు తలంచెను 41

ప్రొఫెసర్ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్ మహాభాష్య కర్తయగు పతంజలియే యోగసూత్రకర్తయని నిరూపించబడలేదనియు కొందరు యోగసూత్రములు క్రీ పూ 4వ శతాబ్దమునకు చెందినవని భావించి నప్పటికిని చాలామంది అవి శ్రీ పూ 2వ శతాబ్దముననే వ్రాయబడినట్లు నిర్ణయించిరనియు తెలియజేసెను 42

ఇంకను యోగదర్శన కర్తయైన పతంజలిని గూర్చి బోద్ లింక్ (Both lingk) క్రీ పూ 250 సంవత్సర మనియు మాక్స్ముల్లర్ (Maxmuller) క్రీ పూ 200 సం॥ మనియు, వేబర్ (Weber) క్రీ పూ 140 సం॥ అనుండి క్రీ శ 80 సం॥ సుధ్య కాలమనియు, గోల్డ్స్టక్ (Gold Stucker) క్రీ పూ 140 సం॥ అను డి 120 సం॥ములోపుల అనియు అభిప్రాయపడిరి

40 A History of Indian Philosophy Vol I P 212

41 Macdonel, A A history of sanskrit literature Varanasi 1971 p 385

42 Radhakrishnan, S Indian philosophy Vol 2 London 1948 p 338

ఈ అభిప్రాయమున నన్నింటిని కోడికరించుచు రామ ప్రసాద్ కీ॥ పూ 3వ శతాబ్దము వతంజలి కాలమని నిరూపించెను 43

వండిట్ ఎస్ భాష్యాచార్య బుద్ధుని నిర్వాణము కీ॥ పూ 543 వ సంవత్సరము కనుక యోగదర్శనకాలము కీ॥ పూ 949 కాని 973 కాని అయి యుండవచ్చునని చైనా దేశస్థులు విశ్వసించుచున్నారనియు కాన వతంజలి కాలము రూడ దీనిని నిశ్చయముగా జరుగకలదు యుండు ననియు భావించెను. ఆయన దృష్టిలో వతంజలి కీ॥ పూ 10 వ శతాబ్దమున యోగదర్శనమును రచించెను 44

స్వామి వివేకానంద ఇంకను కొంచెము ముందు కాలమునకు పోయి కీ॥ పూ 1400 సం॥ల సాంప్రదమున హిందూ దేశమున వతంజలి యను తత్త్వవేత్త యుండెననియు మనస్తత్త్వ శాస్త్రమునకు సంబంధించిన నద్వాంతములను అతడు సేకరించెననియు చెప్పెను 45

43 The Age of patanjali is now generally fixed at three centuries before christ

Rama prasad, patanjali yogasutras,

Introduction P 1

44 Chinese believe that Nirvana of Sakyamuni took place in 949 or 973 BC instead of in 543 BC

భాష్యాచార్య ఎస్ సర్వనద్వాంతసారథము పు 186

45 There flourished in India a great philosopher patanjali by name He collected all the facts evidences and researches in psychology and took advantage of all the experiences accumulated in the past

The complete works Vol 2 p 27

ఇంతవరకు యోగదర్శనము క్రిస్తుకు పూర్వమే పతంజలిచే రచించబడినదని వాదించు వారి అభిప్రాయములను సంగ్రహముగా తెలిసికొంటిమి ఇక ముందు యోగదర్శనము క్రిస్తు పుట్టిన తర్వాత రచించబడినదను వారి అభిప్రాయములను సంగ్రహముగా తెలిసి కొందము

పతంజలి క్రిస్తు పుట్టుకకు తరువాతకాలమునకు సంబంధించిన వాదని అభిప్రాయపడిన వారిలో పాశ్చాత్యులు ఎక్కువ మంది కలరు హెర్మన్ జాకోబి క్రి శ 450వ సం॥న యోగదర్శనము రచించబడినదని అభిప్రాయపడెను 46 హెరాల్డ్ స్మిత్ యను నగడుకూడ జాకోబి అభిప్రాయముతో వికీభవించుచు క్రి శ అయిదవ శతాబ్దమున పతంజలి యోగదర్శనమును రచించెనని చెప్పెను 47

ఎ బి కీత్ (A B Keith) తన కర్మ మీమాంస యను గ్రంథమున క్రిస్తు తరువాత 4వ శతాబ్దమునకు సంబంధించిన షాద్దుల్విజ్ఞాన వాదము యోగ సూత్రములందు కనబడు చుండుటచే ఇది క్రి శ 4వ శతాబ్దమునకు సంబంధించినదని అభిప్రాయపడెను మధియు ముఘా ఖాష్మకర్తయగు పతంజలికి యోగ సూత్రకర్తయగు పతంజలికి అభేదమును నిరూపించు సంప్రదాయ వాదమును ఇతడు అంగీకరించుట లేదు 48

46 Encyclopaedia of Religion and Ethics

Vol 12 p, 851

47, సర్వసద్ధాంతసౌరభము పు 183

48 The yoga Sutra is not an early work it seems to recognise the Vijnanavāda school of Buddhism, which in all probability, belongs to the 4th CAD and the popular identification of patanjali with the author of the Mahābhāṣya is clearly untenable

Keith A B karmamimamsa p 5

జె హెచ్ ఉడు యను విమర్శకుడు యోగదర్శన కాలమును క్రి శ 300-500 అ షుధ్య కాలమని ప్రతిపాదించెను 49

వారియణ్ణ, హెర్మన్ జాకోబి అభిప్రాయముతో ఏకీభవించుచు పతంజలి క్రి శ 450 వ సం॥ న యోగదర్శనమును రచించెననియు, క్రి శ 500 సం॥ న వ్యాసుడు దానికి భాష్యము వేలయించెననియు క్రి శ 1000 వ సం॥ న భోజుడు దానికి వృత్తిని రచించెననియు తన గ్రంథమున ప్రాసెను 50

జాన్ హోండా (John Honda) తన భారతీయ సాహిత్య చరిత్రలో పతంజలిని గూర్చి వ్రాయుచు మహాభాష్య కర్తయగు పతంజలి క్రి పూ 150 సం॥ అకు సంబంధించిన వాదనియు, కొందరు ఇతడే యోగదర్శనమును, ఒక అయిదేని గ్రంథమును వ్రాసినట్లు ఉవాచుచున్నారని, నామ సామ్యముచే ఇద్దరిని ఒకే వ్యక్తిగా పేర్కొనుట ఉచితము కాదని ప్రతిపాదించెను 51

ఇంత వరకు పతంజలి అతని రచనయగు యోగదర్శనము క్రిస్తు పూర్వపు కాలమునకు సంబంధించినదని నిరూపించిన వారి అభిప్రాయములను క్రిస్తుతర్వాత కాలమునకు సంబంధించినదియను వారి అభిప్రాయములను సంగ్రహముగా పరిశీలించితిమి పూర్వపుప్రకరణములో నిర్ణయించినట్లు వ్యాకరణ మహాభాష్య కర్తయగు పతంజలియే

49 A History of Indian philosophy

Vol I P 253

50 Out lines of Indian philosophy p 270

51 A History of Indian literature

Vol II pp 153-154

యోగదర్శనమును కూడ రచించెనని ఆయన క్రీ. పూ. 2వ శతాబ్దమున ఉండియుండెనని అభిప్రాయపడు ఎస్. ఎస్. దాస్ గుప్త సద్ధాంతము అన్నింటిలోను నమంజనముగా కనబడుచున్నది ఈ సద్ధాంతమునకు పూర్వాపర సందర్భ విరోధము కనబడుటలేదు. కాబట్టి మహాభాష్య కర్త యగు వశంజలియే క్రీ. పూ. 2వ శతాబ్దమున యోగదర్శనమును రచించి యుండవచ్చునని భావించడమైనది.

9 | 7 యోగదర్శన ప్రతిపాద్యము

భారతీయ దర్శన వాఙ్మయములో యోగదర్శనమునకు విశిష్ట స్థానము కలదు. తన వరకు గల యోగశాస్త్ర సద్ధాంతములను సంగ్రహించి సూత్రరూపమున వశంజలి జేసిన రచనకీ యోగ దర్శనమని పేరు. వశంజలికి ముందుగనీ కొన్ని యోగసద్ధాంతములు వారణాసిగర్భాదులచే ప్రవర్తించబడియుండి ప్రచారములో నున్నవని వాదించి అనుకూలించినవాడు వశంజలి 52. ఇందు నాలుగుపాదములు కలవు. 1 సమాధిపాదము. 2 తేజ యోగపాదము. 3 సాధనపాదము. 4 విభూతిపాదము. 5 తైవల్యపాదము. ఈ నాలుగుపాదములలో అష్టాంగ సహితమైన యోగములద్వారా నిరుద్ధమైన చిత్తవృత్తులుగల సాధకుడు తైవల్యమును పొందు యోగమార్గము విశదపరచబడినది.

3 | 7 | 1 సమాధిపాదము

దీనిని యోగపాదమని కూడా ఎఱుకురని ముందీ చెప్పబడినది "యుజ్జసమాధౌ" యను భావముండి యోగశబ్ద మేర్పడినది అందు వలననే "సమాధి" "యోగ" శబ్దము లకు అర్థము సమానమనుదృష్ట్యా తో దీనిని సమాధి పాదమనియు, యోగపాదమనియు ఎఱుచుచున్నారు.

ఇందు విబదిలకక్కు సూతములు కలవు ఈపాదమునందు సంప్ర
జ్ఞాత - అసంప్రజ్ఞాత సమాధులు సంపూర్ణముగ వివరించబడినవి
సమాధి యనగా చిత్తధర్మము సత్త్వరజస్తమోగుణములతోకూడి
యున్న చిత్తము 1 క్షిప్తము 2 మూఢము 3 విక్షిప్తము 4 ఏకా
గ్రము 5 నిరధము అను పంచభూమికలు కలదగును ఇందు
మొదటి మూడు ధర్మములను వదలి ఏకాగ్రస్థితిని పొందినపుడు సంప్ర
జ్ఞాత సమాధి యనబడను నిరుద్ధమైనపుడు అసంప్రజ్ఞాత సమాధి
స్థితిని పొందును

వృత్తులు 1 క్రమాణము 2 విపర్యయము 3 వికల్పము 4 నిద్ర
5 స్మృతియని ఐదు విధములు ఇవియే మనోవ్యాపారములు ఇవి
క్లిష్టాక్లిష్టజేదముచే రెండు విధములు అభ్యాసవైరాగ్యములచే వృత్తు
లను నిరోధించవచ్చును ఈవృత్తులను నిరోధించుటద్వారా ఏకాగ్రస్థితి
కలిగి సంప్రజ్ఞాతస్థితి ఏర్పడును బాహ్యవస్తువులను స్పష్టముగా
గోచరింపజేయు భావనావిశేషము సంప్రజ్ఞాత సమాధి వితర్క-విచార-
ఆచంద-అస్మిత జేదముచే ఈ సమాధి నాలుగురకములు నిరుద్ధస్థితి
కలిగినచో అసంప్రజ్ఞాత సమాధి యందును దీనికే నిర్విజనసమాధి
యనికూడ పేరు ఈశ్వరధ్యానము వలన కూడ సమాధిలాభముకలుగును
ఋకంభరా వ్రజ్ఞద్వారా ఈ నిర్విజనసమాధిని సాధింపవచ్చును

3172 సాధనపాదము :

సాధనపాదమున విబదిలదు సూత్రములు కలవు 1 తపస్సు
2 స్వాధ్యాయము 3 ఈశ్వర ప్రణిధానము ఈ మూడింటిని క్రియా
యోగమందురు దీనివలన అవిద్యాద్వైశేషములు నశించి సమాధి
లాభము కలుగును 1 అవిద్య 2 అస్మిత 3 రాగము 4, ద్వేషము
5 అభినివేశము అని క్లైశములు అయిదువిధములు వీటిని విపర్యయము
లనియు చెప్పదురు

చిత్తనిరోధమునకు ఉపయోగించునవి అష్టాంగములు 1 యమము
2 నియమము 3 ఆసనము 4 ప్రాణాయామము 5 ప్రత్యాహారము
6 ధారణము 7 ధ్యానము 8 సమాధి అని వాటి పేర్లు ఈ
అష్టాంగములలో మొదటి నుండి అయిదింటి వరకు సాధనపాదము
ప్రతిపాదించినది

3173 విభూతిపాదము :

అత్మజ్ఞానమునకు అంతరంగ సాధనములు - ధారణ, ధ్యానము
సమాధి వీటికి సంయమమనిపిరు బాహ్యంగములైన యమాదుల
కంటే అంతరంగములైన ధారణాదులు చాలా ముఖ్యమైనవి సంయ
మము స్థిరమైనచో "ఋతంభర" అను వ్రజ్జ కలుగును 53 దీనివలన
ఎకాగ్రతసిద్ధించి సంవ్రజ్జత సమాధి కలుగును

యోగికి ధర్మ-లిక్షణ-అవస్థా వరిణామములను మూడింటియందు
అంయమము కలిగి భూతభవిష్యద్వర్తమానముల సాక్షాత్కారము
కలుగును విభూతిపాదము సంయమముద్వారా యోగి సాధించు అనేక
సిద్ధులను ప్రతిపాదించుచున్నది ఇందులో కొన్ని ముఖ్యమైనవి-
-

- 1 వశేవజ్ఞాదుల సంభాషణలను తెలుసుకొనుట
- 2 పూర్వజన్మ జ్ఞానము
- 3 తన శరీరమును ఇతరులకు కనబడకుండా చేయుట
- 4 మైత్ర్యాది బలములనందుట
- 5 దూరస్థవస్తు సాక్షాత్కారము
- 6 సర్వజ్ఞత్వము
- 7 పరకాయ ప్రవేశము

8 అణిమాది శక్తులు

9 పంచభూత వశీకరణము

10 ఇంద్రియ జయము

3174 కైవల్యపాదము :

యోగదర్శనము నందలి నాల్గవపాదము కైవల్యపాదము
40దు ముప్పదిమూడు సూత్రములు కలవు ఈ పాదప్రారంభమున
అయిదువిధములైన ఎద్దులు నిరూపించబడినవి అవి 1 జన్మనద్ధి
2 విషధినద్ధి 3 మంత్రసిద్ధి 4 తవననద్ధి 5 సమాధిసిద్ధి ఎద్దు
లన్నింటికి సమాధి హేతువగుచున్నది

ఈపాదమున యోగిచిత్తము, చిత్తలక్షణములు వివరింపబడినవి
పుణ్యపావదూర కత్తఫలము, స్ఫుటి సంస్కారవృత్తి, ధర్మధర్మ
స్వరూపము, ఆత్మవివేకజ్ఞానము, వ్యుత్థాన సంస్కారనాశము, విశోక
నద్ధి, ధర్మమేళుసమాధినద్ధి, వరిణామక్రమము, స్వస్వరూప్స్థితి,
త్రిగుణరాహిత్యస్థితియగు కైవల్యము ప్రతపాదించబడినవి

చిత్తవృత్తినిరోధముద్వారా సంప్రజ్ఞాత అసంప్రజ్ఞాత సమాధు
లను సాధించి యోగియై కైవల్యమును పొందుటకు కావలసిన
మార్గమును యోగదర్శనము ఈ నాలుగుపాదములలో నిరూపించు
చున్నది

318 యోగాంగములు

యోగమునకు ఎనిమిది అంగములు ఉండుటచే దీనిని అష్టాంగ
యోగమని ఎఱుతురు 54 అష్టాంగములు ఇవి—

54 యమనియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యహారధారాధ్యాన
సమాధయోఽష్టావంగాని యో ద 2 28

- 1 యమము
- 2 నియమము
- 3 ఆసనము
- 4 వ్రత్యాహారము
- 6 ధారణము
- 7 ధ్యానము
- 8 సమాధి

3181 యమము

“అవాంసా సత్యాస్తేయ బ్రహ్మచర్యా వరిగ్రహాయమాః” (2 30)
యమము అయిదువిధములు 1 అవాంస 2 సత్యము 3 అస్తేయము
4 బ్రహ్మచర్యము 5 అవరిగ్రహము

- 1 అవాంస — ప్రాణులను వాంసించకుండుట
- 2 సత్యము — మనఃపూర్వకముగా సత్యము పలుకుట
- 3 అస్తేయము — ఇతరుల సొమ్మును అవహరించకుండుట
- 4 బ్రహ్మచర్యము — ఇంద్రియ నిగ్రహము కలిగియుండుట
- 5 అవరిగ్రహము — ఇతరుల నుండి దేనిని తీసుకొనకుండుట

యోగసాధనలో ప్రథమాంగమగు యమమును ఆఖ్యాసపూర్వకముగా ఆచరించి కృతకృత్యుడై రెండవఅంగమైన నియమమును ఆచరించుటకు ప్రయత్నించవలయును ఈ యమమును ఆచరించుటకు జాతి దేశ కాలసమయములను గూర్చి ఆలోచించవలసిన పనిలేదు దీనిని అన్ని జాతులవారును, అన్ని ప్రదేశములలోను, అన్ని కాలములలోను అన్ని సందర్భములలోను ఆచరించవలగును కాన దీనిని మహా వ్రతము అందురు 56

55 ఏతే జాతి దేశ కాల సమయానవచ్చిన్నాః సార్వభౌమాః
మహావ్రతమ్ । యో ద 231,

3 1 8 2 నియమము

“శౌచ సంతోష తపః స్వాధ్యాయేశ్వర ప్రణిధానాని నియమాః”

(2 12) — నియమములు అయిదు విధములు అవి — 1 శౌచము

2 సంతోషము 3 తపస్సు 4 స్వాధ్యాయము 5 ఈశ్వరప్రణిధానము

1 శౌచము — శౌచమనగా శుచిగా నుండుట ఇది 1 బాహ్య శౌచము 2 అంతరశౌచము అనిరెండువిధములు బాహ్య శౌచమనగా శరీరమును స్నానము మొదలైన వాటిచే శుద్ధిచేయుట అంతరశౌచ మనగా మైత్ర్యాదివర్తికర్మలచే చిత్తమలమును పోగొట్టుకొనుట 56

2 సంతోషము — ఎల్లపుడును సంతోషముగా నుండి తనకు అందుబాటులో లేని దానిని కోరకుండుట

3 తపస్సు — తపస్సు అనగా ఆకలిదప్పలు, శీతోష్ణములు మొదలగు ద్వంద్వమును సహించుట కృచ్ఛ్ర బాంధ్రదాయణ సాంతవనాది వ్రతముల నాచరించుట

4 స్వాధ్యాయము — స్వాధ్యాయమనగా మోక్షోపకారకములగు శాస్త్రములను అధ్యయనము చేయుట, ప్రణవమును జపించుట

5 ఈశ్వర ప్రణిధానము — ఈశ్వర ప్రణిధానమనగా పరమగురువు పరాత్పరుడైన పరమేశ్వరునకు సర్వ కర్మలను సమర్పించుట 57

56 వితర్క బాధనే పశ్చిన్నక్షణావసమే । యో ద 2 13

57 శయ్యాసనస్థోఽథ పథివ్రజన్యా

సన్యాః పరిక్షీణ వితర్క జాలః ।

సంసార బీజక్షయ మిక్షమాణః

స్వాన్నిత్యయుక్తోఽమృతభోగభాగీ ॥ సాం ప్ర, యో ద 28, 2

వాంసాదులు యోగవిరోధులు వాటియందు ప్రవర్తించకుండ
అవాంసాది యమ-నియమములను ఎప్పుడు భావన చేయుటవలన
యోగము సిద్ధించును 58

3183 ఆసనము

“స్థిర సుఖమాసనమ్” (246) నిశ్చలముగా సుఖముగా కూర్చొ
నుట ఆసనమగును వతంజలి యోగసూత్రములయందు ఆసనముల
పేర్లను పేర్కొనలేదు కాని వ్యాసుడు సాంఖ్యప్రవచన భాష్యమున
పదమూడు ఆసనములను పేర్కొనెను అవి— 1 పద్మాసనము 2 వీరా
సనము 3 భద్రాసనము 4 స్వస్థికాసనము 5 దండాసనము
6 సోపాశ్రయము 7 వర్జంకము 8 క్రౌంచనిషదనము 9 హస్త
నిషదనము 10 ఉష్ణనిషదనము 11 సమసంస్థానము 12 స్థిర
సుఖము 13 యథాసుఖము ఆసనసిద్ధి కలిగిన యోగికి శీతోష్ణాది
ద్వందములవలన బాధ ఉండదు

3184 ప్రాణాయామము ।

“తన్నన్ సతి శ్వాస ప్రశ్వాసయోర్గతి విచ్ఛేదః ప్రాణాయామః”
(248) ఆసనసిద్ధి కలిగిన తరువాత శ్వాస-ప్రశ్వాసల సంచారమును
నిరోధించుటకు ప్రాణాయామమని పేరు ఇది మూడు రకములు—
1 రేచకము 2 పూరకము 3 కుంభకము ప్రాణాయామము దేశ
కాల-సంఖ్యా నియతితో మరల మూడువిధములుగానుండును అదియే
మరల దీర్ఘము, సూక్ష్మము అని ఆరువిధములగును 59

58 వితర్క బాధనే ప్రతిపక్షభావనమ్ । యో ద 232

59 సదుపాహృత్యంతర స్తంభవృత్తిరేకాల సంఖ్యాభిః పదిదృష్టో
దీర్ఘసూక్ష్మః । యో ద 250

- 1 దేశక్షప్తము — ముక్కునుండి వచ్చేందు అంగుళముల వరకు శ్వాసను విడచుట
- 2 కాలక్షప్తము — 18 మాత్రల కాలము రేచకమును, 32 మాత్రల కాలము పూరకమును 64 మాత్రల కాలము కుంభకమును చేయుట
- 3 సంఖ్యాక్షప్తము — రేచక - పూరక - కుంభకములను దినమునకు ఇన్నిమార్లు అని లెక్కించిచేయుట
- దేశదీర్ఘము — ముక్కునుండి 18 అంగుళాలు శ్వాసను విడిచుట
- కాలదీర్ఘము — శ్వాసను 24 మాత్రల కాలము విడిచుట కాలదీర్ఘము
- సంఖ్యాదీర్ఘము — రేచకాదులను పూర్వము నిర్ణయించుకొన్న సంఖ్యకంటె ఎక్కువచేయుట

అనుకొన్నదానికంటె హెచ్చుగ చేయుట దీర్ఘము అనుకొన్నదానికంటె తక్కువగా చేయుట సూక్ష్మము దీనినే వైకృతప్రాణాయామమందురు శేవల కుంభకము - రేచకపూరకములను పదలి శేవల కుంభకమునందే యుండుట నాల్గవ ప్రాణాయామము (యో ద 2 51) ఇదియే యోగాంగము ప్రాణాయామమువలన చిత్తమునందు సాత్త్విక భాగమును అవరించిన మలినము నశించి బుద్ధికి ప్రకాశ మేర్పడును 80 ప్రాణాయామమువలన నిర్మలమైన చిత్తము ఎచ్చట నిల్చిన నచ్చట స్థరముగా నిలుచును

3185 ప్రత్యాహారము

“స్వవిషయా సంప్రయోగే చిత్తస్వరూపానుకార ఇన్ద్రియాణాం ప్రత్యాహరః (2 84) ఇంద్రియములను తమతమ విషయముల వెంట పోసీయక నిర్మలమైన చిత్తమునకు మరల్చి తమ తమ స్థానములందు నిల్పునట్లు చేయుటయే ప్రత్యాహారము

దీనివలన ఇంద్రియములు స్వాధీనమై చిత్తము ధ్యానమునందు స్థిరముగా నిల్పుటకు అవకాశము కలుగుచున్నది

3186 ధారణ :

“దేశాంతశ్చిత్తస్య ధారణా” (31) నాభి చక్కాది ప్రదేశముల యందు చిత్తము చలించకుండా నిల్పుటకు ధారణయని పేరు

యోగాభ్యాసము చేయువాడు మూలాధారము, స్వాధిష్ఠానము నాభిచక్రము, హృత్పండరీకము, భ్రూమధ్యము, నానకాగ్రము, జిహ్వాగ్రము మొదలగు అంతరస్థానములందుగాని బాహ్యప్రకృతిలోని ఏదో ఒక వస్తువునందు గాని చిత్తమును నిలువవలెను అట్లు నిలుపుటనే ధారణ అందురు

3187 ధ్యానము

“తత్ర ప్రత్యయైక తానతా ధ్యానమ్” (1-2) ధారణా స్థలమున తాను ధ్యానించు వస్తువుకంటె భిన్నమైన వస్తువును మనస్సులోనికి రానియక ఒకే వస్తువును భావించుట ధ్యానమగును ధ్యానించుచున్న వస్తువును మరువకుండుట దీని స్వరూపము ఈ స్థితి రావలెనన్నచో యమాద్యంగములయందు నిద్రించి ప్రధమమున సంపాదించవలెను

3188 సమాధి

“తదేవార్థమాత్ర నిర్భాసం స్వరూపశూన్యమివ సమాధిః” (33) ధ్యానము ధ్యానించు వస్తువుల స్వరూపముగా పరిణమించి ధ్యానము లేకుండాపోవుటయే అనగా “నేను ధ్యానించుచున్నానని” కూడ మరచి పోవుటయే సమాధియగును

ధారణ-ధ్యానము-సమాధియను ఈ మూడును ఒకే విషయమున కూడియున్నచో సంయమమగును 81

ఇట్లు యోగదర్శనము నందలి నాలుగు పాదముల యందును
యోగమును సాధించుటకు కావలసిన ఎనిమిది అంగములు అవాంతర
విభాగములతో నిరూపించబడినవి

219 యోగ ప్రశంస

యోగశాస్త్రమునకు ప్రథమ ప్రవర్తకుడు వారణ్యగర్భుడని
మొదట పేర్కొంటిని తరువాత ఎందరో మహర్షులు దీనిని స్రవచారము
చేసిరి ఈ యోగము యోగశిఖోపనిషత్తు, యోగచూడామణ్యుప
నిషత్తు జాబాల దర్శనోపనిషత్తు, ఆత్మపూజోపనిషత్తు, నారాయణ
పుర్వతా స్మృతనిషత్తు, యోగతత్వోపనిషత్తు, వరాహోపనిషత్తు, కరో
పనిషత్తు భగవద్గీత, మనుస్మృతి యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి, దక్షస్మృతి,
మహాభారతము, ఆదిత్య పురాణము స్కందపురాణము, కూర్మపురాణము
మొదలగు గ్రంథముల యందు చక్కగా ప్రశంసించబడినది

మోక్షము యోగనాథి వలన కలుగు చున్నట్లు యోగశిఖోపనిషత్తు
ప్రతిపాదించు చున్నది 62

యోగులు చిత్తశాంతికింకకు ప్రాణాయామము చేయుదురని
ఆత్మపూజోపనిషత్తు చెప్పుచున్నది 63

యోగమునకు ఎనిమిది అంగములని యోగియొక్క సహజా
వస్థ స్వయముగనే ప్రకాశించునని వరాహోపనిషత్తు తెలియజేయు
చున్నది 64

62 యోగాదేవ విముచ్యతే యోగి 155

63 యోగినశ్చిత్త శాస్త్యర్థం కుర్వన్తి ప్రాణరోధనమ్ ఆపూ 444

64 యోగోహ్యష్టాంగ సంయుతః పశ్య 510

యోగినః సహజావస్థా స్వయమేవ ప్రకాశతే. అందులోనే 277

నారాయణ పూర్వజాన్ముపనిషత్తు యోగులకు యోగాభ్యాస
సిద్ధివలన యోగలక్ష్మి కలుగునని చెప్పు చున్నది 65

ధారణా బద్ధి వలన యోగి శరీరమున సుగంధ మేర్పడు
చున్నదని యోగతత్వోప నిషత్తు వివరించుచున్నది 66

యోగ శిఖోపనిషత్తు యోగ సిద్ధిలేని జ్ఞానము మోక్షోపాయముగ
వనికీ రాదను చున్నది 67

యోగాభ్యాసము చేయుచు స్వధర్మరతుడైన వాడు ప్రాణాయా
మము ద్వారానే జ్ఞానము వలన మోక్షము నందగలడని జాబాల దర్శనో
పనిషత్తు నిరూపించుచున్నది 68

ఇంద్రియజ్ఞానములు మనస్సుతో కూడ స్థిరముగా నుండి బుద్ధి
వలించ కుండా యుండినచో ఇంద్రియ ధారణ రూపమగు యోగమన
వచ్చునని కరోపనిషత్తు చెప్పు చున్నది 69

ఓ శవద్గీతలో యోగమును గూర్చిన వ్రతంస ఒహు

65 యోగినాం యోగలక్ష్మిర్భవతి| నా పూ తా 21

66 యోగినోఽగే సుగంధశ్చ జాయతే బిందు ధారణాత్

యో ౪ 62

67 యోగేన రహతం జ్ఞానం నమోక్షాయ భవేద్విదే యో 3 111

68 యోగాభ్యాసరతో నిత్యం స్వధర్మ నిరతశ్చయః|

ప్రాణ సంయమినే వైవజ్ఞానామ్ముక్తి భవిష్యతి|| జా, బ 612

౫1 యదా పంచావత్థిస్తే జ్ఞానాని మనసాసహ|

బుద్ధిశ్చన విచేష్టిత తామాహుః పరమాం గతిమ్||

తాం యోగమితి మన్యంతే స్థిరామింద్రియ ధారణమ్|

విధముల⁷⁰ సమత్వమే యోగమని కర్మకాశలమే యోగమని యోగ
స్వరూపముగూడ అందువివరించ ఎడినది ⁷¹

పరమాత్మ యోగముచే భూత భవిష్యత్తులను తెలిసికొని భౌతిక
శరీరమును, కారణ శరీరమును పరిత్యజించి యోగి బంధవిముక్తు⁷²గు
చున్నాడు ⁷²

యోగము, ఆచారము దమము, అవాంస, దానము, స్వాధ్యాయము
మొదలగు కర్మల కంటె యోగముతో ఆత్మదర్శనము చేయుట
గొప్ప ధర్మమని యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి చెప్పుచున్నది ⁷³

బ్రాహ్మణుడు అగ్నిష్టోమాది సమస్తకర్మలను తరిత్యజించి
యోగాభ్యాసము చేయుచు శాంతముగ నున్నచో పరబ్రహ్మపొల్లకలు
గును బ్రహ్మ, క్షత్రియ వైశ్య కూదులకు, స్త్రీ లకు గూడశాంతికి మోక్ష
మునకు యోగము తప్ప పేరొక ఉపాయము లేదని మాతంగ మార్షి

70 యుంజన్మేవం సదాత్మానం యోగీ నియత మౌనసః |

శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థామధిగచ్ఛతి ||

భ గీ 6 15

71 సమత్వం యోగ ఉచ్యతే

యోగః కర్మసు కౌశలమ్ భ గీ 2 48 2 68

72 భూత భావ్యానవేక్షిత యోగేన పరమాత్మనః |

దేహ ద్వయం విహాయాశు ముక్తోభవతి బంధనాత్ ||

పాతలిజల యోగశాస్త్రము, పీఠిక పు 13

73 ఇజ్యాచార దమావాంసౌ దాన స్వాధ్యాయ కర్మణామ్ |

అయంతు పరమోధర్మః యద్యోగేనాత్మ దర్శనమ్ ||

యా స్మృ 1 8

చెప్పినట్లు చెప్పుదురు 74

నవయువతి తోడి సంభోగ సౌఖ్యమువలె బ్రహ్మను అనుభవించ
వలెనేకానీ మాటలల చెప్పబడు వీలుకాదు పుట్టు గుడ్డివాడు పుటమును
తలినకొలేనట్లు యోగికాని వాడు బ్రహ్మను తెలిసినతేలిసి దక్షిణతి
తెలియజేయుచున్నది 75

అతిత్మ పురాణమున “యై గమ వలననే జ్ఞానము కలుగుచున్న
దనియు, నా యందు ఎకగ్ర చిత్తమును కలిగి యుండుటయే యోగ
మనియు” భగవంతుడు చెప్పి న్నాడు 76

అత్మజ్ఞానము వలననే ముక్తి కలుగు చున్నదనియు, ఆ యాత్మ
జ్ఞానము యోగము ద్వారానే లభించు చున్నదనియు స్కంద పురాణము
నందున్నది 77

74 అగ్నిష్టోమాదికాన్ సర్వాన్ విహాయ ద్విజసత్తమః |

యోగాభ్యాసరతః శాస్త్రః వరం బ్రహ్మోధిగచ్ఛతి |

బ్రాహ్మణ క్షత్రియ ఎకాం స్త్రీ హృదాదాం చ పావనమ్ |

శాస్త్రయే కర్మణామన్యద్యోగాన్నాన్ విముక్తయే ||

పాతంజల యోగశాస్త్రము పీఠిక పు 14

75 స్వసం వేద్యం హి తదగ్రహ్మ కుమారీ స్త్రీ సుఖంయథా |

అయోగీ నైవ జానాతి జాత్యన్తో వా యథా ఘటమ్ ||

ద స్కం 7 24 25 పు 374

76 యోగాత్పంజాయతే జ్ఞానం యోగో మయ్యేక చిత్తతా |

పాతంజల యోగశాస్త్రము, పీఠిక పు 15

77 అత్మజ్ఞానేన ముక్తిః స్యాత్తచ్చ యోగాదృశేనా |

నచ యోగశ్చిరం కాల మభ్యాసాదేవ సిద్ధతి ||

అందులోనే పు 15

ఆ శేషపాప సంతతిని యోగాగ్ని దహించగా నిర్మలమైనజ్ఞానము కలుగును ఇట్లు కలిగిన జ్ఞానము వలననే నిర్వాణము నద్దించును 78

బుద్ధిమంతుడగు మానవుడు నివృత్తిమార్గము నందుండుటకు ఎప్పుడునుయత్నించ వలయును అది యోగము వలననే సాధ్యమగును అంత కంటెచు వేరొక సాధనములేదు భవతాప పరితప్తులకు యోగమే గొప్ప ఔషధము ఐవాక విషయముల యందు విరక్తి భగవంతుని యందుఅనురక్తి ఎవరికి ఉండునో వాడు సమస్తశ్లేశములను యోగాగ్ని చే ఛిన్నీపటలము గావించుకొనగలడు నిర్వాణమును పొందగలడు ఈ విషయమున సంశయ పడవలసిన పనిలేదని కూర్మ పురాణము విశదీకరించు చున్నది 79

ఇట్లు యోగమును గూర్చి యోగాభ్యాసమును గూర్చి ఉపనిషత్తులలోను, స్మృతులలోను, పురాణములలోను, ఇంకను ఇతరసాహిత్యమునందును అనేక విధములుగా ప్రశంసించబడినది ఈప్రశంసలలో కేవల రాజయోగమే గాక ఇతర యోగముల ప్రసక్తికూడ కలదు

78, యోగాగ్నిర్దహతి క్షిప్రమశేషం పాపపంజరమ్

వ్రసన్నం జాయతే జ్ఞానం జ్ఞానాగ్నిర్వాణ ముచ్చృతిః

కూ పు 2112 పు 417

79 తదా యతేత మతి మాన్యథా స్యాన్నిర్వృతిః పరా

యోగేన లభ్యతేసాతు నచాన్యేన తు కేనచిత్॥

భవ తాపేన తప్తానాం యోగోవా పరమౌషధమ్॥

ఎవరైనా ప్రసక్తాధీర్యస్య నిర్వేద సంభవా॥

స చ యోగాగ్నినా దగ్ధ సమస్తశ్లేశ సంవయః॥

నిర్వాణ పరమః నిత్యం ప్రాప్నోత్యేవ స సంశయః॥

పాతంజలయోగశాస్త్రము, పీఠిక పు, 15

4. చతుర్థాధ్యాయము :

4.1 యోగదర్శనము - యోగపాదము.

4.1.1 యోగదర్శనము :

దర్శనమనగా తత్వజ్ఞాన సాధనమగుశాస్త్రమని ఇదివరకు(2.1) పేర్కొంటిని. భారతీయ శాస్త్ర వాఙ్మయము ఆస్తిక-నాస్తిక -దర్శన బేధములతో రెండువిధములుగ నున్నది. అందు చార్వాక - బౌద్ధాదులు నాస్తిక దర్శనములు న్యాయ - వైశేషికాదులు ఆస్తిక దర్శనములు స్మృతసిద్ధమైన ఆస్తికదర్శనములతో యోగదర్శనమునకు విలక్షణమైన స్థానముకలదు. పతంజలిమహర్షి యోగదర్శన ప్రణేత. క్రీ.శ. 2వశతాబ్ది ముసపతంజలి యోగదర్శనమునురచించినట్లు పెక్కుమందివిమర్శకులు అంగీకరించియున్నారు. బ్రహ్మదేవుడుప్రవర్తింపజేసిన యోగమును¹

1 యోగశాస్త్రస్య కర్తృత్వే విరించోఽధి కరిష్యతి| పా.సం.1.1.50

యాజ్ఞవల్క్యమహర్షి ప్రచారము చేయగా, పతంజలిగుహర్షి సూత్ర రూపమున నాలుగుపాదములలో దర్శనముగా మనకందించెను

యోగదర్శనమును పతంజలి సమాధి సాధన విభూతి - కైతల్య పాదములను పేర్లతో నాలుగుభాగములుగా విభజించెను భారతీయ దర్శనములన్నియు మోక్షమును తురీయ పురుషార్థమును సాధించుటకు కావలసిన మార్గములనుచేరించినవి ఉపదేశించబడిన మార్గములలోను, అనుసరించబడు సాధనలలోను బేధముండవచ్చును కానీసాధించవలసిన లక్ష్యమునందు మాత్రము భారతీయైక దర్శనములకు బేధములేదు

యోగదర్శనము ననుసరించి కైవల్యరూప మోక్షప్రాప్తి కొరకు చిత్తవృత్తి నిరోధరూప యోగమావశ్యకము సంగమగు యోగము ననుష్ఠించినచో కైవల్యము ప్రాప్తించును యమ - నియమాదులను అభ్యసించుటవలన, వైరాగ్యమును పెంచుకొనుటవలన, క్రమక్రమముగా ఇంద్రియజయము మనోజయము అధింపను యోగనాథుని పొందిన సంయమికి అనేక అంశములు లేక విభూతులు అట్లును వాటిని స్వార్థమునకు కాక లోకకళ్యాణమునకు ఉపయోగించుట యోగి కర్తవ్యము

ఈప్రకారము యోగాభ్యాసముచేయువాడు భౌతికముగ ఆశ్చర్య కరములగు మహిమలను చేయగలడు అజీమాది అంశములను సాధించగలడు శాంతి సమాధానములతో నిండిన పరిపూర్ణ మానవజీవితము ననుభవించగలడు చివరకు కైవల్యమునందగలడు కనుకనే “యోగ శ్చిత్తవృత్తి నిరోధ ” (12) అను సూత్రమునుండి “ పురుషార్థ శూన్యానాం గుణానాం ప్రతి ప్రసవః కైవల్యం స్వరూప ప్రతిష్ఠా వా చితకక్తిరితి (4-34) ” అను చివరి సూత్రమువరకు యోగదర్శనము పై లక్ష్యసాధనకొరకే నడచినది అందువలననే లౌకి జీవ ము గడుపు

వారికిని ఆధ్యాత్మిక జీవనము నుండి విచలించగోరు వారికిని యె గా
భక్త్యసము త పులిసరియై నది ఎది యె సమగ్రము స్వకంత్రము
నగు దర్శనము, రూపాది నది ననుకనే యోగబీ కును గ్రహము
రాములైనివాడ ంకటిజ్ఞానియైనను ఎరిటై నను ధర్మజ్ఞుడైనను,
జితేంద్రియుడైనను వె క్షము సంగజూడని సృతిపాదించుచున్నది ?

4 | 2 యోగపాదము

పాంచరాత్రశాస్త్రమున బాహ్యయోగము మానసయోగమను
వాటిద్వారా భగవదునుగ్రహము కలిగి మోక్షప్రాప్తి కలుగునని ప్రతి
పాదించబడినది యోగియొక ప్రత్యేకమార్గముగా గాని ఆరాధనకు
అంగముగ గాని మొదట ఈశాత్మమున గుర్తింపు పొందలేదు కనుకనే
సూరిసంవాతలగు సాత్త్విక-రాజ్య-జయోఖ్య సంవాతలయందు
జ్ఞాన యోగ క్రియా చర్యపాద విభాగము కానరాదు తరువాతి
సంవాతలలో ఈ పాదవిభాగము కనబడుచున్నది

జయోఖ్యసంవాతలో పాద విభాగములేదు గాని చిట్టచివరి
ఆధ్యాయము కేవల యోగవిషయములను విచారించుటకే విర్పడినది
అందు యోగాంగముల ప్రస్తావన కలదు ఆ ఆధ్యాయమునకు యోగా
భ్యాసమను పేరుకూడా సంగకార్థముగనే యున్నది

జయోఖ్యసంవాత ఆధారముగా విర్పడిన పాద్యసంవాతలో
మాత్రము నాలుగుపాదములు కలవు అందు యోగవి ధము రెండవ
పాదముగా నున్నది యోగదర్శనమునందువలె యోగపాదమునందు

2 జ్ఞాన నిష్ఠో విరక్తోఽపి ధర్మజ్ఞోఽపి జితేంద్రియః ।

వివా యోగేన దేవోఽపి న మె క్షం లభతే ఏయే ॥

పాతంజల యోగశాస్త్రము, పీఠిక పు, 18

కూడా యోగము స్వతంత్రముగనే మోక్ష సాధనమగునట్లు³ ప్రారంభమున వర్ణింపబడినప్పటికిని జ్ఞాన యోగ-కర్మయోగ సముచ్చయము మోక్ష సాధనమని తదుపరి ప్రస్తావించబడినది⁴ ఇందు ఈ క్రింది అధ్యాయములు అయిదు కలవు

- 1 ఆసన భేద లక్షణమ్
- 2 నాడి (శుద్ధి) స్వరూప కథనమ్
- 3 ప్రాణాగ్రామ విధిః
- 4 పంచ భూతస్థాన నిర్ణయః
- 5 ధ్యాన లక్షణమ్

ఈ అధ్యాయము నందు ప్రతిపాదించబడిన ప్రధాన విషయములను పరిశీలించినచో యోగము స్వతంత్రముగా మోక్షసాధనమను

- 3 భగవన్ యోగయుక్తస్య నిశ్చేయస ముదీరితమ్।
పురుషస్య దయానందోః జ్ఞానినః పురుషోత్తమ॥
స యోగః కథ్యతాం భూయః శ్రోతవ్యం యది మద్విధైః।
యో పా 11-2

ఇత్యేవం యోగసారోజయం కథితః కమలాసన।
నిత్యం త్రియాతత్పరాణాం సంసార చకితాత్మనామ్॥
మద్భక్తానాం దీక్షితానాం వాచ్యోయముపసేదతామ్।
ఇదం భవహరం పుణ్యం యోగం సర్వార్థ నిర్ధిదమ్॥
యోగధీతే గుర్వను జ్ఞాతః సయాతి పరమాంగతిమ్

అందులోనే 5 29 30

- 4 యన్యోక్త లక్షణే యోగే ద్వివిధేః వస్థితం మనః।
స యాతి పరమం శ్రేయో మోక్ష లక్షణ మంజసా॥

అందులోనే 18

దశను దాటి, ఆరాధనాదుల యందు యోగ మెంత వరకు ఉపయోగపడునో, ఎయే అంశములు ఆరాధనకు తప్పని శరీరాగతైవతైవ ఆయంశముల పైన దృష్టని కేంద్రీకరించినట్లు తెలియుచున్నది దీనిని గూర్చి విశేషముగ రానున్న అధ్యాయమున (517) చర్చించుము.

42 పౌర్వా వర్యము

ఇంతకు ముందు ద్వితీయాధ్యాయమున (2-1) పాంచరాత్ర వాఙ్మయమును, పాద్య సంవాతలోని యోగపాద స్వరూపమును, సంగ్రహముగ సమీక్షించితిమి అట్లే తృతీయాధ్యాయమున (3-1) దర్శన వాఙ్మయమును, యోగదర్శన స్వరూపమును తంత్రాలి కర్తృత్వమును, యోగదర్శన కాలమును, సోపపత్తికముగ విచారించితిమి ఆ రెండు అధ్యాయముల విచారణాంశములను సరామర్శించుచూ ప్రకృతమున ఈ ప్రకరణమునందు యోగ దర్శన యోగపాదములలో ఏది ముందు? ఏది వెనుక? అను అంశమును నిర్ధారణచేయుచున్నది పౌర్వావర్యమనగా పూర్వాపరీ భావము కాలక్రమమున ముందు వేను కలను దృష్టిలో నుంచుకొని ఈ ప్రయోగమును చేయుదురు

పాంచరాత్ర వాఙ్మయముచరిత్ర కందని కాలమునుండి 'ఏకాయన వేద' రూపమున ప్రచారములో నున్నట్లు తెలిసికొను చున్నాము అఏకాయన వేదమే మూలవేదమని, ఋగాది వేదములన్నింటికి మూల భూతమైనదని, కాల కమేణ అది అంతర్ధానమైనదని దాని నాశ్రయించి ఏర్పడినవే ఈ సంవాతలని ఇంతకు పూర్వము తెలిసికొని యున్నాము దానిని బట్టి ఈ వాఙ్మయముకడు ప్రాచీనమైనదని లౌకిక సంస్కృత వాఙ్మయమునకుముందే ఎప్పుడో, అవిర్భవించినదని, శంప్రద యు విదులు నమ్ముచున్నారు వీరివాదముననుసరించి పాద్యసంవాత దర్శన వాఙ్మయమున కంటే ముందే ఏర్పడియుండునను ఊహకు అవశము

కలుగు చున్నది

అట్లే సూత్రరూపమున దర్శన వాఙ్మయము ఏర్పడినది కాబట్టి యోగ దర్శనము తప్పనిసరిగా పాంచరాత్రమున కంటే తరువాతకే ఏర్పడి యుండ వచ్చుననుచున్నట్లు వీలు కలుగుచున్నది కాని అంతర బాహ్య సాక్ష్యముల నన్నింటిని నిశితముగ పరిశీలించగా సంప్రదాయ విదుల భావనలకు లోక ప్రబల తప్ప తగినంత సాక్ష్యాధారములు గొంధ స్థముగ దొరక నందున శాసనాద్యాధారముల ననుసరించు చరిత్రకారుల నిర్ణయము సహేతుకముగ కన్పించుట వలనను యోగదర్శన మేర్పడి కొంత కాలమునకు పాంచరాత్ర సంవాతలలో రెండవ దశకు చెందిన పాద్య సంహిత ఏర్పడి యుండునని నమ్మవలసి వచ్చుచున్నది ఈ నమ్మిక అపనమ్మకముగానంత వరకైనను చరిత్రకారుల ఊహలను ప్రమాణములుగ తీసుకొనుటలో తప్పలేదు కనుక వతంజలి షహర్షి రచించిన యోగ దర్శనము క్రిపూ 2వ శతాబ్దమున ఏర్పడగా క్రిశా ఆరవ శతాబ్దమున పార్శ్వసంవాత ఏర్పడియుండ వచ్చునను చారి త్రకుల నిర్ణయము న్యాయముగ కనబడుచున్నది అంతర సాక్ష్యముల పరిశీలించినను యోగ దర్శనము నందు ప్రతిపాదించ బడిన అంశములను, యోగపాదములోని అంశములనుబోల్చి చూచినచో ముందు యోగదర్శనము తరువాత యోగపాదము ఏర్పడినదను నమ్మకము కలుగుచున్నది

4.2 పాతంజల యోగము

వతంజలి మహర్షి యోగదర్శనమును రచించెనని అంతకు పూర్వమే నిర్ణయించు కొంటిమి వతంజలి రచించిన యోగసూత్రములు నాలుగు పాదములలో ప్రతిపాదించిన యోగమును పాత జల యోగ మనవచ్చును దీనికే రాజయోగమని తరువాత కాలమున ప్రబలది ల్గింది

రాజ్యము శ్రేష్ఠవాచకమని ముందే చెప్పితిని పాతంజల యోగ శాస్త్రము నందలి ప్రత్యేకతలను స్థిరీపులాకముగా ఈ ప్రకరణమున చర్చించు కొందము

సాంఖ్య దర్శనము నందు విచేకజ్ఞానము మోక్షసాధనమని చెప్పబడినది ఆ విచేకజ్ఞానమును సంపాదించుటకు యోగము సాధనమని యోగదర్శనము, అష్టాంగయోగమును నిరూపించు చున్నది పూర్వము చెప్పినట్లు చిత్తభావములు క్షిప్త మూర్తి విక్షిప్త-ఎకాగ్ర-నిర్గుణములని యనుభవములు చెల్లా చెదలై వివిధ విషయాల నక్తమై ననుననుష్ఠితము క్రమముగా నున్నప్పుడు వలె స్థలమును పొంది, కొంత వరకు శాంతి ననుభవించి, భేదము వస్తువులను వికాగిమై ధృవపరిక్రియను గూడ వదిలి నిరుద్ధమగుటయును యదు దశలను పాతంజల యోగమనవధింపచున్నది క్షిప్త-మూర్తి-విక్షిప్తావస్థలలో యోగ సాధన సంభవించదు సరే రెండు అవస్థలలో అనగా ఎకాగ్ర నిరుద్ధమని యుండే యోగ సాధన ననుకూలము

పాతంజల యోగము సంప్రజ్ఞాతమని అనంప్రజ్ఞాతమని రెండు సమాధులను వర్ణించు చున్నది సంప్రజ్ఞాత సమాధిలో చిత్తము భేదము వస్తువుపై వికాగిమై యుండును అది భేదము వస్తువును నమ్రగముగ తెలియకొనగలుగును భేదము వస్తువేదమును బట్టి సంప్రజ్ఞాత సమాధి విచ్ఛేదము 1 నవివర్యము 2 నవిచారము 3 సానందము సాస్మిత అని సంప్రజ్ఞాత సమాధి నాలుగు విధములు

ఇక అనంప్రజ్ఞాత సమాధిలో చిత్తవ్యాపారములన్నియు నిరోధించబడును అందువలన భేదమువస్తువులతో కూడా అన్ని విధముల జ్ఞానములు నశించును అక్కడృష్టగా కుద్ధచైతన్యముగా మిగిలిపోయి స్వస్వ రూపముతో వ్యవకాశమును పొందును కనుకనే అనంప్రజ్ఞాత

న హృది నందగల వాడు ము క్షిప్తందినల్లేయని పొతంజల యోగము చెప్పుచున్నది

మొత్తముమీద యోగదర్శన వ్యరూపమును నమిక్షించగా ఈ క్రింది సారాంశము తెలుచున్నది

అవాంశ సత్యము, అప్రియము, అహ్మితర్యము, అవరిగ్రహము అను అయిదు అంగములు గల యమము,

కౌము సంతోషము తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరవ్రత ధారము అను అయిదు అంగములు గల నియమము

శరీరమును, స్థిరమును, సంఖకరములైన అంగవివ్యాసము అతో నుండు అసనములు,

రేచక, పూరక, కుంభకాది బేధములతో ఉచ్చాస నిశ్వాసము లను నియమించు ప్రాణాయామము,

ఇంద్రియములను ఇంద్రియాల్లములగు రూపిదులనుంచి మరల్చి చిత్తమునకు జగీనములోనుండు వ్రత్యాహారము,

నాసాగ్రము మొదలగు అక్ష్యమునందు చిత్తమును ఏకాగ్ర మొనర్చుకొని ధరించు ధారణ,

విచ్ఛేదము లేక చిత్తము ఒకే ఎడయమును తావన చేయగల ధ్యానము

ధ్యానము ధ్యానించు వస్తువు వ్యరూపముగా పరిణమించి నేను ధ్యానించుచున్నానను విషయమునుకూడ మఱచిపోవుటయగు నమాదిరి అను ఎనిమిది అంగములతో సిద్ధించిన యోగము క్రమ క్రమముగా కైవల్యమును కల్గించునని పొతంజల యోగము ప్రకటింపించుచున్నది ఈ అంగములలో మొదటి అయిదు అవారంగములు చివరి మూడు అంతరంగములు

సమాధిలో భేద్యులవస్తువుగా సర్వవ్యాప సర్వకర్త, సర్వజ్ఞుడు శైశవశర్మ విపిణాశయములంటని వాడైన అశ్వతుడు (భగవంతుడు) ధ్యానించబడవలినని యోగదర్శనము నిశచదవరయనున్నది ⁶

4.4 పాంచరాల యోగము

పాంచరాత్రకాస్త్రములోని యోగము వివిధదశలలో ఎన్నియో పరిణామములకు లోనై నది

4.4.1 మొదటి దశ

మొట్టమొదట రక్తుత్రయమునందలి జయోఖ్యనంశాలలో ప్రత్యేకపాదముగా తేకపోయినను యోగా ఖ్యానమును పేరుగల చిట్టదిండి వెలులములో యోగమునకు సంబంధించిన కొన్ని అంశములు చెప్పబడినవి

ఒక విధముగా పాంచరాత్రయోగము యొక్క ప్రాథమికదశను అర్థము చేసుకొనుటకు జయోఖ్యనంశాలలోని ఈయోగా ఖ్యానము ఎంత గానో ఉపయోగపడుచున్నది తర్వాత కాలమున పాంచరాత్రసంశాలయందును తంత్రములయందును అభివృద్ధి చెందిన యోగమునకు మూలస్వరూపమును మనమిందు చూడగల్గుచున్నాము

యోగా ఖ్యానము ననుసరించి యోగమునకు ప్రాణాయామాది అంగములు ఎనిమిది కలవు కాని యమ - నియమములకు ప్రసిద్ధమైన రెండు యోగాంగములకు ఒదులు "యోగము" అను అంగములు ఇందు కనబడుచున్నవి ప్రాణాయామము కనియ-మధ్యమ- శ్విష్టము అని మూడు విధములుగా చెప్పబడినవి ⁷

8 యోగ 1.24

7 రేచకాది చతుర్విస్త్ర మంత్రాదేధకృతైస్తు పః |

కనియాన్మధ్యమో శ్విష్టః ప్రాణాయామః ప్రశీర్తితః |

జ పం 228

మొత్తముమీద నకల - నిష్కల - వరస్వరూపమైన ఎఱ్ఱపును
ఆరాధించుటకే ఇందలి యోగము ఉద్దేశించబడినది

4 4 2 రెండవదశ 1

పాంచరాత్రయోగములోనిరెండవదశ మనకు పొత్తుపంపాకలోని
యోగపాదము నందు కనబడుచున్నది ఈ యోగపాదము ననుసరించి
కర్మయోగ జ్ఞానయోగబేధముతో యోగము రెండువిధములు ఈరెండును
కలిపియే మోక్షసాధనములగుచున్నది యోగపాదము యుమాదులను
అష్టాంగములుగా అంగీకరించుచున్నది అష్టాంగముల అవాంతర
విభాగములలో వచ్చిన మారులను శాగ్రీత్రగా పరిశీలించినచో
పాంచరాత్ర యోగమున ఇది రెండవదశయని స్పష్టముగా తెలియు
చున్నది

యోగాంగములకు సంబంధించిన అవాంతర విభాగములలోని
సాదృశ్య పైసాదృశ్యములను ముమ్మందు విచారితము యోగ
పాదము ననుసరించి అష్టాంగముల నపాకరముతోయోగమునుసాధించి
శీవాత్మ వరమాత్మను పొందుటయే యోగఫలము అనగా మోక్షము
నొందుటయే రెండవదశలోని పాంచరాత్ర యోగమునకు ప్రధాన
ఫలముగా పేర్కొనవచ్చును 8

-
8. పంచవింశతి తత్త్వాని సాంఖ్యోక్తానితి విశ్రుతమ్ ।
యోగోక్తాశ్చాపి సాష్టాంగ యోగసంయమలక్షణః ॥
వేదోదితం చ కర్మం యోగపాదమాది లక్షణమ్ ।
అరణ్యకం వరం బహు ప్రతిపాదయతి స్ఫుటమ్ ॥
వరస్పరాంగతా శాపత్ తత్త్వం బ్రహ్మాత్మకం స్వతః ।
బ్రహ్మాపానన రూపశ్చ యోగః కర్మం కృత్స్నకః ॥
తదారాధన రూపం చేత్యేత దత్తాగ్ని ధీయతే ।
తత్పాంచరాత్రే ప్రఖ్యాతే శాస్త్రేణ్మన్వికదికృతమ్ ॥

శ్రీనివాసాచార్య చక్షీపరం మానమేయరహస్య
శ్లోకవార్తికమ్, మైసూరు, 1925 పు 588-89

443 మూడవదశ

పాంచరాత్రయోగమునందలి మూడవదశ అర్పణన సంవాతలలో మనకు కనబడుచున్నది. ఉదాహరణకు విష్ణుతిలక సంహితయందు యోగపాదమును విభాగములేకపోయినను, యోగాధ్యాయమును చతుర్థాధ్యాయమున యోగ ప్రశంస చేయబడినది. ఆయాసంవాతలో ఒకే బలమున 180 శ్లోకములలో ప్రథమదశలో యోగము ప్రతిపాదించబడిగా పాద్యసంవాతలో యోగపాదమును విభాగమున బదు అధ్యాయములలో 150 శ్లోకములలో స్వతంత్రముగా యోగమునిరూపించబడినది. మూడవదశకు చెందిన విష్ణుతిలక సంవాతలో 800 శ్లోకములు గల చతుర్థాధ్యాయమున యోగమునకు సంబంధించిన ఎన్నో ఇతరాంశములుకూడా నిరూపించబడినవి. మంత్రయోగమును దానిని వివరించుచు వీరిధిగుంకితములు - వాటి సుద్ధరించు పద్ధతులు - ఆలంకార మార్గములు - అదీమాద్యష్టాంధములు, యక్ష ఒడ్గాది సాధనములు పరకాయ ప్రవేశాది నష్టములు, శిలభాది ముద్రలు మొదలగునవి నిరూపించబడినవి. 9

ఇట్లు పాంచరాత్ర సంవాతలలోని సామ్యధారములనుబట్టి మూడవదశలో అభివృద్ధి చెందిన, పాంచరాత్రయోగము, రాజయోగమును ప్రసాదిగల పాతంజలయోగమును, కొంతకుకొంత మంత్ర-అయ-క్రియా యోగములను కమ్మి క్రమమున రూపుకొని ఒకసూత్ర యోగమార్గమునకు రూపకల్పన చేసినట్లు గోచరించుచున్నది.

45 విషయభేదము :

యోగదర్శన ప్రతిపాద్య విషయమునకును, యోగపాద ప్రతిపాద్య విషయమునకును ఎంతయో భేదము కలదు

ఇంతకు పూర్వము తృతీయాధ్యాయమున (3 17) యోగదర్శన ప్రతిపాద్యమును, ద్వితీయాధ్యాయమున (2 22) యోగపాద ప్రతిపాద్యమును చెప్పియుంటిని. ఈ ప్రకరణమున ఈ రెండింటిని ముఖ్యాంశములలోగల తేధమును మాత్రము సంగ్రహముగా వర్ణించును.

1 యోగ దర్శనములోని ప్రతిపాద్య విషయము 1 యోగ పాదము లేక సమాధి పాదము 2 సాధన పాదము 3 విభూతిపాదము 4 తైవల్యపాదము అని నాలుగు పాదములుగా విభజింపబడి నిరూపించబడినది కాని యోగపాదము నందలి ప్రతిపాద్యము 1 ఆసన తేధ లక్షణము 2 నాడీ (తద్ధి) స్వరూప కథనము 3 ప్రాణాయామ నిధి 4 పంచ భూతస్థాన నిర్ణయము 5 ధ్యాన లక్షణము అని అయిదు అధ్యాయములుగా విభజించి నిరూపించబడినది

2 యోగదర్శనము నందు చిత్తవృత్తి నిరోధరూపమగు ఒకే యోగము-తైవల్య సాధనముగా ప్రతిపాదించబడినది యోగపాదము నందు కర్మయోగ-జ్ఞానయోగ తేధముతో యోగము రెండు విధములని ఈ రెండును కలసి తైవల్య సాధన మగుచున్నవని చెప్పబడినది

3 యోగదర్శనము, చిత్తవృత్తి నిరోధము యోగమని చెప్పుట చేత 1 ప్రమాణము 2 విపర్యయము 3 వికల్పము 4 నిద్ర 5 శ్మశ్మతి అని వృత్తులను అయిదు విధములుగా ప్రతిపాదించుచున్నది యోగ పాదమున ఈ పంచ విధ వృత్తుల ప్రతిపాదనము లేదు.

4 యోగ దర్శనము నందు ముందు చెప్పిన వృత్తులను నిరోధించుటకు అభ్యాస వైరాగ్యములను సాధనములుగా పేర్కొనుచున్నది యోగ పాదము నందు అభ్యాస వైరాగ్యముల ప్రశంస లేదు

5. సంప్రజ్ఞాత-అసంప్రజ్ఞాత తేధముతో సమాధులను రెండు

విధములుగా యోగ దళ నము పేర్కొనుచున్నది యోగ పాదము నందు సమాధి బేధము చెప్పబడలేదు

8 యోగాంగములు ఎనిమిది అనుటతో యోగ దర్శనమునకు యోగపాదమునకు బేధములేదు కాని యోగ దర్శనము యమములను ఐదింటిని ప్రతిపాదించగా యోగపాదము వది యమములను గీర్వా ఎంచినది

7 యోగదర్శనము నియమములను ఐదింటిని చెప్పినది కాని యోగపాదము నందు ఎనిమిది నియమములు తెలియజేయబడినవి

8 యోగదర్శనము అసన స్వరూపమును మాత్రము వివరించి సంఖ్యను పేర్కొనలేదు యోగపాదము ఎనిమిది అసనములను లక్షణములతో పాటు వివరించినది.

9 ప్రాణాయామ స్వరూప నిరూపణమున యోగదర్శన-యోగ పాదములకు బేధము లేదు యోగదర్శనమున ప్రాణాయామము మూడు విధములుగను, యోగ పాదమున ప్రాణాయామము నాలుగు విధములుగను చెప్పబడినది

10 ప్రత్యాహార స్వరూప నిరూపణమున ఈ రెండింటికిని బేధము లేదు

11 యోగదర్శనము మర్మ స్థానములను గూర్చియు అరిష్టములను గూర్చియు మచ్చటించ లేదు కాని యోగపాదము నందు ఈ రెండును విపులముగా వర్ణించ బడినవి

12 యోగదర్శనము నందు శరీరమున పంచభూత స్థానములను గూర్చిన ప్రశక్తి లేదు యోగపాదము వీటిని సమగ్రముగా వివరించినది

13, యోగదర్శనము ధారణా-ధ్యాన సమాధులు మూడింటి

వలన గలుగు సంయమమును ప్రస్తావించినది కాని యోగ పాదము
వందు సంయమ ప్రసక్తి లేదు

ఋగ్గ యోగదర్శనమునకు పాద్యసంవాత యందలి యోగ పాద
మునకును విషయ ప్రతి పాదనమున చాలా వరకు తేడములు కనబడు
చున్నవి దీనిని సంబంధించిన ఇతర వివరములను వందమాత్యాయ
మున (1) పరిశీలించము

3 అష్టతేధము

స్థూలముగా ఆలోచించిన యోగదర్శనమునకును, యోగ పాదమున
కును ఒకటి ఒక అష్టము కైవల్య ప్రాప్తి కైవల్యమునుబొందగోరినపాదు
యోగదర్శన ప్రతిపాదితమైన అష్టాంగ యోగము ద్వారా దానిని
సంపాదించ వచ్చును లేక యోగ పాద ప్రతిపాదితమైన జానయోగ
కర్మ యోగముల ద్వారా కూడా కైవల్యమును బొంద వచ్చును

కాని యోగదర్శనములోని నాలుగు పాదములను, పాద్య సంవా
తాంతర్గతమగు యోగ పాదములోని అయిదు అధ్యాయములను సమ
గ్రముగా పరిశీలించినచో ఈ యోగ స్వరూప నిరూపణమున కొంత అష్ట
తేధము క్రింది విధముగా మనకు గోచరించుచున్నది

యోగదర్శనము అంతకదర్శనములలో ఒకటి యు 2 40 తకు
పూర్వమే చెప్పియున్నాము సాంఖ్య దర్శనాన్ని అంధము కలిగి సేక్వర
సాంఖ్యముగా ప్రసంగమై కైవల్య ప్రాప్తికి స్వతంత్రమైన సాధనము గా
యోగమును తీర్చిదిద్దుటకు ఏర్పడిన దర్శనము యోగదర్శనము
కనుకదానికి కర్మజ్ఞానభక్తి మార్గములతో ఎట్టి సాక్షాత్సంబంధములేదు
కాని యోగపాదము యోగదర్శనము పరిగాత పాంచరాత్ర వాఙ్మయ
ములోని పాద్య సంవాతలో గల వాలుగు పాదములలో ఒకటిగా మనకు
దొరకుచున్నది పాంచరాత్ర వాఙ్మయము యొక్క ప్రభావ అష్టాంశ

బాహ్య మానస యాగ రూపమగు ఆరాధన ద్వారా మోక్షము నొందుట దాని కొరకే ముందు ఉచితాత్మముగా జ్ఞాన పాదము యోగపాదము ఈ సంవాతలో ప్రవేశ పెట్టబడినవి

ఆరాధనకొక అశ్రయము కావలెను అదియే దేవాలయము అదేవాలయ నిర్మాణ ప్రతిష్ఠాదులను ప్రతిపాదించునది క్రియాపాదము ప్రతిష్ఠాంప బడిన దేవాలయములోని అర్చా మూర్తులకు చేయు నిత్య-నైమిత్తిక కామ్యోత్సవములను నిరూపించునది చర్యాపాదము అంతిమ లక్ష్యమైన మోక్షప్రాప్తికి సాధకమగు ఆరాధనమునకు, యోగపాద ప్రతిపాదితమైన యోగము ఎంతగనో ఉపయోగ పడుచున్నది అదిఎట్లు యేయే సందర్భముల యందు ఉపయోగించునను అంశమును పంచమాధ్యాయమున చర్చింతును

ఇట్లు యోగదర్శనమునందు సాక్షాత్తుగా తైవల్యమునకు సాధనమైన యోగము పొద్దు సంవాత యందు ఆరాధనాంగముగ కూడ ఉపయోగింపబడి దాని కవసరమగునట్లు యోగపాదము నందు తీర్చిదిద్దబడినది

పాతంజల యోగమును పొద్దుసంవాత యందలి యోగపాదములోని యోగమును నిశిత దృష్టితో వరిశీలించినచో యోగ దర్శనములోని యోగము అంగి అనియు, పొద్దు సంవాతలోని యోగపాద వృత్తి పాత యోగము ఆరాధనమునకు అంగమగు యోగమనియు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది

5. పంచమాధ్యాయము :

5.1 యోగాంగములు - పాద్యత్య - వైసాద్యత్య పరిశీలన :

ఇంతవరకు నాలుగు అధ్యాయములలో పాంచరాత్రవాజ్ఞ్యము, పాద్య సంహిత, ఆంధలి జ్ఞాన, యోగ, క్రియా, వ్యూహపాదములు, యోగ పాదస్వరూప ప్రతిపాద్యములు, యోగదర్శనము, పతంజలికర్తృత్వము, యోగాంగములు, యోగదర్శన యోగపాద పార్యవర్తము, పాతంజల యోగము, పాంచరాత్ర యోగము, వాటి మధ్యగల విషయభేదము, లక్ష్యభేదము మొదలగు అంశములు యుక్తియుక్తముగ నిరూపించబడినవి ఇప్పుడు యోగాంగములను నిరూపించుటలో, యోగదర్శన-యోగపాదముల మధ్యగల పోలికలను, భేదములను సమగ్రముగ ఈ ప్రకరణమునందు సమీక్షింతును.

ఇందు మొదట ఒక్కొక్క యోగాంగమును గూర్చి ధానిలక్షణ-విభాగములను యోగదర్శనము ఎట్లునిరూపింతుచున్నదో విధానావలంబించి, తదుపరి యోగపాదమున ఆ యోగాంగము ఎట్లు పేర్కొనబడినదో

తెలియజేయుచు అరెండింటికి గల సాదృశ్య - వై సాదృశ్యములను
అక్కడికక్కడే పమిక్షించ వ్రయుత్పింతును

§ 11 యమము 1

§ 111 యోగదర్శనము 1

యోగదర్శనము యోగసీద్ధికొరకు అష్టాంగములను ఉపదేశించు
దున్నది అష్టాంగములలో “ యమము ” అను అంగము మొదటిది
అవాంశ, సత్కము, అస్త్రైయము, బ్రహ్మచర్యము, అవర్తిగ్రహము
అను ఈ అయిదింటిని పొందించుటకి “ యమ ” మని పేరు వాటి
స్వరూపమును మూడవ అధ్యాయమునందు (3181) వివరించితిని
ఈఅవాంశిదులు జాతి, దేశ కాల, సమయ అనవచ్చిన్నములై సారస్వ
తామములై “ సుఖావ్రతము ” అని పేర్కొనబడుచున్నవి

§ 11,2 యోగపాదము

పాద్యనంహితలోని యోగపాదమునందు కూడ యోగమునకు
యమదులు “ ఎనిమిది ” అంగములని చెప్పబడినది అందు అవాంశ,
సత్కము, అస్త్రైయము, బ్రహ్మచర్యము దయ, ఋజుత్వము, క్షమ,
ధృతి, మితాహారము, శౌచము అను పదింటికి “ యమ ” మని పేరు !

§ 113 సమీక్ష

యోగదర్శనమునందుకాని యోగపాదమునందు కాని యమము
నకు నిర్దిష్టమైన లక్షణము చెప్పబడలేదు అవాంశిదులు ఇదు కలసి
“ యమ ” మని యోగదర్శనము పేర్కొనగా, అవాంశిదులు పది కలసి
“ యమ ” మగునని యోగపాదము వ్రతిపొందించినది

బ్రహ్మచర్యము వరకు గల అవాంశిదులు నాలుగు యమములు

1 అవాంశి సత్కమస్త్రైయం బ్రహ్మచర్యం దయార్థవమ్ ।

క్షమాధృతిర్మితాహారో శౌచం చేతి యమాదక । యో పా 18

యోగదర్శనమునందును యోగపాదము, పంచమము సమానముగ పేర్కొనబడినవి యోగదర్శనము "అపరిగ్రహము" అను యమమును అంగీకరించితది కాని యోగపాదము "అపరిగ్రహము"ను పేర్కొనక దయ, ఋజుత్వము, క్షమ, ధృతి, మితాహారము శౌచము అను ఆరింటిని అధికముగా చెప్పినది

యోగపాదమునందు యమముగా పేర్కొనబడిన "శౌచము" అనునది యోగదర్శనమునంద నియమముగా నిరూపింపబడినది

యోగదర్శనమునందును యోగపాదమునందును ప్రతిపాదించబడిన ప్రైతికములను నిశితముగా పరిశీలించినచో యోగదర్శనము ప్రతిపాదించిన అంగి యగు యోగమునకు అపరిగ్రహమును యమము అంగముగా చెప్పబడినప్పటికిని ఆరాధనాంగమగు యోగమును ప్రతిపాదించు యోగపాదమునందు దానినొక యమముగా పేర్కొనబడకపోవుట శాచితమేయని అనిపించుచున్నది ఎందువలననగా ఆరాధనాధి యోగములయందు పూర్తిగా అపరిగ్రహమును పాటించుట సాధ్యమగునదికాదు శాచితము యోగ్యము అగు వస్తువును భగవత్ప్రసాదముగ వర్తిగ్రహించుట ఇందు అనుమతింపబడినది

అట్లే దయ, ఋజుత్వము, క్షమ, ధృతి, మితాహారము అను ఐదు యమములు ఆరాధకునకు తప్పనిసరిగా అవసరముగాన యోగపాదమునందు యమములుగా చెప్పబడినవి ఇక యోగదర్శనము నియమముగా పేర్కొన్న శౌచమును యోగపాదమునందును యమముగా పేర్కొనినది: అన్న ప్రశ్న విస్తరమున దానికి ఇట్లు సమాధానము తీవ్రముకొనవచ్చును

బాహ్యశౌచము లేనిదే ధర్మకర్మాచరణము సంపన్నము కాదు,

అందును ఆరాధనము నొనర్చు సాధకుడు మనశ్శుద్ధితోపాటు శారీరక శౌచమును పొందించుట తప్పనిసరి కనుక దీనిని యమముగా పేర్కొను అచికమని యోగపాదమునందు శౌచము ప్రథమాంగమగు యమము నంటి చేర్చబడినది

512 నియమము :

5121 యోగదర్శనము :

యోగదర్శనమునందు శౌచము, వంతోఁగము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరప్రసాదానము అను అయిదు నియమములుగా పేర్కొనబడినవి వీటిని గూర్చిన వివరములను మూడవ అధ్యాయమున (5182) విపులముగా వర్ణించితిని

5122 యోగపాదము :

యోగపాదము, తపస్సు, తప్తి, అస్తిక్యము, దాళము, విష్ణుపును ఆరాధించుట పాంచరాత్రసిద్ధాంత శ్రవణము, సిగ్గు, జగము అను ఎనిమిది నియమములను పేర్కొనుచున్నది 2

5123 సమీక్ష :

యోగదర్శనమునందు లాభి యోగపాదమునందు జానీ శ్రేయమము నను సాధారణ లక్షణము చెప్పబడలేదు యోగదర్శనము నియమము లను ఎదిరిదిని ప్రతిపాదించగా యోగపాదము ఎనిమిదినియమములను అంగీకరించుచున్నది

యోగపాదమున శౌచమును యమముగా పేర్కొనుట 3

2. తపస్సు తప్తిరాస్తిక్యం దానమారాధనం వాచేః ।

సిద్ధాన శ్రవణం హ్రీశ్చ జపే యత్యాది లక్షణః ॥ యోగోపా 1 1

యందు ముములతోనికి అది వచ్చుటలేదు యోగదర్శనము ప్రతిపాదించిన
ంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వర ప్రణీధానము అను
నాలుగు నియమములను యోగపాదము అంగీకరించుచున్నది ఈశ్వర
ప్రణీధానమే హర్యారాధనముగాన స్వాధ్యాయమే సద్భాంత శ్రవణము
గను యోగపాదమునందు చెప్పబడినది

యోగపాదము ప్రత్యేకముగా పేర్కొనిన నియమములు అష్ట
క్యము, దానము, సెగ్గు, జపము అనునవి మానసిక - బాహ్యయోగ
రూపమగు ఆరాధనమును నిర్వహించుటకు ఈ నాలుగు తప్పక
కావలయును కనుకనే యోగపాదము వీడినికూడ చేర్చి అష్టవిధ
నియమములను ప్రతిపాదించినది అంగీయగు యోగమును అభ్యాసము
చేయువానికి ఈనాల్గింది అవసరము అంతగా లేకపోయినను ఆరాధనము
నకు అంగమగు యోగమును సాధించువానికి ఈ నాలుగు తప్పని సరి
యగుచున్నవి

5 1 3 ఆసనము !

5 1 3 1 యోగదర్శనము

మతంజలి యోగదర్శనమునందు స్థిరసుఖమైన శరీరవ్యవస్థానమే
ఆసనమని ఆసన లక్షణమును పేర్కొనినాడు కాని ఆ ఆసనము ఎన్ని
విధములో వివరించి చెప్పలేదు యోగసూత్రములకు భాష్యమును
రచించిన వ్యాసుడు మాత్రము ఈ క్రింది పదమూడు ఆసనములను
పేర్కొనినాడు 1 పద్మాసనము 2 వీరాసనము 3 భద్రాసనము
4 స్వస్థి కాసనము 5 దండాసనము 6 సోపాశ్రయము 7 పర్యం
కము 8 క్రౌంచనిషదనము 9 హస్తనిషదనము 10 ఉష్ణనిషదనము
11 సమసంస్థానము 12 స్థిరసుఖము 13 యథాసుఖము

3 తద్యథా పద్మాసనం వీరాసనం భద్రాసనం స్వస్థికం
దండాసనం సోపాశ్రయం పర్యంకం క్రౌంచ నిషదనం

హస్త నిషదన ముష్ణనిషదనం సమసంస్థానం స్థిరం సుఖం
యథా సుఖం చేత్యేవమాధీని యో ద 2,48

ఈ పదమూడు ఆననములకు వ్యాసుడుకూడ తన భాష్యమున లక్షణములను పేర్కొనలేదు.

5.1.2.2 యోగపాదము :

యోగపాదమునందు 1. స్వస్తికాననము (ద్వివిధము) 2. బద్ధ పద్మాననము 3. వీరాననము 4. సింహాననము 5. భద్రాననము 6. గోముఖాననము 7. ముక్తాననము (ద్వివిధము) 8. మాయూరాననము అను ఎనిమిది ఆననములు చెప్పబడినవి. ద్వివిధముగా చెప్పబడిన స్వస్తికానన - ముక్తాననములతో కలిసి మొత్తము వది ఆననములను యోగపాదము ప్రతిపాదించినట్లైనది. వీటన్నింటికిని యోగపాదము లక్షణములను నిర్ణయించినది⁴.

4. ఆననాదీని సర్వాణి స్వస్తికాదీని సంప్రతి ||

వర్ణ్యస్తే స్వస్తికం పాదతలయోరుభయోరపి |

పూర్వోత్తరే జానునీ ద్వే కృత్వాఽననముదీరితమ్ ||

సేవన్యా దక్షిణే పార్శ్వే సవ్యం నవ్యేతు దక్షిణమ్ |

గుల్ఫం కృత్వాఽననం తచ్చ స్వస్తికం కథ్యతే మధైః ||

ఆరోవ్య చోర్వోత్పరతౌ తదగ్లాప్తద్వయం పునః |

వ్యుత్క్రమే తైవ హస్తాభ్యాం గృహ్ణియాత్తత్తదాననమ్ ||

బద్ధ పద్మాననం క్షేయ మాసనేషు సుపూజితమ్

ఏకం చరణ మన్యస్మిన్నురావారోవ్య నిశ్చలః ||

ఆస్తే యదిద మేనోఽఘ్నం వీరాననముదాహృతమ్ |

సేవనీం గుల్ఫదేశాభ్యాం నిపీడ్య వ్యుత్క్రమేద్య తు ||

ప్రసార్య జానునోర్ధస్తావాననం సింహపూర్వకమ్ |

గుల్ఫౌ చ వృషణస్యాథ సేవమ్యుభయ పార్శ్వమోః ||

నివేశ్య పాదౌ హస్తాభ్యాం ధృఢం బద్ధాయదాననమ్ |

5133 పవిత్రము .

యోగదర్శనమునందు అననలక్షణము చెప్పబడెనే కాని అప
విభాగము కాని వివిధానములను లక్షణముగానే చెప్పబడలేదు వ్యా
భాష్యమున పదమూడు అననములు, అద్వాననాదులు కీర్తించబడిన
కాని వాటి లక్షణములు అందులో లేవు.

యోగపాదమునందు అననములకు సామాన్యలక్షణము చెప్పబ
లేదు కాని స్వస్తికాద్యాననములు పేర్కొనబడి వాటి లక్షణము :
చక్కగా వివరించబడినవి యోగశాస్త్రము పేర్కొన్న పదమూడు
అననములలో వద్వాననము, వీరాననము, భద్రాననము, స్వల్ప
ననము అను నాదులు అననములను యోగపాదముకూడ పేర్కొన
బున్నది వద్వాననము మూలము అర్థ పద్మాననముగ యోగపాదన
నందు చెప్పబడినది.

భద్రాననం తద్వత్తైర్మునర్యపాన ప్రకాశనమ్ ||
గుల్ఫంసమీక్షితం నశ్చి వ్యవహార్యే విధాయ చ |
గుల్ఫం తథేతరం వృష్ట పార్శ్వేఃకృత్పిత్తిభాయ చ ||
అననం గోమంఘం యద్యథోముఖానన మిష్కతే |
సేవసీపార్శ్వము భయం గుల్ఫాత్కాం పృష్ఠత్కమే తు ||
నిపీడ్యానన మేతచ్ఛ ముక్తానన ముదాహృతమ్ |
మేద్రసోపరి నిక్షిప్త నశ్చం గుల్ఫం తథేతరమ్ ||
నిపీక్షేవరి గుల్ఫస్య యద్వా ముక్తాననం భవేత్ |
అపప్తకృత ధరాం నమ్యగ్రలాభాం హస్తయోర్ధ్వయోః |
కూర్పరౌ శ్లాభిపార్శ్వే చ స్థావయిక్వాస్త్రయూరవత్ |
నమున్నమ్య తేదః పాదౌ పయూరానన మిష్కతే |

వ్యాసభాష్యము పేర్కొనిన దండావ్యాససములు తోఁ
పాదము శండుకనబడుటలేదు వాటికిబదులుసంహసనము, గోవ
ముక్తానము, మయూరాసనము అను నాలుగు అసనములు
పాదము చెప్పచున్నది అసనజయము సందినవాడు
ద్యుండములకు లొంగిపోవడిని యోగదర్శనము అసన ప్రయో
వివరించుచున్నది కాని యోగపాదము అసనములకు
ప్రయోజనమును చెప్పటలేదు

514 ప్రాణాయామము

5141 యోగదర్శనము

అసనజయమును సంపాదించిన యోగసాధకుడు శ్వాస
లను నిరోధించుటయే ప్రాణాయామమని యోగదర్శనము
యామ లక్షణమును వివరించుచున్నది

ఈ దర్శనము ననుసరించి మొదట ప్రాణాయామము
పూరక - కుంభక - బేధముతో మూడు రకములు తరువాత
దేశ-కాల-సంఖ్యా నియమముతో మరల త్రివిధమనియోగి
చెప్పుచున్నది దీర్ఘ-సూక్ష్మబేధముచే అదియే మరల ఆ
లగును రేచకపూరకములను వదలి కేవల కుంభకముతోనే
ప్రాణాయామమును కూడ యోగదర్శనము కీర్తించినది.

5112 యోగపాదము

రేచకము, పూరకము, రోధనము, మరల రేచనము ఈనాలుగువ
ద్వారా వాయువును పీడించుట ప్రాణాయామమని యోగి
ప్రాణాయామ లక్షణమును వర్ణించుచున్నది⁵ ప్రాణాయామము

5 రేచనం పూరకం వాయోః రోధనం రేచనం తథా|

చతుర్థిః క్లేశనం వాయోః ప్రాణాయామ ఉదీరితః|| యో

వద్దతిని ప్రయోజనములను ఎంతో విపులముగ యోగపాదము వివరించుచున్నది. ప్రాణాయామముజేయగోరువాడు ఎవ్వరులేనివిశాంతప్రదేశమునకుచేరి దర్శనముపైననో, కృష్ణాజినముపైననో కూర్చొని, స్వంతాదియోగాసంబద్ధుడై తూర్పుదిక్కునకు అభిముఖముగా ఋజుకాయుడైనాసాగ్రిమున దృష్టిని నిలిపి దంతములను తగులనియక నాలుకను తాలుపుల మధ్య నుంచి దానిని ఆచరించ వలెనని యోగపాదము ప్రతిపాదించుచున్నది.

కుడి చేతిలో నానకా పుటమును పీడించుచు, ఇదా అను నాడితో వాయువును లోనికి పీల్చి కుంభించి 'ఎంగళ' అను నాడితో నెమ్మది నెమ్మదిగా వాయువును బయటికి వదలవలెను పూరణమునకు మొదటి 32 మాత్రల కాలము మరల 16 మాత్రల కాలము, ఆపైన 64 మాత్రల కాలము ఉపయోగించు కొనవచ్చును.

ఈ ప్రాణాయామము చేయునపుడు చమటలు వట్టిసల్లెన అది అధమము శరీరము కంపించినచో మధ్యమము శరీరము పైకి లేచుచున్నచో అది ఉత్తమము అనియు చెప్పబడినది. ⁷

యోగపాదము నందు ద్వితీయాధ్యాయ మంతయు మన శరీరమందుగల 72 వేల నాడులను ప్రాణాది దశవాయువులను, ద్వాదశారమగు నాభి చక్రమును, అందు జీవుని గమనము, దానికి వైనగల అష్టప్రకృతి రూపమైన కుండలినిని విపులముగా విశద పరచబడినది.

6 యో పా 3 8-28

7 ప్రశ్నీద జననం యస్య ప్రాణాయామేషు సోఽధమః |

కంపనం వపుషో యస్య ప్రాణాయామేషు మధ్యమః ||

ఉత్థానం వపుషో యస్య స ఉత్తమ ఉదాహృతః |

యో పా 3, 18-19

తదగ్రాత మన శరీరములో గల 12 వేల నాడులలో నాభికంది
మధ్యము నుండి బ్రహ్మరంద్రము వరకు వ్యాపించి యున్న సుషుమ్నా
నాడి, కందము నుండి సుషుమ్నా నాడికి ప్రక్కగా ఎడమ ముక్క
పుటము వరకు వ్యాపించియున్న 'ఇడానాడి' కందము నుండి సుషుమ్నా
నాడికి ప్రక్కన కుడి ముక్క పుటము వరకు వ్యాపించియున్న ఎంగళ
నాడి సుషుమ్నా నాడికి ముందు నుండి ఎడమ కందివరకు వ్యాపించిన
గాంధారి నాడి' సుషుమ్నా నాడి వెనుకనుండి కుడి కంది వరకు
వ్యాపించిన 'హస్తి జిహ్వనాడి' కందము నుండియు కుడి చెవి వరకు
వ్యాపించిన 'పూషానాడి' ఎడమ చెవి వరకు వ్యాపించిన యశస్వినీ'
నాడి, కందము నుండియు మేఘాంతము వరకు వ్యాపించిన 'కమూనాడి'
కందము నుండికాలిబొటన ప్రేక్షవరకు వ్యాపించిన 'అలంబుస' 'కేశిని
యను నాడులు మొత్తము ఐది ప్రధానమైన నాడులని నిరూపించ
బడినది 8

8 కన్దమధ్యే స్థితా నాడి సుషుమ్నా సుప్రతిష్ఠితా॥
వద్మనూత్ర ప్రతీకా శా ఋజురూర్ధ్వ ప్రవర్తిసి॥
బ్రహ్మాణో వివరం యావద్విద్యుదా తా సనాత్రికా॥
వైష్ణవీ బ్రహ్మనాడి చ నిర్వాణ ప్రియ వద్ధతి॥
ఇదా చ ఎంగళా వైవ తస్మాత్సప్తేతరే స్థితౌ॥
ఇదా సముత్థితా కందాద్వామనా సాపుటావధి॥
సింగళా చోత్థితా తస్మాదన్యనా సాపుటావధి॥
గాంధారి హస్త జిహ్వచ ద్వేచాన్యే నాడికే స్థితే॥
పురతః పుష్టతస్తస్మి వామేతరదృశౌ ప్రతి॥
పూషా యశస్వినీ వాడ్యౌ తస్మాదేవ సముత్థితే॥
సప్తేతర శ్చిత్తవధి పాయు మూలాత్త్వలిమ్ముసా॥
అథో ముఖా కమూనాడి మేఘాంతావధి రాయణా॥
పాదాఙ్గూషావధిః కన్దాద్యధా యతా చ కేశినీ॥
దశ ప్రధాన భూతాస్తాః కథితా కన్ద సంభవాః॥

ప్రాణాది దేశవాయు స్థానములు, అవి నిర్వహించు కమలులు అయియుండునట్లుగా వర్ణించబడినవి

ప్రాణాయామము వలన యోగ సాధకుడు హిందు ప్రయోజనములను యోగపాదము వలన విస్తరముగ వివరించుచున్నది

6148 కమిష్ట

యోగదర్శనము నందును యోగపాదము నందును వాచాయామ స్వరూపలక్షణములు చెప్పబడినవి యోగదర్శనమున జ్యోతిర్మండలో ప్రాణాయామము విభజించబడగా, యోగ పాదము నందు ప్రాణాయామ విభాగము కొరకై మాధాంతరము అనునరించబడినది ప్రాణాయామమును విభజించుటలో యోగదర్శనమునకు యోగపాదమునకు సాదృశ్యము కలది సైసాదృశ్యమే ఎక్కివగా కనబడుచున్నది యోగదర్శనము పేర్కొనిన శివలక్షణము ప్రాణాయామము యోగపాదమునందు స్పృశించబడినది

యోగపాదము నందు విస్తరముగా ఉపలభ్యమాన పగులున్న నాదీస్వరూప విభాగాది విశేషములు యోగదర్శనమున నందు కానరావు యోగదర్శనమున ప్రాణాయామము వలన చీత్తము నందలి సాత్త్విక భావమునావరించిన మలినము నశించిబుద్ధికి ప్రళాభ మేర్పడుననియు, ప్రాణాయామము వలన నిర్మలమైన చీత్తము ఏకాగ్రమగు ననియు ఫలము అభివర్ణించబడినది

ప్రాణాయామము వలన సాధకుడు హిందు ఫలములను యోగపాదము అనేక దృక్పథముల మంది పరీక్షించి విస్తరముగ ప్రతిపాదించెను ప్రాణాయామ ఫలమును విశ్లేషించుటలో కూడ యోగదర్శనమునకును యోగపాదమునకును ఎంతో సైసాదృశ్యము కలదు.

5 15 ప్రత్యాహరము

5 6 1 యోగదర్శనము

యోగ దర్శనము చక్షురాది ఇంద్రియములను రూపాది విషయముల గెంటి వోసీయక వెనుకకు మరల్చి వాటి వాటి స్థానము లందు నిలుపుటనే ప్రత్యాహరము అనెను ఇంద్రియములు స్వాధీనము లై చిత్త సైర్మమునకు దోహదమును కలిగించుటయే ఈ ప్రత్యాహరమునకు ప్రయోజము

5 1 2 యోగపాదము

యోగ పాదము నందు రెండు విధములగు ప్రత్యాహరములు వర్ణించ బడినవి. నిత్యకర్మలను మనసుతో ఆత్మలో అనుష్ఠించుట ఒక ప్రత్యాహరము ఒక స్థానము నుండి ఇంకొక స్థానమునకు ఆకర్షించి మనస్సును అష్టాదశ మర్మ స్థానములందు నిలుపుట రెండవ ప్రత్యాహరము 9 ఈ సందర్భమున మానవ శరీర మందలి అష్టాదశ మర్మస్థానములను 10 యోగపాదము విపులీకరించినది

9 సునస్స్వత్మవ్యసుష్మానం యదిదం నిత్యకర్మణమ్॥

ప్రత్యాహర స్వవిజ్ఞేయో యోగాంగత్వేన సేవితః॥

యద్వాఙ్మోదశ భేదేషు మర్మస్థానేషు దారణమ్॥

స్థానాత్స్థానం సమాకృప్య సా ప్రత్యాహృతిర్యతే॥ యో పా 4 8-10

10 పాదాంగుష్ఠం తథాంగుల్మం జలభూమధ్యం తథైవ చ॥

మధ్యమూర్వోక్ష్మ మూలం చ పాయుః హృదయమేవ చ॥

మేహనం దేహ మధ్యం చ నాభిం చ గలకూబరమ్॥

తట మూలం చ మూలం చ ఘ్రాణస్యాక్షోర్భ మండలమ్॥

బ్రువోర్మధ్యం లలాటం చ మూర్ధాచాపి తతః పరమ్॥

మూలం చ కర్ణయో ర్మూలం మర్మాణ్యేతాని పద్యజ॥

అందులోనే 4 10-13

5 | 5 | సమీక్ష

యోగదర్శనమునందును యోగపాదమునందును ప్రత్యాహార లక్షణము చెప్పబడినది కాని యోగ దర్శనము ప్రతిపాదించిన ప్రత్యాహార లక్షణముచేత యోగపాదము పేర్కొనిన ప్రత్యాహార లక్షణమునకును ఎటువంటి సాదృశ్యములేదు ప్రత్యుత్తర, ఈరెండులక్షణములును పూర్తిగా విరుద్ధముగనే యున్నవి యోగదర్శనమునందు ఒకే ఒక ప్రత్యాహారము చెప్పబడగా యోగపాదమునందు రెండురకములగ ప్రత్యాహారములు వర్ణించబడినవి

యోగపాదమునందు ప్రస్తావించబడిన అరిష్టములు కాని, అష్టాదశ మర్మస్థానములు కాని యోగదర్శనమందు కానరావు ఈ సందర్భమున యోగదర్శన, యోగపాదములందలి ప్రత్యాహార స్వరూపమును జాగ్రత్తగా పరిశీలించినచో మనకు ఈ క్రింది విషయములు బోధపడుచున్నవి

యోగదర్శనమునందలి ప్రత్యాహారము స్వతంత్రమగు యోగమునకు అంగము కనుక ధాని స్వరూపము అట్లు యోగదర్శనమున తీర్చిదిద్దబడినది కాని పాద్యసంవాతలోని యోగపాదమునందు ఆరాధనాంగముగ ప్రతిపాదించబడిన యోగమునకు కావలసిన పద్ధతిలో యోగపాదము ప్రత్యాహారమును నిరూపించుచున్నది

యోగపాదమునందు అభివర్ణింపబడిన ప్రత్యాహారము పాంచరాత్రశాస్త్రములో ప్రతిపాదించబడుమానసారాధనమునకు ఉపయోగించుచున్నది ఈ శాస్త్రములో మానసయాగమునకు ఎంతో ప్రాముఖ్యమివ్వబడినది మానసయాగమునొనర్చుటకు ఇటువంటి ప్రత్యాహారము చేయగలవాడే అర్హుడగుట గాన ఈ విధముగా ప్రత్యాహారము యోగపాదమున వర్ణింపబడినది

యోగదర్శనము వర్ణించిన ప్రత్యాహిత ప్రయోజనము యోగ పాదమునకు విరుద్ధముకాదు అయినప్పటికి యోగపాదమునందు ప్రత్యాహితమునకు ఎటువంటి ప్రయోజనము చెప్పబడలేదు

516 ధారణము

5161 యోగదర్శనము :

చిత్తమును ఒక ప్రదేశమున నిశ్చలముగ నిలుపుటకే “ధారణ”యని యోగదర్శనము ధారణాలక్షణమును తెలియజేయుచున్నది చిత్తమును మూలాధారము, స్వాధిష్ఠానము, నాభిచక్రము, హృదయపుండరీకము, క్రూమధ్యము, నానకాగ్రము, జిహ్వగ్రము మొదలైన అంతరస్థానముల యందు గాని లేక ఏదైన ఒక బాహ్యవస్తువునందుగాని నిలుపుటను ధారణ యందురు

5162 యోగపాదము

యోగపాదము ననుసరించి వంచభూతమయమైన మనదేహము నందుగల ఆయా భూతసానములయందు మనస్సును ధరించుటయే “ధారణ” యనబడును ॥ భూతస్థానముల యందు మనస్సును

11 వంచభూతమయే దేహే భూతేష్వేతేషు వంచసు ॥

మనసోధారణం యత్తద్వ్యక్తస్య చ యమాదిభిః ।

ధారణా సా చ సంసార సాగరోత్తారకారణమ్ ॥

ఆజానుపాదవర్యస్తం పృథివీ స్థానమివ్యతే ।

పితృలా చ చతుస్యా చ వసుధా వజ్రలాంఛితా ॥

స్మర్తవ్యా వంచఘటికా స్తత్రాదోవ్య ప్రభంజనమ్ ।

తస్యోపర్యూరు మూలాస్తం వారిస్థానం చతుర్ముఖ ॥

అర్థవంద్య సమాకారం శ్వేతమంబ జలాంఛితమ్ ।

స్మర్తవ్యమగ్నేశ్వసన మారోవ్య దశనాడికాః ॥

నిలుపువాడుయచూది బహిరంగము అబంధిటియందు సిద్ధిపొందినవాడై యుండ వలయును ఇట్లుధారణచేయ గల వాడుసంసార సమద్రమును దాటగలడు.

శ్లో 163 సమీక్ష

యోగదర్శనము నందును, యోగపాదము నందును భారణా లక్షణము వర్ణించ బడినది యోగదర్శనము నాభిచక్రాదుల యందు చిత్తమును భరించుట ధారణయని చెప్పగా, యోగపాదము దేహము నందలి వంచభూత స్థానముల యందు మనస్సును భరించుట ధారణ యని వర్ణించినది

ఈ అంశమున యోగ దర్శనమునకు యోగపాదమునకును చాల వరకు సాదృశ్యము కనబడుచున్నది కాని యోగదర్శనము వర్ణించిన నాభిచక్రాది అంతరస్థానములను యోగపాదము పేర్కొనుటలేదు యోగ పాదము పేర్కొనిన వంచ భూతస్థానములను గూర్చి యోగదర్శనము వ్రస్తావించ లేదు అట్టి బాహ్యవస్తువుల యందు చిత్తమును నిలుపుట ధారణ అను యోగదర్శన సద్ధాంతము యోగపాదమున కనబడలేదు శనుక కొంత వైసాదృశ్యము ఈ అంశమున కనబడుచున్నది

ఆనాభిదేహమధ్యాస్త మగ్నిస్థానముదాహృతమ్|
తత్ర సిందూర వర్ణోఽగ్ని త్ర్యక్షాంకోదశ పంచచ||
స్మరత్వ్యానాదికాః ప్రాణం కృత్వా కుంభక దారితమ్|
నా భేరుపరి నాసాస్తం వాయు స్థానంతు తత్ర వై||
వేదికా కరవర్ధూమ్నో బలవాన్పూత మారుతః|
స్మరత్వం కుంభకేనైవ ప్రాణమారోప్య మారుతః||
ఘటికా విశంతి స్తస్మాద్ధ్యానాద్భ్రహ్మ బిలావధి|
వ్యోమస్థానం సభస్తత్ర భిన్నాంజన సమవ్రథమ్||

యో పా 4 13-21

యోగపాదము వంచ భూతస్థానములయందు, అనిరుద్ధ, నాగా
యణ, ప్రద్యుమ్న సంకర్షణ, వాసుదేవ మూర్తులను అయిదుగురిని
అర్చించి మని వక్కగ నిరూపించినది, ఆరాధనాంగమగు యోగము
నకు ఆన కూలముగనే యోగపాదము నందు దారణా స్వరూపము
ప్రవిధముగా ప్రతిపాదించబడినది యోగపాదము ప్రతిపాదించిన వంచ
భూత స్థాన విభాగము స్వల్ప భేదముతో యోగతత్త్వోప నిష్కతు నందు 12
కూడ కనఁడు చున్నది

§ 17 భాము

§ 171 యోగదర్శనము :

ధారణతో చిత్తమును ఒక ద్వేయ వస్తువు నందునిలవిన వాడు
శాస్త్రసప్తపుణసు మనస్సు లోనికి రానియత అదే వస్తువును
భావించుట 'ధ్యానము' అని యోగదర్శనము చెప్పుచున్నది

§ 172 యోగపాదము

యోగపాదము నందు యోగాసనాసీనుడై హృదయ స్థానమున
అంజలి ఘడించి, దృష్టిని నాసాగ్రమున నిలిపి నిటారుగా కూర్చొని,
ఇంద్రియములను సంహరించి గిర్మల మైన బుద్ధితో పరమాత్మయగు
పరవాసుదేవసి చింతించుట ధ్యానమని చెప్పబడినది 13

12 ఈ శాద్య ష్టోత్తరశతో పనిపడి,

యోగతత్త్వోపనిషత్తు వాసుదేవశర్క, 1955 పు 257 8-102

13 బధ్వా యుగాసనం పూర్వం హృద్యేకి రచితాంజలిః॥

నాసాగ్రన్యస్తనయనో జిహ్వం కృత్వా చ తాలుని॥

దృష్టస్తానసంస్పృశ్య శార్థవాయస్సమావాతః॥

సంహరే దిద్రియగ్రామం తతో యధ్యా విశుద్ధయా॥

చింతనం వాసుదేవస్య పరస్య పరమాత్మనః॥

సరూపశ్యావ్యరూపస్య స్వహృదమ్మురు హసనే॥

యత్తద్ధ్యానం ప్రశంసన్తి కైవల్య ఫలదం సదా॥ యో పా 5 1-4

ఇట్లు ఒక యామము (3 గంటలు) వరకు కుంభక ప్రాణాయామముతో వరవాసుదేవుని ధ్యానించినవాడు విడుజన్మలయందు చేసిన పాపమును పోగొట్టుకొనగలడు

5173 సమీక్ష :

యోగదర్శనమునందు యోగపాదమునందును వర్ణింపబడిన ధ్యానలక్షణముల పదములలో మార్పు ఉండవచ్చును కాని తత్త్వాంశములు ఒకటిగనే యున్నవి యోగపాదమున ధ్యానప్రకారముకూడా చెప్పబడినది వరమాత్మయగు వరవాసుదేవుని మానసకముగ బాహ్యముగ ఆరాధించుటకు ఉద్దేశింపబడిన పాంచరాత్రశాస్త్రమునకు తగినట్లు ధ్యాన మిచ్చట వర్ణించబడినది

అందువలననే ధ్యానఫలమునుకూడ దానికి తగినట్లే యోగ యోగపాదము పేర్కొనుచున్నది యోగాంగములకు విడివిడిగ కైవల్యము ఫలమని యోగదర్శనమెచ్చటను స్రవణిపాదించుటలేదు కాని యోగపాదమున యోగాంగ నిరూపణావసరమున చాలా చోట్ల మోక్షము ఫలముగా చెప్పబడుచున్నది

ఈ అంశమున యోగదర్శనమునకును యోగపాదమునకును సాదృశ్యము చాలా కొద్దిగాను వై సాదృశ్యము చాలా హెచ్చుగాను కనబడుచున్నది

518 సమాధి

5181 యోగదర్శనము

యోగదర్శనమునందు ధ్యానించు వస్తుస్వరూపమును పొందిన ధ్యానము నిలచిపోవు అవస్థను సమాధియందురు ఇందు ధ్యానించు వ్యక్తి "నేను ధ్యానించుచున్నాను" అనువిషయమునుకూడ మరచిపోవును

5182 యోగపాదము

యోగపాదము ననుసరించి జీవాత్మవరమాత్మల ఐక్యమే సమాధి

ఇట్లు సమాధిసిద్ధిని పొందినవాడు లోకకళ్యాణమును సంపాదించగలడు.
చంచలమైన బాహ్యజలము నిశ్చలమైన సముద్రమును ప్రశంసించి తన
చలస్వభావమును ఎట్లు వదలునో అట్లే సమాధిస్థితినిందిన జీవుడు కూడ
పరమాత్మయగు శ్రీమహావిష్ణువునునందు లీనమై తన జీవస్వభావమును
వదలునని యోగపాదము వివరించుచున్నది 14

5.1 8 3 సమీక్ష

సమాధి స్వరూప నిరూపణమున యోగదర్శనమునకును యోగ
పాదమునకును సాదృశ్యము కనబడుటలేదు యోగదర్శనమునందు
స్వరూపరూపమైన అత్మస్థితియే సమాధియని పేర్కొనబడగా, జీవాత్మ
పరమాత్మల ఐక్యస్థితియే సమాధి యని యోగపాదము ప్రతిపాదించు
చున్నది యోగపాదమునందు ఈ జీవాత్మ పరమాత్మల ఐక్యము
నోదాహరణముగ వివరించబడినది

5.2 యోగపాదముపై యోగదర్శన ప్రభావము

పాతంజలి యోగదర్శనము ౫ వా 2వ శతాబ్దమున రచింప
బడినది అపైన వ్యాసుడు రచించిన సౌంఖ్యప్రవచనము లేక

- 14 జీవాత్మనః పరస్యాపి యదై క్యముభయోరపి ।
సమాధి స్సకు విజ్ఞేయ స్సాధ్యధానాం ప్రసాధకః ॥
అహమేవ పరంబ్రహ్మ తదితిధ్యాన మౌష్టికః ।
స్థానిభూతో దృఢశ్శశ్వ ద్విషయాశ్శానౌవ ఐధ్యతే ॥
యథా బాహ్యజలం వాతాం ప్రవిష్టం నిశ్చలం నిధిమ్ ।
చల స్వభావం త్యజతి తథాజీవః ప్రతీయతే ॥
పరమాత్మని వైకుంఠే సమాధిస్తస్య యోగినః ।

యోగభావ్యము, వాచస్పతి మిశ్రుని తత్త్వవైశారది, భోజదేవుని వృత్తి మొదలైన ప్రసిద్ధగ్రంథము లేర్పడినవి చారిత్రకల నిర్ణయము ప్రకారము పాంచరాత్ర వాఙ్మయమునందలి పాద్యసంహిత క్రి శ రిప శతాబ్దమున ఏర్పడినట్లు ౧౫౦౦ కుడుచున్నది యోగదర్శనమునకును యోగపాదమునకును మధ్యకాలము సుమారు ఎనిమిది శతాబ్దములు కలవు ఈ ఎనిమిది శతాబ్దముల కాలములో ప్రచారములో ఉన్న పాతంజలి యోగదర్శనమునందలి సద్ధాంతము లెంతవరకు పాంచరాత్ర యోగమునందు చేరినవి అందును విశేషించి పాద్యసంహితయందు యోగపాదమునందు ఎంతవరకు చేరినవని పరిశీలించవలయును

యోగదర్శనమునందలి ప్రతి యోగాంగమును, యోగపాదము నందు ప్రతిపాదించబడిన ప్రతి యోగాంగముతోను క్రిందటి ప్రకరణమున సూక్ష్మీకృతీకతో పోల్చి చూచితిమి యోగదర్శన - యోగపాద - ప్రతిపాదితాంశముల సాదృశ్య వై సాదృశ్యములను పరిశీలించినచో యోగదర్శన ప్రభావము యోగపాదముపై ఎంతవరకు కలదో తేల్చి చెప్పవచ్చును కొన్ని ముఖ్యాంశములలో ఈ ప్రభావమునుగూర్చి సంగ్రహముగా ప్రస్తుతము పరిశీలింతము.

1 యోగమునకు యమాదులు అష్టాంగములున్నవి యోగదర్శనము తెలియజేయుచున్నది పాద్యసంహితలోగల యోగపాదము కూడ అష్టాంగములనుస్వీకరించుచున్నది పాద్యసంహితకుమూలభూతమైన జయాఖ్య సంహిత యోగమునకు ప్రాణాయామాదులను అష్టాంగములనే ప్రతిపాదించినది యమనియమములను జయాఖ్యసంహిత ప్రస్తావించలేదు వాచీకి బదులు “యోగము” “ఉపా” అను క్రొత్త అంగములను రెండిని జయాఖ్య సంహిత పేర్కొనెను

యోగాంగ నిరూపణమున యోగపాదముపై జయాఖ్య సరిహిత

లోని యోగాభ్యాస ప్రభావముకంటె యోగదర్శన ప్రభావమే హెచ్చుగా నున్నదని చెప్పవచ్చును

2 యోగపాదము యవ ములను నిరూపించుటలో కొంతవరకు యోగదర్శనమునే అనుసరించినది అహంస, సత్యము అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము అను నాలుగు యమములు యోగదర్శన ప్రభావము వలననే యోగపాదమునందు చేర్పబడినవి

3 నియమములను నిరూపించుటలోకూడ యోగపాదముపై యోగదర్శన ప్రభావము లేకపోలేదు తపస్సు, సంతోషము, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వర ప్రణీధానము అను నాలుగు నియమములు అట్లే యోగదర్శనమునుండి యోగపాదమున తీసుకొనబడినవి

4 యోగపాదమునందు చెప్పబడిన ఎదమిది ఆసనములలో నాలుగు ఆసనములు వ్యాసభాష్యమునందు ప్రతిపాదించబడినవే శంజలి యోగదర్శనము ఆసనములను విడివిడిగా పేర్కొనకపోయి పుటికిశి వ్యాసభాష్యమున దలి నాలుగు ఆసనములు యోగపాదము నందు చేర్పబడినవి ఈ అంశమునకూడ వ్యాసభాష్య ప్రభావము యోగపాదమున గలదని చెప్పవచ్చును

5 పాఠానామ నిరూపణ విషయమున యోగదర్శనప్రభావము యోగపాదముపై కనబడుటలేదు యోగదర్శనమునకంటె యోగపాదము నందే ఈ అంశము అతివిస్తరముగా వివరించబడినది

6 ప్రత్యాహార నిరూపణమునందును యోగపాదముపై యోగదర్శన ప్రభావము అధికముగా కనబడుటలేదు ఆరాధనాంగమగు యోగమునకు కావలసిన రీతిలో యోగపాదమునందు ప్రత్యాహారము తీర్చిదిద్దబడినదని ముందే చెప్పితిని (5 | 5 | 3)

7 యోగపాదము ధారణమునుకూడ స్వతంత్రముగనే ఆరాధనమునకు అనుకూలమగునట్లు నిర్వచించినది ఈ అంశమున

రాగదర్శన ప్రభావము యోగ పాదము పైలేదని చెప్పవచ్చును

౪ ధౌన స్వరూపము యోగపాదము నందు విలక్షణముగ తీర్చి
ద్వబడినది అట్లు తీర్చి దిద్దుటలో యోగదర్శన ప్రభావము కొద్దిగా
యిండి యుండ వచ్చును

౫ సూర్య పాదము నందు యోగపాదముపై యోగ దర్శన
ప్రభావము పరోక్షముగా కొంత ఉండి ఉండ వచ్చును

యోగ పాదము కూనస-బాహ్యయాగరూపమగు ఆరాధనమునకు
అంగమైన యోగమును దాని అంగములను నిరూపించుటలో యోగ
దర్శనమును చాలా వరకు ఆధారముగ తీసుకొని కావలసిన చోట్ల తగిన
సూర్పులను చేసకొని నట్లు పరిశీలనము వలన విశదమగు చున్నది

౬ ౩ కిరూ-చర్యాపాదములు-యోగప్రసక్తి :

పాదముల యోగమునకు పాంచరాత్ర యోగమునకు వినియోగ
మందు భేదము కలదని ఇంతకు పూర్వమే నూచించితిని పాంచరాత్ర
సంవాతలలో యోగమును గూర్చిన ప్రసంగము చాలాతక్కువగా ఉన్న
ప్పటికిని, యోగము యొక్క అవసరము పాంచ రాత్రాగమోక్తమగు
ఆరాధనాదుల యందు హెచ్చుగ కలదని ఆయాసంవాతలను పరిశీలించి
నపుడు మనకు తెలియు చున్నది

పాద్య సంవాతలో యోగ పాదము కలదు అందు యోగాంగ
ములు పాంచ రాత్ర యోగమునకు తగినట్లు తీర్చిదిద్దబడినది ఇట్లు
ఆ శాస్త్రమునకు తగినట్లు నిరూపించబడిన యోగము పాద్యసంవాతలోని
కిరీయా చర్యాపాదములందు ఎట్లు వినియోగింప బడినదను ప్రశ్న
ఉద్భవించు చున్నది కనుక పాద్య సంవాతలోని కిరీయా చర్యా పాద
ములందు ఈ యోగ ప్రసక్తి ఎక్కడెక్కడ ఎట్లు వచ్చు చున్నదను
అంశము నిచట పరిశీలించము

321 క్రియాపాదము

అగమ శాస్త్రములోని క్రియా పాద మంతయు కర్షణాద్వితీ ష్ఠాంత క్రియా కలాపమును నిరూపించుచు ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగ అందు లక్షణవిచారమే ఎక్కువగా కనబడును నైదిక క్రియా కలాపా వరణము అక్కడక్కడ కొద్దిగా ఉండను అయినప్పటికి క్రియా పాద మునందు యోగ ప్రసక్తిగల సందర్భము లేవి; అచటయోగముయొక్క వినియోగ మంతవరకు కనవడు చున్నదను అంశము ను విచారితము

1 క్రియా పాదమునందు గర్భవ్యాస ప్రకరణము న భూమండల ధ్యానవిధిచాపదేశించబడినది అచట మనస్సు నందుభూమి నావేశింపజేసి తననుకేతవునిగా భావన చేయవలెనని చెప్పబడినది 15 ధ్యానమును యోగాంగము నందొద్దిగ పొందిన వాడే మున్నును ఎకాగ్రమొనర్చి ఐదువంటి ధ్యానమును చేయగలడు

2 క్రియాపాదము 24 వ అధ్యాయమున ఆచార్య లక్షణమును వివరించుచు, ఆయన కుండవలసిన కొన్ని గుణముల నిట్లు చెప్పినది—

“జితేంద్రియః ఋజుః దయావాన్ సత్యవాక్,

ధృతిమాన్, జితద్యస్త్యః ధ్యానవరః, అస్తికః,”

మొదలగునవి ఇవి యన్నియు యోగధ్యానముతో యోగాంగముల యందు నొద్దిని పొందిన వారికి మాత్రమే సాధ్యములగునన చెప్పబడు

15 ధ్యాయస్థూమండలం సర్వం సాద్రిద్వీప సముద్రకమ్ |

దిగ్గజోత్తమృతం శేష ఫణింగ్ర శిఖర స్థితమ్ ||

మనస్సౌ వేత్య వసుధాం ద్విలాస్తాం శ్యామలాం శుభమ్ |

ఆ కల్పితాస్సుతుస్సౌతా మాదధ్యాధ్వర్య సంపదమ్ ||

ఆత్మానం కేశవం ధ్యాత్వా సర్వాభరణ భూషితమ్ ||

పా సం క్రి కి 26-28

పీలగు చున్నది 16

3 అంకురార్పణసమయమున భూ దేవిని ధ్యానించవలెనని చెప్పినంద
ర్చమటన 17 ధ్యానమను అంగము ఉపయోగమునకు వచ్చు చున్నది అట్లే
అనేక సందర్భములలో అనేక మూర్తులను ధ్యానించుట ఆగమప్రయో
గముల యందు సర్వసాధారణము యోగసద్ధిని పొందనివానికి ధ్యానము
నందుమనస్సునిలువడు. గనుక యోగపాదప్రతిపాదిత యోగముయొక్క
అవసరముప్రయోగ విధిలో అడుగడుగున కలదని తెలిసికొనవచ్చును.

4 అదీ ప్రకరణమున ఋత్విజులను వర్ణించుచు “ప్రపాదాయామ
పరాయణులని” చెప్పబడినది 18 ఋత్విజులు ప్రపాదాయామనును
యోగాంగమున సద్ధిని పొందిన వారై యుండవలెనని దీని వలన
అర్థమగు చున్నది

5 ప్రతిష్ఠా ప్రకరణమున ఘోషాన్యాయములు చేయదురు అందు
నాడీ దశవాయు న్యాసములు కూడ కలవు యోగపాదమున చెప్పిన
రీతిలోనే ఇచ్చట దశనాదులు దశ వాయువులు వేర్వేరున బడినవి 19

16 పా సం 39 24 శీ 11

17 మహి సూక్తేన సంస్పృశ్య ధ్యాయన్నే కాగ్రచేతసా

అందులోనే 24 శీ 48

18 పవిత్ర పాణయః స్నాతాః ప్రపాదాయామ పరాయణాః

అందులోనే 24 శీ 48

19 సుమమ్నా ఎంగళా పూషా హస్తజిహ్వ యశస్వినీ

అలమ్బు సేదా గాంధారి కాశినీ చ కుహారవి

ప్రాణాగ్రాన సమానాశ్చ వ్యానోదానే చ వాయవః

నాగః కూర్మశ్చ కృకరో దేవదత్తో ధనంజయః

అందులోనే 27 శీ 9 181

8 ప్రతిష్ఠానంతరము మూలభేరమునకు ముందు వద్దాసనమున కూర్చొని ప్రాణాయామ మొనర్చి శుద్ధాత్ముడై పరబ్రహ్మధ్యానము చేయవలెనని ధ్యాన ప్రకారము కూడ వివరణచేసినది ఈ సందర్భమున ఆసనము, ప్రాణాయామము ధ్యానమును చూడు యోగాంగముల వినియోగము మనకు స్పష్టముగ కనపడు చున్నది

ఇట్లు పాద్య సంవాతలోని క్రియా పాదమున ఎన్నియో నందర్భములలో యోగ పాదము నందు చెప్పబడిన యోగాంగములయందు నిష్ఠ కుడైన సాధకుడు చేయవలసిన క్రియాకలాపము పేర్కొనబడినది స్థలీపులాకముగా కొన్ని ఉదాహరణములను మాత్రమే చెప్పట నిచ్చితిని

9 2 చర్యపాదము

యోగాంగముల వినియోగమునకు అవకాశము క్రియాపాదమున కిందే చర్య పాదము నందే ఎక్కువగా కలదు చర్యపాదమున ప్రతిష్ఠానంతర మాచరించబడు నిత్య నైమిత్తిక కామ్యోత్సవ రూప క్రియాకలాప ముందును ఏ క్రియా కలాపము నైనను ఎదో ఒక ఆసనము నందు కూర్చొని ప్రాణాయామ మొనర్చి స్థిరచిత్తుడై ధ్యానము చేసి నిర్వహించవలసినదే కనుక యోగాంగ వినియోగము తప్పనిసరిగ నుండును కనుక చర్యపాదము నందు యోగశరంబంధము గల కొన్ని ముఖ్య సందర్భములను ఈ ప్రకరణమున వరామర్శింతును

1 చర్యపాదములోని ద్వితీయాధ్యాయము చక్రాబ్జమండల

20 ముహూర్తే శోభనే ప్రాప్తే దేశికః కమలాసనః॥

పుంతో మూల భేరస్య బద్ధ వద్దాసనః స్థితః॥

ప్రాణానాయమ్య శుద్ధాత్మా ధ్యాయేద్బ్రహ్మ సనాతనమ్॥

పా,సం క్రి 28 51 52

దీక్షను నిరూపించు చున్నది అందు అచార్యుడు వక్రకాణ్డ మండలిమును
 పేయుటకు ముందు "ధారణా శోధిత తనువు" కానలేవని చెప్పయున్నది 21
 'ధారణ' అను యోగాంగమున కృతకృత్యుడైన వాడే అట్లు పేయుటకు
 సమర్థుడగును

2 అదే క్రకరణమున దీక్షితుడగు శిష్యునకు గురువు కొన్ని
 నియమములు నుండే శించును అనియమములతో యోగమునకు సంబం
 ధించిన కొన్ని ముఖ్యాంశములు కలవు 1 భగవద్ధ్యానము చేయుట
 2 సర్వభుతిముల యందు సమవృత్తి త్వము 3 కామక్రోధవర్జనము
 4 ఎండ్రులుగులను విషముమల నుండి మరల్చుట 5 సర్వావస్థల
 యందు భగవంతుని స్మరించుట మొదలగు వాటి యందు యమ
 నియమ త్యాగోపధారణ ద్వానములను యోగాంగములవినియోగము
 రసముచున్నది 22

3 పాంచరాత్రాగమము పంచకాలప్రక్రియను ప్రతిపాదించు
 చున్నది అందు యోగమును కాలము అయిదవది ఆ యోగమును
 కాలమున యోగాసనము నందుండి సంగ్రహ క్రమము నాశ్రయించి
 తత్త్వములను ఆత్మయందు సంహరించి, జీవాత్మను పరమాత్మయందు

21 మండపే యజనే స్థావ్యః ద్వార కుంభాదిపూర్వవత్॥

ధారణా శోధిత తనుశ్చక్రకాణ్డం వర్తయేద్గురుః॥

పా సంచ 2 8 9

22 సమస్సర్వేషు భూతేషు కామకౌఢౌ వివర్జయేత్॥

శస్త్రైశ్చవైషండిగ్రియాణి భిషయేభ్యో నివారయేత్॥

అసీనో వా శయానో వా గచ్ఛన్ భంజాన ఏవవా॥

సా సంచ 2 8 10

శ్రీనమగు నట్లు చేయవలెను 23 సమాధ్యవస్థను ఈసందర్భము చక్కగా వివరించుచున్నది

4 చర్యా పాదమున 21 వ అధ్యాయమున దీక్షితుడై మంత్ర అధ్వానము ననుసరించు వారికి ధ్యేయవస్తువైన వాసుదేవ తత్త్వము నుపదేశించి ధ్యానము చేయవలెనని చెప్పబడినది 24 ఇచ్చట ధ్యానమను యోగాంగము ఉద్దేశింపబడినది

5 చర్యాపాదము నందు యోగము నాశ్రయించి దేహత్యాగమును

23 యోగాసనే సుఖాసీనో యుంజీతాత్మా నమాత్మని |
యథోక్తేన ప్రకారేణ యథాశక్తి చతుర్ముఖ ||
సంహార క్రమ మాశ్రిత్య తత్త్వాన్మాత్మని సంహరేత్ |
ఆత్మానం వా హృత్పద్మే వరమాత్మని నిష్ఠితే ||
సంహరేద్భుత్తో యోగా త్యాగం క్లేశ్చాహంత్యజేత్ |

పా సం చ 13 76-78

24 ధ్యేయం వస్తు ప్రవక్ష్యామి మంత్ర అధ్వానినాం నృణామ్ |
ద్విభుజం చేద్యాసుదేవం రేఖాభిస్తలయోః కరే |
లాంఛితం శంఖచక్రాద్వైః ధ్యాయేత్తద్ద్విగుణైః పునః |
ద్వాభ్యాం కరాభ్యాం భిభ్రాణం శంఖ చక్రగదాంబుజే ||
ముఖ్యా భ్యామధవాభీలిదానం కట్యవలిమ్పనమ్ |
ఇతోధికే భుజగణే బహ్వయుధ ధరం హరిమ్ ||
పద్దేన శ్యామనుభగ మథవా ధవలి ద్యుతిమ్ |
తైలాది వస్తుభిః క్లుప్తం తేరం వాదిపదే స్థితమ్ ||
అసీనం వా శయానం వా గరుడా రూఢమేవ వా |
ధ్యాయేయరర్పయేయ శ్చ శ్రయామస్త్రైః శ్రయానిదః ||

అందులోనే 21 25-27

చేయు పద్ధతి నిరూపించబడినది హృదయా ర విండమన
అంగుష్ఠమాత్రమైన చతుర్బుజని భ్యాన మెనర్పి నిర్మల పైన
మనస్సుతో అర్పించి, బ్రహ్మనాడిని స్మరించి, బ్రహ్మరంధ్రము ద్వారా
దేహసమీరణము ఈ త్కమము చెడనట్లుచేసి దేహమును త్యజించు
వచ్చును ఇది నిత్యము యోగా భ్యానము చేయువానికేసాధ్యమగును 25
ఇచ్చట యోగాంగము లెన్నియో వివరించ బడినవి

26 యుంతిత యోగవిధిన హృదయాం భోరుపోసనే |
కర్ణికాయాం సుఖాసీనం శుద్ధస్పటిక వర్చసమ్ ||
చతుర్బుజ ముదారాంగం జ్యోతిర్మండల మధ్యగమ్ |
అంగుష్ఠ మాత్రం పురుషం ధ్యాత్వాభౌగైర్యధాక్రమమ్ |
అభ్యర్చయేన్నిర్మలేన మసౌ సుసమావతః |
యోగాభ్యాన ఒలే నైవ గుణోత్కర్షః ప్రజాయతే |
చంద్రార్కాగ్నిమయం భీజం రేచుండల సన్నిభమ్ |
శత సూక్ష్మతరం బింబం రాజముద్గనమ ప్రభమ్ |
తంసర్వమంత్రా నాత్రమ్య స్థతం విద్యాద్వి చక్షణమ్ |
తతస్తు రాజకా భీప్రమాణం చింతయేత్కృమాత్ |
ఉప్పాదక మథాన్యాభిర్యసోస్తే నాద ఆశ్రితః |
తం విలీయ సముత్పన్న మశ్వవాల ప్రమాణకమ్ |
యస్య గచ్ఛతి తే వ్యోమ్ని వ్యోమ చాగచ్ఛతేహృది |
తతో విచింతయే త్పూజ్ఞా మాశ్వవాల ప్రమాణకమ్ |
బ్రహ్మనాడీ మనేనాకు పశ్యతి భ్యాన సేవనాత్ |
తతోంగ రోమ మాత్రం తు బీజవాలం సమంతతః |
ధ్యాయేన్నియమ మాస్థాయ బ్రహ్మనాడీ ప్రకాశకమ్ |
ఏవం ధ్యాయన్నిమం ఎదిం పరివక్తృ పరిత్యజేత్ |

8 దేహపాతలక్షణమును వ్యాఖ్యానించు సందర్భమున
యోగముల నెన్నింటినో చర్యపాదము పేర్కొనినది యుక్తాహర
వివరించుచు క్రియాసక్తుడై యుక్తస్వప్నావబోధుడైయోగయుక్తుడైన
వాడు భారణకలవాడై సమాధిస్థుడై భగవంతునితో ఐక్యము నంది
దేహమును స్వేచ్ఛతో విడిచి వేయగలడు 26 ఈ సందర్భమున యే గ
సారమండలము పేర్కొనబడినది

ప జ్ఞాయ పురా నందం పాకలక్షణ ముత్తమమ్ |
నిరర్థ సంధిమాత్రం చ కృత్వా దేహ సమీరణమ్ ||
ముక్త్యా తద్భ్రహ్మ రంభేణ ఉత్కాన్తికరణేన చ |
ఛాత్వా పరిత్యజేద్దేహం నిత్యాఖ్యాసరతో యది ||

పా సం చ 2494-104

26 యుక్తాహర విహరస్య క్రియాసక్తస్య తద్యజ |
యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగయుక్తస్య సర్వదా ||
ఋతే సదాశబ్దో హృద్గతో దుందుభిన్వనః |
స్పర్శం నశీతం నా పృష్ఠం విజానాతి త్వగింద్రియమ్ ||
బ్రువోర్మధ్యే యదా శ్మోతిః ద్వాదశాంతే వ్యవస్థితమ్ |
ప్రత్యస్తమేతి వై శీఘ్రం న చోదయతివైపునః ||
న జానాతి సమాధిస్థో హర్షమబ్ధం యదాంతరే |
పరికుప్యతి గాత్రస్థం శోణితం శ్లేష్మ లక్షణమ్ ||
న చేత్తి పార్థివం గన్ధం న బాహ్యభ్యంతరే యదా |
సందస్తేదా ప్రబోధవ్య కాలేనైవ బరేణకు ||
ప్రధివ్యాం సంస్థితం వైవ ధారణాయాం సమావాతః |
న చేత్తి శబ్దం ప్రాసక్తం పంచ మాత్సం చ మేక్షణే ||
స్థితస్సమేధా బాహ్యేతు శీతోష్ణేన చవిందతి |
సతేద్దిన చతుష్కేణ నంద స్తత్కలితేక్షణే ||

ఇట్లు చర్యాపాదమున అనేక సందర్భములయందు యోగ ప్రసక్తి వస్తుచున్నది. పాంచరాత్రికుడగు సాధకుడు యోగాభ్యాసమున నిష్ణాతుడై యుండవలయునని తెలియజేయుటకు కొన్ని ఉదాహరణములను మాత్రమిచ్చట పేర్కొని యున్నాను.

రూపధ్యానం సమాసాద్య పూర్వోక్త విధివాయది।
 సభాతి హృదయాకాశే బహిర్వాజ్ఞోదిషాం వతి॥
 పిండపాతో హ్యవశ్యంస్యాత్ జ్ఞాత్వాంష్టైః పురోదితైః॥
 తృతీయేఽహ్ని చతుర్వక్త్ర సర్వం మే తత్తదాక్షరే।
 సమాధౌ యది నాయజ్యే యోగీ సమ్యక్ప్రవర్తతే।
 న వేత్తి పరమాహ్లాదం తృప్తితం వరికంపతే॥
 దిన ద్వయేన పిండస్య పాతోఽస్య ద్వితయక్షరే।
 స్థితో గగన భాగేతు ప్రిగుక్త విధినాయది॥
 న వేత్తి విధినా గంధం తద్వాహ్నేతు కథాకథమ్।
 తత్రైవై కదిసి వాథ లక్షణే ప్రథమేక్షరే॥
 ధ్యా త్వైవ విధినా సమ్యగ్గోగీ భ్యానైకమానసః।
 మయినన్నర్పితమనా వ్యాహరన్ బ్యాదశాక్షరమ్।
 స్వయ ముత్కమతే పిండా ద్యాయాద్యాగ నిశేతవమ్।
 పాం. సం. చ. 24. 111-124.

6. షష్ఠాధ్యాయము

6.1 ఉపసంహరము :

పాంచరాత్ర వాఙ్మయముతోని పాద్యసంహితయందుగల యోగపాదము కొన్ని యోగతత్త్వములను ఉపపాదించుచున్నది. పతంజలిమహర్షి ప్రణీతమైన యోగదర్శనము అష్టాంగసహిత యోగమును నిరూపించినది. పాతంజల యోగమెంతవఱకు యోగపాదమునందు, కనపడుచున్న పాంచరాత్రయోగమునకు దగ్గరగా నున్నదని, పాతంజల యోగవ్రథావము యోగపాదముపై కలదా? లేదా? ఉన్నచో అది ఎంతవరకు : అను అంశములను కాలంకషముగ ఈ సిద్ధాంత వ్యాసమునందు చర్చించితిని. అయిదు అధ్యాయములలో జరిగిన పరిశీలన సారాంశములను కొన్నింటిని సంగ్రహముగ ఈ ఉపసంహారాధ్యాయమునందు పొందుపరచుచున్నాము.

1 పాంచరాత్ర పదమునకు విభిన్న సంవాతలలోని నిర్వచనములను పరిశీలించి “పంచభిరాత్రిభిః నిర్వ్యాధోఽస్యోపచేశ ఇతి పాంచరాత్రమ్” అను వ్యుత్పత్తి యుక్తిసహముగ మున్నదని నిరూపించబడినది

2 పాంచరాత్రశాస్త్రోత్పత్తి విషయమున సంప్రదాయవాదమును, సవ్యవాదమును తూలంకరముగ చర్చించి, క్రిత రెండవ శతాబ్దము నుండి పాంచరాత్రసంవాతలేర్పడినవని చెప్పు సవ్యవాదము యుక్తియుక్తముగ మున్నదని నిర్ధారణ చేయబడినది

3 ఋగాదిపేద విభాగము జరుగక ముందే ఏకాయ పేదము ప్రచారములో నుండెననియు తేర్చి వ్యాపర యుగములలో అది అంతర్ధానము నంది, తిరిగి కలిగియు గారంభమునపాంచరాత్రమన పేరభగవద్ముఖోద్గతమైనదనియు విశదీకరించబడినది

4 స్వసంవాతావాజ్ఞయ స్వరూప స్వవాచములనుబట్టి ఆది-ఆగమ-ఆచార్య - ఆధునిక కాలములను నాలుగదశలలో పాంచరాత్రశాస్త్ర విభాసము ఎర్పడినదని పోద వారణముగ ప్రతిపాదించబడినది

5 అనేక సంవాతలలో చెప్పబడిన సంవాతల సంఖ్యలనుపేర్కొని పొద్దాది సంవాతలు, ప్రస్తావన గ్రంథములు పేర్కొన్నట్లు పాంచరాత్రము అష్టోత్తరశత సంహితాముతమను సంప్రదాయవాదుల సిద్ధాంతము హేతుబద్ధముగ మున్నదని నిర్ణయించబడినది

6 పాంచరాత్రశాస్త్రము ప్రతిపాదించిన పైన యోగ-కీర్తన చర్యపాదములను సమగ్రముగ నిరూపించుటచే, వాద్యసంవాత ఇతర సంహితలన్నింటిలోను ఉదాహరణార్హమైనది వ్యవహరింపబడుచేయబడినది

7 రత్నత్రయమునందలి జయాఖ్యసంహితనాధారముగ చేసిన

ఎర్పడిన పొద్దుసంవాత క్రి శ ఆరవశతాబ్దమునాటికి రూపొంది యుండ నని సోపష్టంభముగ సవిస్తరముగ నిరూపించబడినది

8 ఈ శాస్త్రమున యోగపాదమును ప్రవేశపెట్టుటకు శాదణమేమై యుండునని ఆశంకించి అనేక వికల్పములను పేర్కొని క్రియలను స్పృశించుటకు, చర్యలనాచరించుటకు మనోనిగ్రహము ముఖ్యము గాన క్రియా - చర్యపాదముల కంగముగా యోగమువదేశించబడినదని సయుక్తికముగ నద్ధాంతీకరించబడినది

9 యోగపాదప్రతిపాదితములైన యోగాంగములను జయాఖ్య సలవాతలోని యోగాఖ్యాన ప్రతిపాదితములైన యోగాంగములను నిరూపించి, ఆ రెండింటి తారతమ్యమును పరిశీలించి యోగాఖ్యాన ప్రభావము యోగపాదముపై తగినంతలేదని నిర్ణయించడమైనది

10 శివప్రోక్ష-హరణ్యగర్భప్రోక్షభేదముతో యోగదైవిధ్య మును పేర్కొని, శివప్రోక్షయోగము చతుర్విధమని ప్రతిపాదించి, హరణ్యగర్భప్రోక్షమే రాజయోగమని పతంజలి దానిని అనుశాసించె నని సవిస్తరముగ నిరూపించబడినది

11 యోగస్వరూపమును పరిశీలించి, యోగదర్శనకర్తృత్వమును ప్రస్తావించి, పతంజలి ఒక్కడేనను సంప్రదాయవాదమును నిరసించి, మహాభాష్యమును యోగసూత్రములనురచించిన పతంజలిఒక్కడేనని క్రిపూ రెండవశతాబ్దమున అతిదుండెనను ఎస్ ఎస్ దాస్ గుప్తమతము యుక్తిముగ మన్నుదని నద్ధాంతీకరించబడినది

12 క్రిపూ రెండవశతాబ్దమున యోగదర్శనము క్రి శ ఆరవ శతాబ్దమున యోగపాదము ఎర్పడినదని నిరూపించి పాంచరాత్ర యోగము పైయోగదర్శన ప్రభావము కొంత కలదని విశదీకరించి, మూడుదశలో పాంచరాత్రయోగము స్వరూపలాభము నందినదని నిర్ణయించబడినది

13 యోగపాదమునందు ప్రతిపాదించబడిన యోగాంగములకు యోగదర్శన ప్రతిపాదిత యోగాంగములకు కలసాదృశ్య-పై సాదృశ్యముల వరిశీలించి ఆరాధనాంగమగు యోగమునకు అవసరమగునట్లు యోగపాదమున యోగాంగములు తీర్చిదిద్దబడినవని నిర్ధారణ చేయబడినది.

14. యోగపాదము పై గల యోగదర్శన ప్రభావమును చర్చించి ప్రతి అంగమును నిరూపించుటలో యోగదర్శన ప్రభావము ఇంత మాత్రము కలదని సోదాహరణముగ నిరూపించబడినది.

15 యోగపాద ప్రతిపాదితమైన పాంచరాత్రయోగము ఎట్లు చర్చలను, క్రియలను అనుష్ఠించు నపుడునయోగవడునని ఆయా పాదములలోని సందర్భములను వివరించుచు విపులముగ ప్రతిపాదించబడినది.

ఉపయోగ గ్రంథావళి (BIBLIOGRAPHY)

1. మూల గ్రంథములు (Original Texts)

అనిరుద్ధ సంహితా

శ్రీనివాస అచ్యుతగార్, ఎ.

మైసూరు, 1958.

అష్టాదశోపనిషదః

రిమామే, వి.పి. ఓ. వాణీశర్, ఆర్.డి.

వైదిక సంశోధనమండలి

పూనా, 1958.

అగమప్రమాణ్యమే

సరసింహదార్య, ఎమ్.

బరోడ గైక్వడ్ ఓరియంటల్ సొసైటీ, 189.

బరోడా, 1878.

అత్మపూజోపనిషత్

(ఈశాద్యష్టోత్తరశతోపనిషదః)

వాసుదేవశర్మ.

కర్ణాటక సాగర్ ప్రెస్

బొంబాయి, 1925.

ఈశ్వరసంహితా

అనంతాచార్యస్వామి, పి.బి.

కాశ్యపురావళి సొసైటీ, 45.

నింతివరం, 1928.

శాత్రువ సంక్రమణః
సంవత్సరముని, హెచ్ హెచ్
జి ఆర్ జోషియార్ సన్స్
మైసూర్, 1958

కరోవనిషత్
వరదాచారి, కె ఎ & కాకాచార్య, డి డి
తిరుపతి, 1948

కర్మమీమాంసా
కీత్ ఎ బి
కలకత్తా, 1921
కూర్మపురాణము
ఆచార్య శ్రీరామశర్మ,
బరేలీ

మేరండనంవాతా
శ్రీ గంగ విష్ణుకృష్ణదాస్
బొంబాయి, సంవత్ 2013

చతకనంవాతా
ఆచార్య వైద్యజాదవజీత్రికంజీ
చౌఖాంబ సంస్కృత సంస్థానమ్
వారాణసి 1984

జయాఖ్య సంవాతా
భట్టాచార్య బి
ఓరియంటల్ ఇన్స్టిట్యూట్
బరోడా, 1931

జాబాలదర్శనోపనిషత్
(ఈశాద్యష్టాత్తర శతోపనిషదః)
వాసుదేవశర్మ
నిర్ణయసాగర్ ప్రెస్
బొంబాయి, 1965

తర్కవాచస్పత్యమ్
 శ్రీతారానాథ భట్టాచార్యః, తర్కవాచస్పతి
 ప్రథమభాగము
 చౌఖాంబ నంబక్కతసిరిస్
 వారాణసి, 1882

దక్షస్మృతిః
 అష్టాదశస్మృతయః
 భీమరాజ శ్రీకృష్ణదానశర్మ,
 లొంబాయి, 1830

నారాయణ పూర్వతాత్పర్యపనిషత్
 (ఈశాద్యష్టోత్త రశతోపనిషదః)
 వాసుదేవశర్మ
 నిర్ణయసాగర్ ప్రెస్
 లొంబాయి, 1925

న్యాయకోశః
 భీమాచార్య యశ్వికర్
 వాసుదేవశాస్త్రి అభ్యంకర్
 భండార్కర్ ఓరియంటల్ రిసెర్చ్ ఇన్స్టిట్యూట్
 పూనా, 1978

పరమపురుషనంశా
 శీతారామాచార్య ఎ
 భద్రాచలం, 1938

పరమనంశా
 భట్టాచార్య, ని
 ఓరియంటల్ రిసెర్చ్ ఇన్స్టిట్యూట్
 బరోడా, 1940

పాద్యసంహితా

(జ్ఞాన యోగ-క్రియా-పాదాః)

క్రితదండి శ్రీమన్నారాయణరామానుజజీయర్
భద్రాచలం

పాద్యసంహితా

(చర్యాపాదము)

రామానుజం జ్యోతిష్కే గోమతం

మైసూరు, 1887

పారమేశ్వరసంహితా

గోవిందాచార్యః

శ్రీరంగము, 1953

పురుషోత్తమ సంహితా

సీతారామాచార్యులు, ఎ

భద్రాచలం, 1931

పౌష్కర సంహితా

సంవత్సరమారముని, హెచ్ హెచ్

మేల్కోట, 1934

భారద్వాజ సంహితా

సరయూనాథమిత్ర

బొంబాయి, 1927

మనుస్మృతిః

ప్రొఫెసర్ శాస్త్రి జె.ఎల్

మోతీలాల్ బనారసీదాస్

ఢిల్లీ, 1983

మహాభారతమ్

సుబ్బంకర్ వి ఎస్ జె. టెక్స్ట్ బుక్స్, ఎస్ కె
Vol 16 శాంతిపర్వం పార్ట్ 111 బి
భండార్కర్ ఓరియంటల్ రీసెర్చ్ ఇన్స్టిట్యూట్
పూనా, 1954

మహాత్మవవిధి

లక్ష్మీనరసింహాచార్య, శ్రీ ద్వాపరవతం
రఘునాథాచార్య ఎస్ బి.
పద్మశ్రీ పబ్లికేషన్స్
తిరుపతి, 1987

మానమెయ రహస్యశ్లోక వార్తకమె
శ్రీనివాసాచార్య లక్ష్మీపురం
మైసూరు, 1925

మార్కండేయ శంకరా

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన ప్రచురణము
తిరుపతి 1984

యాజ్ఞవల్క్యశ్మృతిః

నారాయణశాస్త్రి
బెనారస్, 1620

యోగతత్త్వ పరిషత్

(ఈశాద్యష్టోత్తర శతోపనిషదః)

వాసుదేవశర్మ

నిర్ణయ సాగర పెన్

బొంబాయి, 1925

యోగదర్శనమ్
(వతంజలి యోగ సూత్రాణి)
రామప్రసాద్
అలహాబాద్, 1912

యోగవాసిష్టమ్
(ప్రథమభాగము)
అక్షణశాస్త్రి వణశీకర్ వాసుదేవ
న్యూఢిల్లీ, 1981

యోగ శిఖోపనిషత్
(ఈశాద్యష్టిత్తరశతోపనిషద)
వాసుదేవశర్మ
నిర్ణయ సాగర (పెన్
బొంబాయి, 1925)

రక్షాగ్రంథాః
శ్రీవీరరాఘవాచార్యులు, ఉత్తమూరు
శ్రీమద్వేదాంతదేశిక సెవన్ శెండినరీ, అష్ట
మద్రాసు, 1969

వరాహోపనిషత్
(ఈశాద్యష్టిత్తరశతోపనిషద)
వాసుదేవ శర్మ
నిర్ణయ సాగర (పెన్
బొంబాయి, 1925)

వాక్యవదీయము Vol 1.

రఘువన్ ఎత్తు, తె
మోతీలాల్ బనారసిదాస్
వారాణసి, 1971

వాల్మీకి రామాయణమ్
పండిత పుస్తకాలయ
కాశీ, 1958

విశ్వామిత్ర సంవాతా
శంకరభట్ట, యు
శేంద్రీయ సంస్కృత విద్యాపీఠం
తిరుపతి 1970

విష్ణుతిలక సంవాతా
రాఘవాచార్య, తె ఆ కృష్ణకౌత్తి, వి
బెంగళూరు, 1898

శతపథ బ్రాహ్మణమ్
శ్రీరామ స్వరూపశర్మ
రీసెర్చ్ ఇన్స్టిట్యూట్ ఆఫ్ విన్నియంట్ స్టడీస్
మ్యూఢిల్లి 1987

శతపథ బ్రాహ్మణమ్
(సాయణభాష్యమ్)
పొద్దు 1v కల్యాణ్, బాంబే
సంపత్, 1897

శాండిల్య సంహితా

(భక్తికాండ)

గోఫినాథ కవిరాజు

బెనారస్, 1935-36

శ్రీమద్భగవద్గీతా

శ్రీనిర్వికల్పానంద స్వామి

శ్రీరామకృష్ణ మఠము, మైలాపూరు

మద్రాసు, 1944

శ్రీమద్భాగవతమ్

వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రీసన్స్

మద్రాసు 1941

పర్వదర్శన పంగ్రహః

వాసుదేవ శాస్త్ర, అభ్యంతర్

పూనా, 1951

సాంఖ్య యోగకోశః

అచార్య శేదారనాథ త్రిపాఠి

వారణసి, 1974.

స్కంద పురాణమ్

అచార్య శ్రీరామశర్మ

బరేలీ

స్కంద ప్రదీపికా

ఉత్పలా చార్యః

పండిత వామన శాస్త్రి

విజయనగర సంస్కృత సీరిస్, vol XIV

బొంబాయి, 1898

Aphorisms of Yoga
Shree Purohit Swamy
London, 1938

HathaYoga Pradīpika
Svatma Rama
 with the commentary of
Jyotsna & Brahmananda
The Adyar Library and Research Centre
Madras, 1975

Patanjali Yoga
Saraswathy, K N & Ardhanareesvarim, B
Madras

Patanjali Yoga Sutras
Jivananda Vidyasagar
Culcutta 1867

Patanjali Yoga Sutras
Vasantananda
Madras

Patanjali Yoga Sutras
Vacana Rama sarma
Kanyakubja 1978 79

Text Book of Yoga
Feuersteion, George
London, 1975

The Yoga Sutras
Subramanya Sastri, S
Adyar, Madras, 1934

The Yoga of Patanjali

Yadri, M R.

Poona, 1979.

The Yoga Sūtrā of Patanjali

Haughton woods, James

Delhi, 1966.

Yogasūtram

Pandita Baladeva misra

Benaras, 1931.

Yoga Sūtrā of Patanjali

Ballantyne, J.R. & Govinda Sastri, Deva

Culcutta, 1882

Yoga Sūtra of Patanjali

with the Commentary of Vyāsa

Baba Bagantic.

Delhi, 1976.

2. పరిశీలనలు

(STUDIES)

ప్రసాదభూపాలుడు

ఆంధ్రవిజ్ఞానము నాల్గవ భాగము
రాజమండ్రి, 1981,

శేంకటాచార్యుని, దివాకర్లు

విజ్ఞానసర్వస్వము ఆరవ భాగము,
విశ్వసాహితీ, హైదరాబాద్ 1981

శ్రీఅనుభవనందస్వామి అవారు

సర్వసద్ధాంతసౌరభము

ప్రథమ భాగము

సాంఖ్య యోగదర్శనములు

కావట్ల, 1964

శ్రీ నిర్వికల్పనందస్వామి

భారతీయ తత్వశాస్త్రము

ప్రథమభాగము, తెనాలి, 1980

— — —

భారతీయ తత్వశాస్త్రము

చతుర్థభాగము, తెనాలి, 1984

సచ్చిదానందమూర్తి కొత్త

విజ్ఞానసర్వస్వము

(దర్శనములు - మతములు)

7వ భాగము హైదరాబాద్, 1982

Asrani, U A

Yoga Unveiled Delhi 1977

Atmananda Swamy

The four yogas or the four
paths to spiritual enlight-
ment Bombay 1966,

Bahadur, K P,

The wisdom of yoga
New Delhi 1977

Bharati Suddhananda	Secrets of Samayoga, Madras, 1970
Bhatt, S R	The Philosophy of Pāñcā ratra, Madras, 1968
Brahma Vidya	Yoga Philosophy & Modern Philosophy, Bengal, 1909
Chatterji	Yoga Philosophy, Sukkur, 1894
Dasgupta S N	A History of Indian Philo sophy, Vol I New Delhi 1975
— — —	Yoga as Philosophy and Religion, London 1923
— — —	Yoga Philosophy, Delhi 1930
— — —	Yoga Philosophy in Rela tion to other systems of Indian thought, Calcutta 1930
Dass S K	Glimpses of divine light, Delhi, 1987
Gherwala, R S	Patanjali's Raja Yoga, New Delhi 1979
Gonda, Jan	A History of Indian Liter- ature, (Medieval Religious Literature in Sanskrit) Vol II Otto Harrassowitz Wiesbaden, 1977

- Hastings, James Encyclopaedia of Religion and Ethics Vol XII, Newyork, 1958
- Haughton woods Jan es The Yoga System of Patanjali of the ancient Hindu doctrine of concent ration of mind Delhi, 1914
- Hewitt James, Yoga and Meditation 1978
- Hiriyanna, M Outlines of Indian Philo sophy London, 1932
- Hutchinson Ronald Yoga a way of life, London 1974
- Indra Devi Sai Baba and Sai Yoga, Delhi, 1975
- Iyengar, B K S Light on Yoga London 1966
- Jñanananda Swamy The Philosophy of Yoga Ahmadabad, 1938
- Krishnananda Swamy Yoga is a Universal Science, Sivananda Nagar, 1983
- Kumari Pavan Patanjala Yoga Sutra A Critical Study Delhi 1979
- — — Yoga Sara Sang raha India 1981
- Leuba E H The Yoga System of Mental Concentration and religi ous mysticism, Newyork 1919
- Macdonel A A History of Sanskrit lite rature Varanasi 1971

Mishra Umesh	Place of Yoga among the Various Schools of Indian thought Allahabad 1933
Narasimhacharya, M	Yantras contribution to Visistadvaita, Madras
Potter Karel, H	The Encyclopaedia of Indian Philosophy Vol I, Varanasi, 1970
Radhakrishna, S	A Source book in Indian Philosophy, Princeton, 1957
— — —	Indian Philosophy London, 1948
Raghunadhacharya S B	Raka -commentary on Kriya Kairava Chandrika, Nadigaddapalem, 1975
Satyaprakash Swamy	Patañjali Raja Yoga Delhi 1975
Schrader F O	Introduction to Pañcaratra and Ahirbudhnya Samhita Madras 1916
Smith H D	A descriptive bibliography of the printed Texts of the Pañcaratragama Vol II Baroda 1981
— — —	A Smith Agama Collection Sanskrit Books and Manuscripts relating to Pañcaratra studies Syracuse University USA, 1978

- Srinivasa Raghavan, A Vis istādvaita,
Ramanuja Research Society
Madras, 1974
- Thakar Vimala Life as Yoga, Delhi, 1977
- Varadachary V Āgamas and South
Indian Vaiṣṇavism,
Madras, 1982
- Vasu, S C An Introduction to Yoga
Philosophy,
New Delhi, 1981
- Venkatachari, K K A Āgama and Silpa,
proceedings of the Seminar
held in Dec 1981
Bombay, 1981
- Vettam Mani Puranic Encyclopaedia,
Delhi, 1975
- Vidyarthi, P B Early Indian Religious
Thought, New Delhi, 1976
- Vivekananda Swamy The Complete Works,
Vol I, Calcutta, 1970
- Werner Kard Yoga and Indian
Philosophy, Delhi, 1977
- Wood Earnest Yoga, London, 1962

3. పరిశోధనపత్రములు

(RESEARCH PAPERS)

3 1 సంస్కృతము

నరసింహాచార్య	యస్ బి యల్	మహోత్సవే లోకహితాయ నూనమ్ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమ్ తిరుపతి 1971
రఘునాథాచార్య, ఎస్ బి		పాశ్చరీయ వేదకమ్ త్రవినీయోగ తిరుమల
— — —		పాతజ్ఞలయోగశాస్త్రమ్ ఆకాశవాణి ప్రసక్త విజయవాడ-అక్టోబర్, 1981
— — —		విశ్వవసన్ విషయ పాశ్చరీయ వేదానసయో మతమ్ Journal of the Ganganatha Ji Kendriya Sanskrit Vidyapeeth Vol XXIX Parts 1-4 Allahabad, 1973

3 2 ENGLISH

Apte P P	Ekayanaveda, CASS studies Number-1
— — — — —	Mandalaradhana, Journal of the Oriental Institute Vol No XXII
— — — — —	Pañcaratra Name and Origin CASS Studies, Number-2
— — — — —	The Gita and the Pañcaratra Souvenir, All India Veda Vedanta Agama Literary Exhibition, Tirumala, 1975
Dandekar, R N	God in Hindu thought, Journal of A BORI, Vol X VII-XLIX Poona, 1967

- Narasimhachary M A source book of Vaisṇava Iconography according to Pañcarātrāgama Texts, Introduction P P XIX-XXXII Madras, 1969
- Raghavan, V The Name 'Pañcarātra' Journal of American Oriental Society 85 (1965)
- Raghunadhacharya S B Mahotsava in Pañcarātra-A Short Study, Sri Ramanujavanī S R V Centre, Madras, 1977
- Smith, H D The three Gems of the Pañcarātrāgama-Canon An Appraisal Adapted from a paper delivered at the 176th Annual meeting of the American Oriental Society Philadelphia Pennsylvania, U S A , April, 196
-
- A Typological survey of Definition The name 'Pañcarātra', The Journal of oriental Research Madras, 1973
- Srinivasa Iyengar, A Origin and History of temple worship T T D Journal Tirupati
- Van Buitenen J A B The name 'Pañcarātra', History of religion (Journal) I (196)
- Varadacharya, V Ramanuja's influence on temple and religious worship, Sri Ramanujavanī, SRV centre, Madras 197
- Venkatachari, K K A Pañcarātra and worship, Souvenir All India Veda Vedānta Āgama literary Exhibition, Tirumala 1972

3 3 తెలుగు

పాఠసారథిభట్టాచార్యులు, ఆర్

ఆగమములు, జర్నల్ ఆఫ్
ఎస్ వి ఓ ఆర్ ఐ Vol XIV
తిరుపతి, 1955

— — —

ఆగమములు-వాని అవాంతరభేదాలు
జర్నల్ ఆఫ్ ఎస్ వి ఓ ఆర్ ఐ
Vol XVI తిరుపతి

— — —

పై భానసశాస్త్రము - దాని విశిష్టత
జర్నల్ ఆఫ్ ఎస్ వి ఓ ఆర్ ఐ
Vol XI తిరుపతి, 1950

— — —

సమూర్తయజ్ఞము-పై భానస
శాస్త్రము, జర్నల్ ఆఫ్ ఎస్ వి ఓ
ఆర్ ఐ Vol XI తిరుపతి 1974

రఘునాథాచార్య, ఎస్ బి

పాంచరాత్రప్రాశస్త్యము,
ప్రత్యేక సంచిక, ఆల్ ఇండియన్
వేద వేదాంత ఆగమ వివరణ
ఎగ్జిక్యూషన్, తిరుపతి, 1972

సంకేత పదసూచి

అ పు,
అ పూ
అ. ప్రా
ఈ నం
ఈ నం
ఈ ఈ
ఈ పు
ఈ నం
ఈ ఈ
ఈ నం
ఈ ద
ఈ వా
ద న్ను
దా పూ కా
చి పు నం
చ నం
పూ నం
పూ ర నం
పు నం
పూ నం
ఈ గి
ఈ నం
మ కా
మ వి
మ న్ను
మ నం

అదిశ్యపురాణమ్
అత్మపూజోపనిషత్
అగమ ప్రామాణ్యమ్
ఈశ్వర సంహితా
ఈత్వప సంగ్రహః
కరోపనిషత్
కూర్మపురాణమ్
వరక సంహితా
ధాందోగోపనిషత్
జయార్థ్య సంహితా
జాతాల దీర్ఘసోపనిషత్
తర్కవాచస్పత్యమ్
దక్షస్మృతిః
వారాయణ పూర్వకాపిశ్యే వనపత్రి
వరమ పురుష సంహితా
వరమ సంహితా
సాద్మ స్సంహితా
పారమేశ్వర సంహితా
పురుషోత్తమ సంహితా
కౌశ్మర సంహితా
భగవద్గీతా
కారద్వాజ సంహితా
వ హితారకమ్
మహాత్మవనిః
మమృస్మృతిః
మార్కండేయ సంహితా

యా స్మ	యాజ్ఞవల్క్యే స్మృతిః
యో త	యోగతత్త్వే పనిషత్
యో ద	యోగ దర్శనమ్
యో పా	యోగ పాదము
యో వా	యోగవాసిషమ్
యో శి	యోగ శిఖోపనిషత్
వ శ	పరాహా పనిషత్
వా ప.	వాక్య వదీయమ్
వి పు	విష్ణుపురాణమ్
విశ్వా నం	విశ్వామిత్ర సంహితా
వి నం	విశ్వశిలక సంహితా
విహ నం	విహగేంద్ర సంహితా
శ బ్రా	శతపథ బ్రాహ్మణమ్
శాం నం	శాంతిర్థ సంహితా
శ్రీ తా	శ్రీమద్భాగవతమ్
శ్రీ రా	శ్రీమద్రామాయణమ్
శ్రీ.రా. నా క్రతు	శ్రీ లక్ష్మీనారాయణకృతు విశ్వేశ్వరచరిత
న ద నం	నర్మదర్శన సంగ్రహః
న ర	నచ్చరితరత్న
సా. న	సాత్త్వత సంహితా
సాం ప్ర	సాంఖ్య ప్రపంచసమ్
స్కం పు	స్కంద పురాణమ్
స్కం ప్ర	స్కంద ప్రదీపికా
హ యో ప్ర	హళయోగ వర్ణదీపికా

ASV	Āgamas and south Indian vaiṣṇava viśm
IPAS	Introduction to Pāñcaratra and Āhir budhnya samhita
JS	Jayakhya samhita
SVORI	Sri Venkateswara oriental Res arch Institute